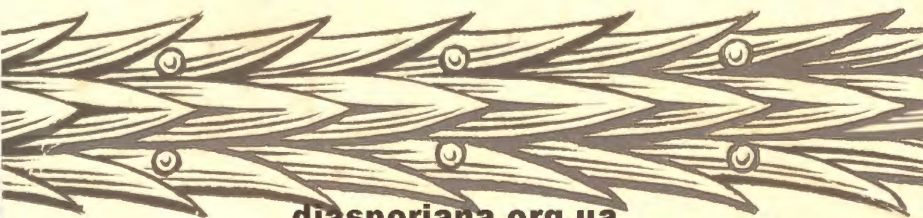

1856

1916

Іван Франко

John Appando

7

**Ілюстрації в тексті Петра Лапіна, П. П.
Холодного та ін.**

Обкладинка та обгортка П. П. Холодного.

ІВАН ФРАНКО

ТВОРИ

Том VII

ЛИС МИКИТА
КОЛИ ЩЕ ЗВІРІ ГОВОРИЛИ
ДИТЯЧІ ПОЕЗІЇ

Видавниче Товариство
«КНИГОСПІЛКА»
Нью-Йорк 1956.

Ivan Franke

WORKS

Volume VII

Published by
KNYHO-SILKA
New York 1956

Іван Франко, 1870 р.

З М І С Т

	Стр.
Хто такий „Лис Микита“ і відки родом .	5
Лис Микита ¹	17
Пісня перша	19
Лев скликає звірів на суд. Вовк оскаржує Лиса. Вовк-геометра. Сварка Пса з Котом. Заяць — Лисів ученик. Борсук боронить Лиса. Як Лис крав рибу. Півень оскаржує Лиса. Лис-пустинник і курка. Лев посилає Ведмедя до Лиса.	
Пісня друга	30
Лисів замок. Лис і Ведмідь. Ведмідь і меду дубі. Поворот Ведмедя до Царя. Цар шле Кота до Лиса.	
Пісня третя	40
Кіт і Лис. Кіт в курнику. Поворот Кота до царя. Борсук іде до Лиса.	
Пісня четверта	48
Борсук і Лис. Ведмідь-губернатор. Лис і Вовк у шпіжарні. Ведмедів суд. Лис вибирається до Царя.	
Пісня п'ята	57
Лис перед Царем. Лис засуджений на смерть. Лисова сповідь. Лис і Вовк крадуть полоть. Лис падає в сні. Як Вовк з Лисом ділився. Скарбцаря Гороха.	

¹ Зміст зроблений та заголовки поставлені самим Франком.

	Стор.
Пісня шоста	69
Змова Лиса, Ведмедя і Вовка. Лис обкрадає батька. Лис увільнений від провин. Ведмідь, Вовк і Кіт дістаються до тюрми.	
Пісня сьома	76
Вовків плач. Вовк і Гуси. Вовк і Свиня. Вовк і Баран-самовбійця. Вовк і Кравець.	
Пісня восьма	86
Лис-паломник. Лис і Цап. Лис і Заяць. Цап-листонос. Цапова смерть.	
Пісня дев'ята	99
Бабай знов у Лиса. Лисова філософія. Вовк і Кобила.	
Пісня десята	108
Кури й пісня про Комаря. Лис ловить Півня. Як Лис Півня сповідав. Лисові громи на протекцію. Малпа-лікарка. Лис, Вовк і Малпа.	
Пісня одинадцята	123
Лис перед Царем. Лисова брехня про клейноди. Вовк виступає проти Лиса. Як Лис учив Вовчицю ловити риби хвостом. Лис і Вовчиця в криниці. Вовк визиває Лиса на поєдинок.	
Пісня дванадцята	135
Лис і Малпа. Малпин плян. Малпині чари. Поєдинок Вовка з Лисом. Лисова перемога. Закінчення	
Коли ще звірі говорили	147
Передмова	149
Осел і Лев	155
Старе добро забувається	159
Лисичка і Журавель	164
Лисичка і рак	165
Лис і Дрозд	167
Заяць і Іжак	174
Королік і Ведмідь	179
Вовк вїйтом	185

	Стор.
Заяць і Ведмідь	186
Ворона і Гадюка	191
Три міхи хитрощів	194
Вовк, Лисиця і Осел	197
Лисичка-черничка	200
Мурко й Бурко	204
Лисичка кума	207
Війна між Гісом і Вовком	211
Фарбований Лис	218
Ворони і сови	227
Як звірі правувалися з людьми	260
Байка про байку	285
Дрібні дитячі твори	293
Ріпка	295
Киця	297
„Ой, ви ластівочки“	298
Скринька	300
Ведмедева пригода	303
Лисова пригода	304
Уваги	307

ХТО ТАКИЙ „ЛИС МИКИТА“ І ВІДКИ РОДОМ?

Оця віршована казка, яку ви, дорогі браття, певно вже читали, над котрою дехто може тільки сміявся, а дехто може й глибше задумався, міркуючи, що й у нас, між хрещеними людьми не одно таке діється, про яке тут у казці розказано, — це не моя видумка, а має свою історію і то досить цікаву історію. Хоч то ніби вчена й зовсім книжницька справа — історія книжки, яку прочитаєш та й забудеш, — та про те я думаю, що не завадить розповісти вам хоч коротенько цю історію, — може вона й між вами кому прийдеться до смаку, а кому не до смаку, тому, розуміється, вільно її не читати.

Та не тільки для простих людей я пишу оці рядки. Здається, що й наші вчені та книжники також не дуже добре знають, хто такий „Лис Микита“ і відки він родом. Бачите, вийшло ось що. Оця казка уперше друкувалася в часописі для дітей „Дзвінок“, а відтам передрукована була окремою книжкою. На титулі я написав був так само як і тепер, що це я „з німецького переробив“, а не писав виразно, з якої книжки. Чому? Це зараз побачите. Та наші

книжники знають очевидно одну німецьку книжку про „Лиса Микиту“, — ту віршовану повість, що звичайно друкується між творами найбільшого німецького письменника Йогана Гете й називається „Reineke Fuchs“. Наші письменники думають мабуть, що цю повість вигадав сам Гете із своєї голови, і для того оголошуючи про вихід мого „Лиса Микита“, вони гуртом пописали, що мій „Лис Микита“ перероблений із Гете. Вийшла з того для мене неприємна річ: буцім то я взяв свою казку з Гетової повісти, та й по щось затаїв назву правдивого властителя, я тільки загалом написав „з німецького“, аби збаламутити нетямучих. Дуже негарне діло!

Що вже робити, треба вяснити письменним і неписьменним, що і в кого я взяв і в чийому пір'ю пишаюся.

Читаючи в оцій книжечці про пригоди Лиса, Вовка, Ведмедя, Зайця, Кота, Цапа та інших звірів, ви певно мусіли пригадувати собі: „А, таке саме або дуже подібне розповідають собі й у нас прості, неписьменні люди під веселу годину!“ І справді, оповідання й байки про різних звірів і їх пригоди знаходяться в усіх народів на світі, навіть у таких, що ми їх називаємо дикими. І всюди в тих оповіданнях звірі говорять по-людськи, поведуться так як люди, дізнають більше або менше таких пригод, як люди. Відки це походить? Легко це зрозуміти, коли придивимося, як наші діти, бавлячись, обертаються зі звірями: псами, котами, курми, гусьми, і т. і. Хто не бачив, як вони з ними розмовляють, вітаються, сваряться, перепрошуються, гніваються й любляться? Очевидно, вважають їх чимось рівним собі,

так само розумним, як і вони. Діти не чують розділу між чоловіком (т. є. собою самими) і звірем, і не раз уважають звіря навіть розумнішим, хитрішим від себе. Коли Вам діти почнуть оповідати про свої іграшки, то будуть про пса, kota чи іншого звіря говорити, як про свого товариша. „Ми з Лиском ходили там і там“. „Тату, чого той гусак від мене хоче, що так на мене сичить?“ „Скажіть що тому котові, аби не дряпався!“ і т. і.

Колись перед тисячами-тисячами літ усі люди своєю вдачею і своїм розумом були подібні до тих дітей. Вийшовши зі стану дикости, люди займалися стрілецтвом, риболовством, і очевидно весь свій вік мали найбільше діла зі звірями. В тих часах треба й шукати перших початків отих байок і оповідань про пригоди звірів між собою і з людьми. Певна річ, що з тих самих давніх-давніх часів походять також перші засновки й тих оповідань, що зведені до купи в нашій казці про „Лиса Микиту“.

Ми не говоримо цього на здогад, а маємо дуже стародавні докази, що воно справді так було. На дві, три або й більше тисяч літ перед Різдвом Христовим були вже в старім Вавилоні оповідання про звірів дуже подібні до наших байок. Ті оповідання списувано на глиняних табличках, поки глина була мокра, а потім її випалювано, і так вони доховалися аж до наших часів. Із деяких оповідань маємо тільки рисунки — також такі стародавні, і з них можемо доміркуватися, що оповідання, до яких відносяться рисунки, були так загально відомі, що поглянувши на рисунок кожний знав, що він значить. Те саме знаходимо і в Єгипті

на 1000—1500 років перед Христом; окрім писаних оповідань маємо й рисунки, з яких зараз можна пізнати, що вони відносяться до байок і казок, де головними особами були звірі. Найславніші з тих рисунків є: війна котів зі щурами й осел, що грає на лірі. Дуже гарні і стародавні байки та оповідання, в яких говорять звірі та дерева, маємо також у Біблії.

Відси, з Вавилону, Єгипту, від жидів та фенікійців оповідання про розмови та пригоди звірів розійшлися на схід до Індії, і на захід до греків. У греків їх посписувано й надано їм дуже гарну форму. Найстаршим грецьким байкописом був Езоп, що жив на яких 500 літ перед Христом. Його байки здобули собі широку славу між греками, хоч сам Езоп був бідним невільник. Його байки дійшли до нас у прозі і в пізніших грецьких і латинських переробках. Та обік байок греки знали й ширші казки, де головними особами були звірі. До нас дійшла одна така віршована грецька казка „Війна жаб з мишами“, приписана Гомерові, якої основа певно була запозичена з Єгипту.

Дуже правдоподібно, що з Вавилонії разом зі штукою письма дісталися також і звірячі байки та казки на схід до Індії, де розрослися й розвилися ще пишніше, ніж у Греції. Індійці—народ обдарований багатою фантазією й бистрим розумом, що любить запускатися в глибокі роздумування над найвищими питаннями про Бога, про призначення чоловіка та про його життя на землі. Для вияснювання таких високих думок вони часто вживали й звірячих байок, перероблювали старі або склали нові, що й досі глибоко зворушують нашу душу.

Вчені знавці догадуються, що й у пізніших часах, у III і II віці перед Христом, індійці переймали чимало звірячих байок від греків, що під Александром Македонським завоювали були перську державу й потім пару сот літ мали свою державу в Бактрії о межу з Індією й мали з Індією часті зносини.

По Різдві Христовім починається нова мандрівка байок і казок звірячих і всяких інших, а власне зі сходу на захід. У самій Індії ще на 500 літ перед Христом повстав був чоловік із царського роду, що покинувши панування зробився пустинником, а далі вбогим жебраком, і почав навчати людей милосердя, чесноти й рівности та любови. Він учив, що людське життя, то тяжка проба для людської душі, то ненастанне горе; що всі земні втіхи й розкоші, то отрута для душі, бо горе тим тяжче болить по них; що самотній спосіб увільнити себе від болів і клопотів земного життя, це зректись світу, його розкошів і радощів, зректись батька, матері, дому, родини, маєтку й жити в побожних думках і молитвах, працюючи лише стільки, щоб їсти, а їдючи лише стільки, щоб жити. Цього чоловіка прозвали Буддою, т. є. просвіченим і просвітителем. Він стався основателем нової віри, що розширилася звільна по цілій Індії, а далі й геть по Азії, і що нині числить коло 500 мільйонів своїх вірних. Отож важно, що власне незадовго перед Різдвом Христовим головні проводирі буддійської церкви прирадили вислати на всі сторони світу проповідників, які мали ширити цю нову віру. Від того часу Буддова наука перейшла поза границі Індії, до Тибету, Китаю, Монголії, Японії. Та певна

річ, щобуддійські апостоли ходили й на захід, до персів, греків, арабів, жидів, і коли тут не прийнялася Буддова віра, то це головно для того, що тим часом у Палестині повсталала нова віра, де в чому дуже подібна до Буддової, а де в чому значно вища від неї — християнство. Для нас важне те, що власне від буддистів старі християни приймали деякі їх оповідання і притчі і пристосували їх до своєї проповіді.

Християнство, що зразу стояло ворожо до грецької й римської освіти, що від римських цісарів довго зазнавало тяжких переслідувань, остаточно побідило й осреїняло в себе спадщину грекоримської освіти. Ширячися між півдними народами Європи, воно несло з собою також зерна просвіти, здобутки думок греків і римлян, у тім числі й ті байки та повісті, що були духовою стравою широкої маси тих народів. Особливо звирячі байки та казки знайшли серед тих народів дуже податливий ґрунт, бо тут люди жили ще в лісах і полях, у близькім сусідстві до звірів, і певно дуже любили оповідати свої власні стрілецькі пригоди. Оті пригоди спліталися з грецькими та латинськими байками. Довгими зимовими вечорами люди бажать слухати довгих, безконечних оповідань, і так помалу з коротеньких грецьких байок, звичайно загострених так, щоб із них випливала якась глибша філософічна думка, повставали довгі оповідання, в яких не стільки ходило про глибоку філософію, скільки про забавний, цікавий зміст. Особливо в XI і XII віках по Христі розвилися такі оповідання. В тім часі християни багато разів ходили до Азії воювати з турками й арабами, що, прий-

нявши Магометову віру, захопили були Палестину, Єрусалим, Вифлеєм і всі ті святі місця, де колись жив Ісус Христос. Отож християни йшли великими купами до Палестини воювати „за святий хрест“ і відбити у турків Єрусалим, от тим то й названо ті війни хрестовими війнами. Здобувши Єрусалим, хрестові вояки держалися там якийсь час, мали в Єрусалимі своє королівство, жили в сусідстві з людьми Магометової віри й попереїмали від них велику силу оповідань та байок, що або були поскладані самими арабами, або через персів і арабів прийшли були з Індії. Ті оповідання принесено до Європи, їх слухали люди дуже цікаво, списували їх, перероблювали, сплітали докупи зі своїми власними, і так повстала в Європі величезна сила гарних повістей та поем, що довгі віки були духовим кормом наших прадідів і ще й досі не перестали нам подобатися.

Оттоді то була зложена й наша повість про „Лиса Микиту“. Що вона не була видумана тими, хто її списував, а взята з книжок давніших, здалека занесених оповідань, на це маємо доказ у тім, що перші записи тої повісти, зладжені в латинській мові людьми книжними, духовними, і хоч ті записи зложені були в Лотарингії або у Фландрії над морем (відки найбільше людей ходило у хрестові походи), то в них виступають такі звірі, як лев, папуга, леопард, яких не було тоді в Європі, а навіть згадано про якусь індійську рибу, з котрої мозок лічить недугу. Найстаріше таке оповідання має назву „Вихід невольника“ (*Ecbasis captivi*) і зложене було одним лотарингським монахом коло р. 940, т. є., ще на 100 літ пе-

ред хрестовими походами. Невільник, про якого мова в тім оповіданню, це теля, заперте в стайні. Воно виривається на двір, біжить у гори, щоб догонити стадо погнане на пашу, та тут блудить і попадає в неволю вовкові. Цей хоче його роздерти, та теля пригадує йому проголошений царем супокій. Вовк запроваджує невільника до своєї печери, та тут на другий день являється стадо з псами виручати невільника. Починається облога вовчої кріпости. Вовк не боїться своїх противників, а тільки боїться лиса й оповідає своїм друзям про свої давніші пригоди з тим хитрим ворогом. Та от являється лис у таборі обложників, викликає вовка з кріпости, цей гине на рогах вола, а невільника, теля, випроваджують із печери. В те головне оповідання про теля вставлено оповідання про неприязнь лиса й вовка.

Як уже згадано, під час облоги вовк оповідає своїм друзям, чому він боїться лиса. То раз цар лев був занедужав. Усі звірі зібралися до нього, тільки лис не прийшов. Уже вовк намовив царя, що лиса треба за це замучити і вбити, коли ось надходить лис і каже, що вилічить хорого царя. Він має мозок індійської риби, ним він натре царські крижі, а тим часом треба з вовка здерти шкіру й обгорнути нею хорого царя, то його гарячка минеться. Це так і зроблено, лев виздоровів і зробив лиса своїм найстаршим міністром.

Те саме оповідання про хорого лева, якого лис вилічив якимись зіллями і здертою з вовка шкірою, було основою другої латинської поеми, що зложена була у Фландрії в початку XII віку й має назву „Isengrimmus“ (то таке прізвище вовка). Яких 50 літ пізніше зложена

була третя латинська поема „Reinardus“ (це назва лиса), далеко ширша від попередніх; тут зведено до купи 13 оповідань, із яких деякі знаходяться і в нашій перерібці „Лиса Микити“, а власне:

1. Оповідання про те, як лис учив вовка хвостом ловити рибу (у нас пісня одинадцята);

2. Оповідання про те, як вовк був баранам за геометра (у нас пісня перша);

3. Оповідання про те, як лис сповідав когута (у нас пісня десята);

4. Оповідання про те, як вовк у кобили лоша купував (у нас пісня дев'ята);

5. Оповідання про барана, що сам хотів скочити вовкові в пащеку (у нас пісня сьома).

Оті латинські віршовані оповідання швидко розходилися по монастирях, школах, а далі й по дворах учених панів у Франції, Німеччині та Нідерляндах. Двірські співаки, вандрівні школярі та лицарі розносили їх щораз далі, переробляли їх на народні мови: французьку, німецьку та нідерландську. Найважливіша й найширша переробка — французька. Це властиво не одна повість, а цілий ряд повістей, майже не пов'язаних одна з одною, раз коротших то знов довших. Ті повісті, писані різними людьми в XI і XII віках, були надруковані у XIX віці й заповнили 4 здорові томи; вони разом мають мало що не 50.000 віршів.

Загальна їх назва „Повість Ренара“ (Le Roman de Renart), а поодинокі повісті називаються „браншами“, тобто по-нашому „галуззями“. Таких галузів було, здається, значно більше, до нас доховалося їх 36. Та вони разом не творять цілоти, а то подія, що в пізніших переробках, а також і в нашій „Лисі Ми-

киті“, являється осередком повісти і громадить довкола себе всі інші оповідання, здебільше власне оповідання про суд лева, про триразове кликання лиса, про його засудження, про хитрощі, якими він викрутився від смерти, і про поєдинок лиса з вовком, хоч і знаходиться в старо-французькій поемі, являється там тільки одною галуззю в ряді інших, а не осередком цілоти.

Із французької мови переробив цю повість на старонімецьку мову коло р. 1170 альзатський рицар Генріх Гліхезер. Він дуже вкорочував французькі оповідання, декуди додав дещо нового, але також не вмів зробити з розрізнених пригод одної цілоти.

Доволі вдачною пробою скомпоновання такої цілоти треба вважати італійську перерібку одної частини французької поеми, а то власне тої частини, де розказано про суд лева над лисом. Італійська переробка має назву „Райнальдо“; вона дуже коротка супроти французької поеми й не здобула собі ширшого впливу.

Аж нідерландському поетові Віллемові, що коло 1250 р. переробив повість про лисові пригоди на нідерландську (долішньо-німецьку) мову, удалося це діло. Оповідання про суд лева він зробив тою основою, довкола якої громаджаться інші оповідання, як хрустали довкола спільного ядра. Віллемова поема була коло 1280 року перекладена на латинські вірші й пізніше перероблювана на прозу (по-нідерландськи друковано в 1479 і 1485, по-німецьки друков. 1489, по-бельгійськи друков. 1564). Старонімецьку прозову переробку, де лис називається „Reineke“, переклав у р. 1794 великий німецький поет Гете на німецькі гексаметри,

держачися старої друкованої книжки майже крок у крок; його переробка називається „Rei-peke Fuchs“ і відновила славу старо-нідерландської повісти в цілім світі.

Від кінця XV віку, коли були надруковані прозові переробки старих повістей про лиса, повісті ті сталися улюбленою народньою книжкою в Німеччині, Нідерляндах, Бельгії, а відси переходили чи то в перекладах, чи в усних оповіданнях до інших народів. Усні оповідання народні, дуже подібні до „галузів“ старофранцузької поеми, здибаємо в усіх європейських народів: чимало їх також у народів слов'янських, а особливо в українців, росіян і сербів, хоч писані, книжні переробки французької поеми в давніших часах сюди не заходили. Дуже багато оповідань про лисові та вовкові пригоди оповідають собі семгородські саксонці, що осіли тут іще в XIII і XIV віках. Навіть в устах галицьких жидів, що не вміють читати по-німецьки, чув я широке оповідання про лиса, зовсім подібне до основної повісти в нашій поемі; те саме оповідання записано навіть із уст півдиких муринів, готтентотів у полудневій Африці, де воно було занесено європейськими проповідниками разом із наукою Христової віри; віра Христова у них не прийнялася, а оповідання про лиса й вовка лишилися в їх тямці.

Треба мені ще сказати кілька слів про свою переробку цієї стародавньої повісти. Пишучи її, я взяв тільки головну раму нідерландської поеми Віллема, значить, ту саму, що є і в німецькій книзі про Райнеке і в Гетевій переробці, та виповнював ту раму зовсім свobodно, черпаючи і з старо-французьких „галузів“ і з

багатого скарбу наших народніх оповідань. Бажаючи написати книжку для молоді, я мусів із старого твору, а значить і з того, що написав Гете, повикидати багато такого, що зовсім не годиться для молоді. Натомість я повводив із старих оповідань та з наших народніх байок дещо нового, так що загалом у другім виданню моєї переробки враз із тим оповіданням, що становить рамку цілості й тягнеться через усі пісні, вплетено тридцять більших або менших оповідань і уступів.

І ще одно. Я бажав не перекласти, а переробити стару повість про лиса, зробити її нашим народнім добром, надати їй нашу національну подобу. Я, так сказати, на чужий, позичений рисунок накладав наші кольори. Дослівно я не перекладав ні відки ані одного рядка. Чи це хиба, чи заслуга моєї праці — в те не входжу, досить, що з цього погляду вона моя.

ЛИС МИКИТА
З НІМЕЦЬКОГО ПЕРЕРОБИВ
ІВАН ФРАНКО

ПІСНЯ ПЕРША.

Надійшла весна прекрасна,
Многоцвітна, тепла, ясна,
Мов дівчина у вінку;
Ожили луги, діброви,
Повно гамору¹, розмови
І пісень в чагарнику.

Лев, що цар є над звірями,
Пише листи з печатками,
Розсилає на весь світ:
„Час настав великих зборів!
Хай зійдесь² до царських дворів
Швидко весь звірячий рід“.

Ось ідуть вони юрбами,
Мов на відпуст³ з корогвами—
Все, що виє, гавка, квака;
Лиш один мов і не чує,
В своїм замку знай ночує
Лис Микита, гайдамака.

¹ Гамір — гармидер, галас.

² Так кажуть у Галичині, замість „зійдеться“ як і далі частенько буде „ховаєсь“, „обзиваєсь“ зам. „ховається“, „обзивається“ і т. і.

³ Відпуст — богомілля, проща.

Ой не даром він ховаєсь!
Знать, сумління обзиваєсь:
„Кривдив ти звірячий люд!“
Тим часом в своїй столиці
Цар засів поруч цариці,
Щоб творити звірям суд.

Перший вийшов Вовк Неситий.
„Царю,—каже,—від Микити
Вже мені хоч пропадать!
Діток моїх б'є, кусає,
А Вовчицю обмовляє
Так, що й сором повідать!“

„А й мене — хіба ж то чесно?—
Як він хитро і облесно
Мало в гріб раз не вігнав!
Це було ще того разу,
Як я з царського указу
Мировим суддею став.

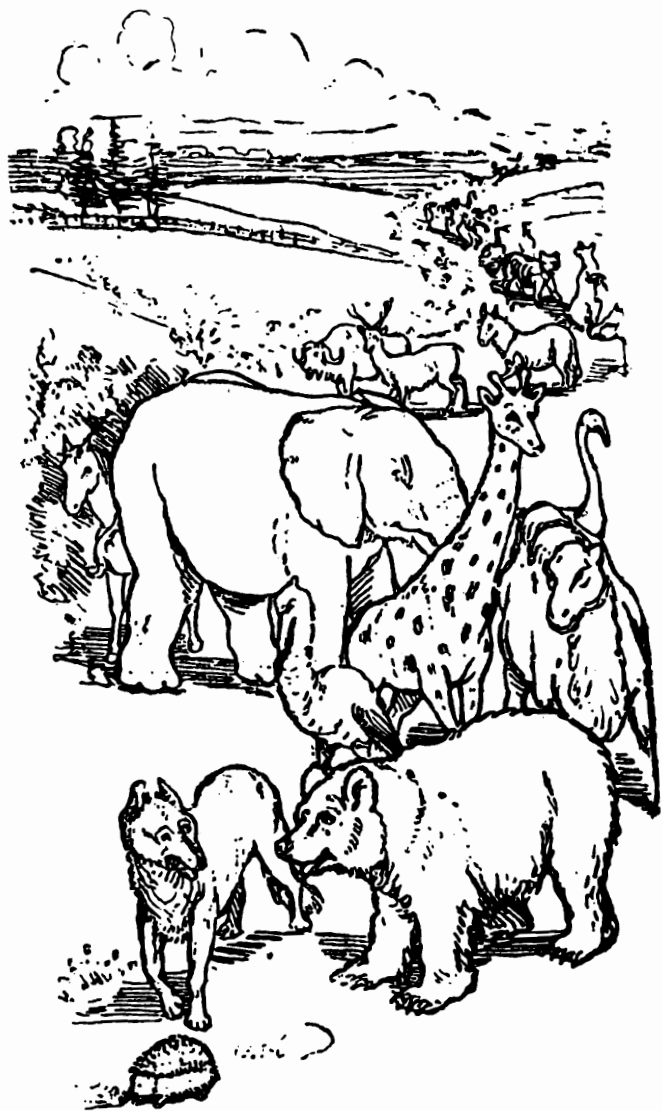
„От до мене вбіг Микита!
„Вовче, справа знаменита!
Штири¹ Барани ось тут.
Їм лишилася по батьку
Гарна частка поля в спадку,
І на твій здаються суд.

„Бачиш, почали свариться
Та вже де їм поділиться—
Геометри² в них нема.
Я веду їх в сюю нетру³:

¹ Штири — чотири.

² Геометра—межовий землемір.

³ Нетра—глухий лісовий закуток.

Будь їм ти за геометру,—
Праця буде не дарма¹.

„Втішивсь я— нема що крити.
Бачте, Баранів мирити
Дуже люблю над усе:
Як зроблю їм справу в полі,
То вам жоден з них ніколи
Вже рекурсу¹ не внесе.

„От я швидко збираюся,
З Баранами вітаюся—
Хлопці повні, як стрючки!
„Ну бо, хлопці, поспішімо,
На той спорний ґрунт ходімо!
Маєте пальки², дрючки?“

„Все тут,— кажуть,— все готове!“
Вийшли в поле Баранове,
Стали мірять— ні, не йде!
Тут замного, там замало,
Вшир не хочуть, вздовж не стало,
Бо тут ліпше, там худе.

„Далі каже Лис Микита:
„Тут одна лиш стежка бита
Вас до правди доведе.
Вовче, стань на середині,
А з них кожний в цій хвилині
На ріг ниви хай іде.

„Станьте й стійте там спокійно!
Кожний уважай³ подвійно!

¹ Рекурс — сарга.

² Пальки — тички.

³ Уважай — стеж, пильнуй.

Як я крикну: раз, два, три!
То з вас кожний без уговку!
Як найшвидше к пану Вовку,
Що лиш сили, просто при!

„Хто найшвидше дочвалає,
Вовка з місця геть зіпхає,
Матиме найбільшу часть.
Зрозуміли?“ „Зрозуміли!“
„Ну, ставайте ж, і до цілі
Хай вам Бог добігти дасть!“

„В середині став я радий,
Не доміркувався зради,
А Микита на межі
Аж у собі радість тисне² —
Як не гаркне, як не свисне³:
„Раз, два, три! А враз біжи!“

„Ледве крикнув Лис Микита,—
Гей, як рушили з копита
Барани у той сам час!
А як збилися докупи,
То вам наче штири ступи
В мене гопнули нараз.

„Штири Барани відразу
Мої кості на логазу⁴,
Здавалося, потовкли;

¹ Без уговку — не зупиняючись, без спочинку.

² Тисне — здержує, здаєлює.

³ „Не“ тут, як в деяких місцях далі, не заперечує дії, а побільшує її, так що „як не гаркне“ значить „як гарконе, і т. і.

⁴ Логаза — ячмінна або пшенична каша, з якої в ступі обідрано тільки луску. Логазу товчуть у ступі.

Я лиш зіпнув¹, закрутився,
Та й на землю покотився,
Очі кров'ю запливли.

„Та прокляті Бараниська
Не вважають, що смерть близька,
Що зомлілий я лежу:
Цей рогами звідси пхає,
Той в противний бік штовхає,
Щоб посунути межу.

„Довго ще так правувались²
Що хвилини розбігались,
Та й рогами в мене бух!
А Микита, той собака,
Реготавсь, аж лазив рака,
Що так з мене перли дух.

„І були б за нюх табаки
Там на вічну ганьбу таки
Вовка вбили Барани,
Та дав Бог, моя Вовчиця
Там надбігла подивиться,—
Аж тоді втекли вони“.

Хоч як жалібно цю повість,
Мов сумную дуже новість,
Вовк цареві голосив,
То цариця хихоталась,
Та й цар, щоб не знявся галас,
Ледве в собі сміх душив.

Гектор, цуцик, неборака,
Став на лапки та й балака:

¹ Зіпнув — відхнув, застогнав.

² Правуватися — добувати свого права.

„Царю, страже наших прав!
Ковбаси я мав шматочок,
Та й сховав її в куточок,—
Лис і тую в мене вкрав!“

Кіт Мурлика скочив жваво:
Бач, яке собаче право!
Ковбаса була моя!
Що Лис злодій, я не спорю,
Але ковбасу в ту пору
В ковалихи викрав я!“

Чиста правда, що й казати —
Рись почав так промовляти,—
Лис Микита злодій є.
Він сумління, честь і віру
За курча, горілки міру
Без вагання продає.

„Та ж то нехрист, та ж то Юда!
Патріотизм в нього злуда¹,
Хто ж добра б від нього ждав?
Знаю я його натуру!
Він всіх нас жидам на шкуру
За свинини б фунт продав.

„Заець ось — душа спасенна,
Як живе, ні в ніч, ні денно
Зла нікому не хотів.
Ну пішов він до Микити,
Той, бач, мав його навчити
Тропарів і кондаків².

¹ Злуда — обман.

² Тропарі, кондаки—релігійні пісні.

„Ой, гірка була наука!
Лис відразу взявсь до бука¹
А прийшли на п'ятий глас²,
Він струснув Зайця мов грушу;
Був би витряс з нього й душу,
Як би я його не спас“.

Аж ось виступив до трону,
Щоб взять Лиса в оборону,
Стрий³ його, Борсук Бабай.
„Добре то старі казали:
Жди від ворога похвали!
Що тут наплели, гай, гай!

„І не сором вам, Неситий,
Власну ганьбу розносити,
Відгрівати давну пліснь?
А ви краще б нагадали,
Як ви з Лисом мандрували,—
То правдива, свіжа піснь.

„Вірним другом був Микита,
Але наша злість несити
Злом платить найкращу річ.
Раз ото степами йшли ви,
Голод мучив вас страшливий,
Хоч коліна власні їж!

„Аж тут чути: „Гатьта! Вісьта!“
Іде шляхом хлоп⁵ до міста,

¹ Бук — гілляка, ломака.

² Перший, третій, п'ятий і т. і. гласи—способи релігійного співу, особливі мотиви.

³ Стрий — дядько (родич), брат батька.

⁴ Соб! Цабе!

⁵ Хлоп—селянин.

З рибою на торг мабуть.
„Гей—Лис каже,—мисль щаслива!
Брате, буде нам пожива,
Лиш гляди та мудрий будь!“

„Скочив Лис з одного маху,
Бач, і впав посеред шляху,
Мов здохлий простяг лапки.
І лежить оттак простертий—
Він же ж міг пожити смерти
Від мужицької руки!

„Хлоп над'їхав — що за диво!
З воза зліз, за камінь живо,
Щоб його добити там.
Далі бачить — він не диха!
„От мій зиск¹ — промовив стиха —
На клепаню² буде блам³“.

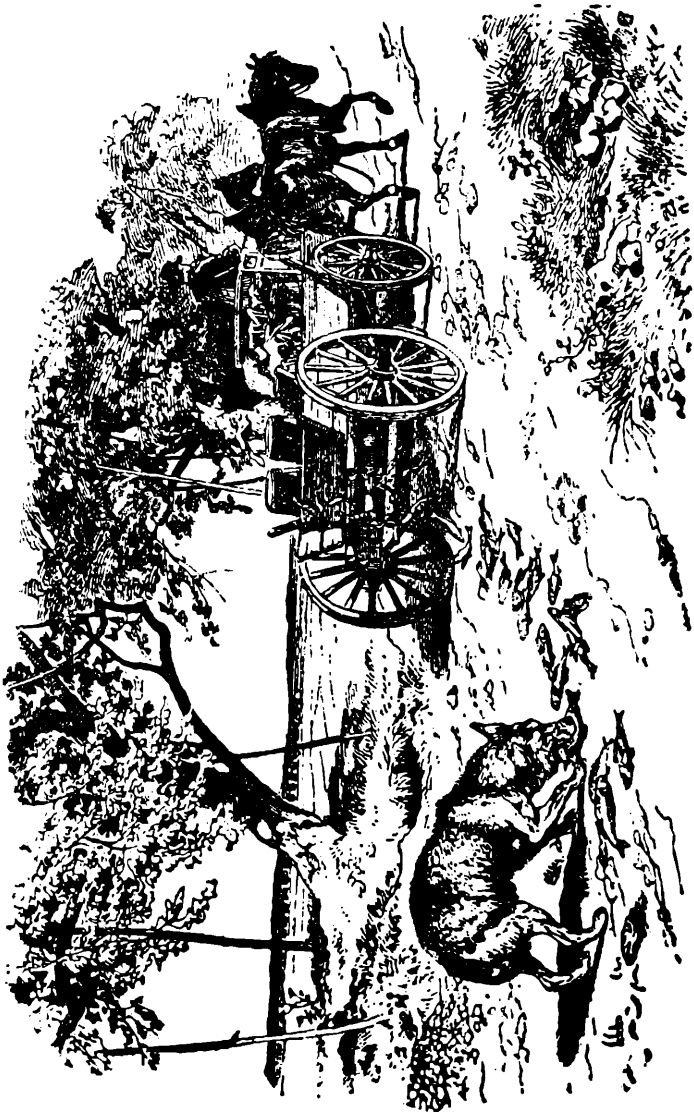
„Взяв Микиту за хвостину
Та й на віз між рибу кинув,
Сів і їде в Божий час.
А Микита, той проноза,
Ну ж метати риби з воза,
В діжці лиш лишився квас.

„Риб не стало. Лис мій в ноги!
Здибав Вовка край дороги,—
Той останню шуку мене.
„Ну бо, брате Миколайку,
Ти лишив для мене пайку?
Погодуй тепер мене!“

¹ Зиск — прибуток, пожива.

² Клепаня — шапка.

³ Блам — хутро.

„О — говорить Вовк Неситий —
Ось де пай твій знаменитий!
На, смакуй та не вдався!“
І — зміркуй безодню злости! —
Дав йому лиш самі кості
З риб, що вкрав так сміло Лис!

„А для Зайця річ нелюба,
Що надрав учитель чуба?
Ніби нас не драли всіх?
Хто ж то бачив, щоб наука
Йшла до голови без бука?
Це розмазувать — лиш сміх.

„А той цуцик, Гектор куций,
Сам спіймався на своїй штуці!
Кіт Мурлика нам сказав:
Ковбасу ту знакомиту¹,
За що скаржить² він Микиту,
Сам він у Мурлики вкрав.

„Мій братанок³ — муж побожний.
Всякий проступок безбожний
Перед ним неначе хрін.
Ось вже цілий рік минає,
Як твердий все піст тримає,
Не бере в рот м'яса він.

„Я вже сам не раз журився,
Що так голодом зморився“ —
Тут урвав нараз⁴ Бабай..
Бач, кумпанія чимала

¹ Знакомитий — відомий, славнозвісний.

² Скаржить — обвинувачує.

³ Братанок — племенник, небіж.

⁴ Нараз — раптом, зразу.

Хто зна звідки причвалала
З криком, шумом в царський гай.

Старий Півень перед веде,
За ним по два у ряд іде,
Несуть мари на плечах:
А на марах курка лежить,
За марами весь рід біжить —
Плач і лемент, ох і ах!

Півень перед тронем царським
Крикнув тенором лицарським:
„Милосердя, царю мій!
Вся надія наша вбита!
А убійця — Лис Микита!
Хай нас суд розсудить твій!

„Ми в монастирі святому
Прожили й зла нікому
Не чинили. Та не раз
Бачив я, що попід брами
Лис мишкує, — все за нами
Своїм хижим оком пас.

„Я ці штуки добре знаю,
Своїм дітям повідаю:
„Стережіться, крий вас Біг!
В ліс мені не вибігати,
Бо там ворог наш зубатий,
Він життя вас збавить всіх“.

„Аж тут раз стук-стук до брами
В волосянци перед нами
Став Микита як монах,
Повітав нас благодаттю,
Та й із царською печаттю
Лист відкритий мав в руках.

„Ось вам, каже, лист безпеки!
Каже цар, щоб від теперки
Між звірями був спокій,
Щоб братався Вовк з Вівцями,
І щоб я навіки з вами
Був як друг, як брат, як свій!

„Бач, пустинником я стався,
І від м'яса відцурався,
Ім лиш зілля й дикий мід.
Мир вам, діти! Живіть з Богом!
І, вклонившись за порогом,
Він пішов собі у світ.

„Ну — тут дітям я говорю,—
Воля, діти! Можна з двору
Нам по стернях погулять!“
Радість, втіха, спів між нами!
Всі ми рушили за брами,—
Та не всім прийшлося вертать.

„Лиш ми вийшли,— гульк з укриття
Як не скочить Лис Микита,
Та й хахап мою дочку!
Я як крикну: Кукуреко!
Але він вже був далеко,
Вже сховався у ліску.

„Я кричу, мов дзвони дзвоню...
Вірні пси за ним в погоню
Кинулись — та, Боже мій! —
Принесли лиш труп бездушний!..
Так той злодій непослушний
Зневажає наказ твій!“

Цар сказав: „А що, Бабає?
Дуже гострий піст тримає

Твій братанок! Бачиш сам,
Як то він спасає душу!
Ні, кінець зробити мушу
Всім подібним хапунам!“

І Ведмедя зве Бурмила:
„Як тобі в нас ласка мила,
Друже, меч свій прив'яжи,
Йди до Лиса, хай, мосьпане¹,
Зараз тут на суд мій стане,—
Строго-строго накажи!

„А вважай на ту падлюку,
Щоб не вдрав яку він штуку,
Бо то, брате, хитрий звір!“
„Що, мене б він смів дурити?“—
Закричав Ведмідь сердитий,
Та й потяг в Микитин двір.

ПІСНЯ ДРУГА

Гей, хто в лісі не буває,
Той не бачив, той не знає,
Як Микита Лис живе.
Лисовичі — славний замок
Не один там хід і ганок,
Ям, скриток² чимало є.

Лис Микита в своїй буді
Спочива собі по труді,
Аж нараз почув: стук, стук!
Глянув — ой, небесна сило!
Аж це сам Ведмідь Бурмило,
А в руках страшений бук.

¹ Мосьпане — добродію.

² Скритка — схованка.

„Гей, Микито! Де він, ланець¹?
Виліжай! Ось я посланець
Від саміського царя!
Наробив ти зла багато,
Злий на тебе Лев, наш тато,—
То й спокутувать пора!

„Кличе цар тебе на суд:
„Хай мені явиться тут
Лис Микита, гайдамака!
А не хоче йти в мій двір,—
На торттури², під топір³!
Хай пропаде мов собака!“

Лис Микита шулив вуха,
Коло брами пильно слуха
Тих грізних ведмежих слів.
„Ей,— гадає,— що б зробити,
Цього дурня раз провчити,
Щоб так гордо не ревів!“

Хитро в шпарку⁴ зазирає,
Чи де засідки немає?
Але ні, Бурмило сам!
Ну, тоді він вийшов сміло,
Втіхою лице горіло:
„Вуйку, ах, вітайте ж нам⁵!

¹ Ланець—шибеник, паливода, урвиголова.

² Торттури — катування.

³ Топір — сокира.

⁴ Шпарка—щілина.

⁵ Вуйко, вуйцуньо — дядько, дядечко, брат матері; „вітайте ж нам“ — „одвідайте нас“, так говорять, здоровкуючись, на привітання.

„Вуйку, ви ж це? Бійтесь Бога!
Так далекая дорога,
А такий надворі сквар¹!
Ви втомились, ви без духа,
Піт вам скрізь тече з кожуха!
Що ж то, наш вельможний цар

„Інших вже послів не має,
Щонайкращих посилає,
На найстарших труд валить?—
Ну, подвійно рад я тому,
Що хоч раз до мого дому
Гість так чесний загостить.

„Суд для мене — з маслом каша!
Знаю бо, що мудра ваша
Рада захистить мене.
А як ви за мене слово
Скажете, то все готово,
Царський гнів тяжкий мине.

„Вуйку, ми ж одного роду!
З вами я в огонь і в воду!
Лиш цю нічку ще заждіть!
Гляньте, небо замрячене²,
Ви втомилися, а в мене —
Вибачте — болить живіт“.

„А це що тобі, небоже?“
„Ох, вуйцюню, страх негоже!
Я ж пустинник, то й не слід
М'яса їсти. Ось і мушу,
Щоб не брать гріха на душу,
Ссати той обридлий мед“.

¹ Сквар — спека, жара.

² Замрячене — захмарене.

„Мед?— аж крикнув пан Бурмило,—
Мед обридлий, Божа сило!
Я ж за мед би й душу дав!
Де він? Де його купуєш?
Як мене ним утрактуєш¹,
Вір — не будеш нарікав².“

„Вуйку,— каже Лис, це жарти!“
„Жарти? Дай лиш зо три кварта,
То й присягою скріплю!
Мед, це райський корм чудовий!
Все за мед я дать готовий,
Над усе я мед люблю!“

„Га, як так, мій вуйко милий,
То ходім! Хоч в мене сили
Дуже мало — що робить!
Наказ твій, то голос з неба.
Для так чесних гостей треба
Сил, здоров'я не щадить.

„Недалеко тут — ось тільки
Буде відси зо чверть мильки—
Є багатий хлоп Охрім.
В нього меду тьма безбожна,
Що не то що їсти можна,
Але хоч купайся в нім!“

„Ой — зідхнув Ведмідь Бурмило,—
Аж на серці замлоїло³!“

¹ Утрактувати— угостити.

² У Галичині кажуть замість „будеш нарікати“, „будеш нарікав“, як і далі „будеш крав“, „будеш мок“, зам. будеш красти, мокнути і т. п.

³ Замлоїти — занудити.

Ну, Микито, ну біжим!¹
Сонце сіло вже за гори,
Як добігли до обори¹,
Де багатий жив Охрім.

На землі там близь² города,
З дуба грубая колода
Бовваніла. Майстер Гринь
Хтів повздовж її лупати,
То й почав з кінця вже гнати
Здоровенний в шілку клин.

З-на дві п'яді³ вже одверта
Щіль була; колода вперта
Все таки не трісла ще,
Лиш від клина заскрипіла,
Ніби зуби заціпила,
Прохрипівши: „Ов, пече!“

„Вуйку!—шепче Лис Микита,—
Ось колода ця відкрита—
Ти пощупай їй під бік!
Хоч крива вона та сіра,
Та в ній меду, що не міра,
Відси й я не раз волік.

„Глянь, вже темно по долині.
Хлоп давно лежить в перині,
То ж нічого ти не бійсь!
Іж до схочу в ім'я Боже!
Я постою на сторожі...
Ну лиш, сміло в шпарку лізь!“

¹ Обора — обійстя, двір.

² Близь—близько.

³ П'ядь—чверть аршина.

„Спасибі тобі, небоже!—
Рік¹ Бурмило,— стій, щоб, може,
Не надліз який злий дух!
Ой, вже чую запах меду!
Ти, небоже, стань спереду,
На до рук оцей обух!“

І за цим Ведмідь Бурмило
Лапи, голову й карчило²
В ту широку щіль запхав;
Лис тим часом трах обухом,
Клин із дуба вибив духом,
І Бурмила дуб спіймав.

„У!—сказав дуб,—є ще сила!“
Гей, як вхопить він Бурмила,
Аж тріщав у нього лоб.
„Вуйку!—крикнув Лис Микита,—
Правда, шпарка знаменита!
Знав, де мед ховати, хлоп.“

А Ведмедя заціпило!
Стогне, сапа мій Бурмило,
Але дуб трима й трима.
Шарпнув вуйко зо три рази,
Затріщали лапи й в'язи,
Але вирвати—дарма!

„Вуйко—каже Лис,—як чую,
Дуже вам медок смакує,
Та мабуть вас муха тне.

¹ Рік — сказав.

² Карчило — карк, шия.

Їжте ж, але міру майте,
Бо як об'їстесья, знайте:
Мед вам пупом поплине.⁴

Та Ведмедю не до меду!
Крутить задом, а спереду
Дуб держить мов у кліщах..
То він шарпне, дряпне, смикне,
Далі з болю як не рикне,
Аж почули в небесах.

Лис на кпи¹ його здіймає.
„Бач, як вуйко мій співає!
Вуйко, що за нута² це?
Вуйку, вуйку, будьте тихо!
В хаті світло — буде лихо!
Вуйку, хлопа біс несе!“

А Охрім, багач-мужик
Пробудився. — „Що за рик?“
Виглядає у квартиру³ —
„Що за диво? При колоді
Щось чорніє... Може злодій?“
Хлоп хапає за сокиру.

Вибіг з хати, приглядаєсь;
Це Бурмило борикаєсь!..
Репет підійма Охрім:
„Гей, сюди, сусіди любі!
Ось Ведмідь зловився в дубі!
Гей, Ведмедя бить біжим!“

У! Кипить в селі тривога!
Наче ті вовки з берлога,

¹ Кпи, кпини — кепкування, глум; на кпи здіймати — глузувати.

² Нута — нота, мелодія.

³ Квартира — вікнаще.

Позривались мужики.
В чім хто був, в тім вибігає,
Що попало, те й хапає
Як оружжя до руки.

Як прискочуть до Бурмила —
В цього щип, у того вила,
В баби кочерга в руках,
А Охрім з тяжким обухом —
Кинувся на вуйка духом!
Лиш луп-луп! та трах-таррах!

Біль додав Бурмилі сили:
Як не шарпне — Боже милий!
Шкуру всю з чола зідрав!
Ще раз шарпнув — вирвав лапи,
Але шкуру й кігті-дряпи
Дуб немов своє забрав.

„Вирвавсь! Вирвавсь“ — закричали
Люди, вростіч поскакали,
А Бурмило трух-трух-трух!
В ліс, у корчі збіг борзенько¹,
Ліг та стогне так тяженько,
Мов би з нього перло дух.

Аж тут суне Лис Микита
„Ну, вуйцюню, — мовить — сита
Вже душа? А добрий мед?
Та й гаразд ви попоїли!
Хочете, я що неділі
Справлю вам такий обід!

„Ой, а я трохи не плакав,
Як там з вами хлоп балакав:

¹ Борзенько — швиденько.

Я гадав, що буде бить.
Ну, та бачиться, ви чемно ¹
З ним розстались,— дещо, певно,
Вам за мед прийшлося платить.

„Е, що бачу! Ви з гризоти ²
Вбрались, ніби на зальоти, ³
У червоні сап'янці!
А цю шапочку червону
Де купили? Чи додому
Несете її дочці?..“

Так Микита на сміхався,
А Бурмило лиш метався,
Та бурчав собі під ніс.
Аж на третій день ходою
Він з тяженькою бідною
Ледве в царський двір приліз.

Як побачив цар ясенний,
Що Ведмідь такий нужденний,
То аж руки заламав.
„Гей, Бурмило, любий друже,
Хто це збив тебе так дуже
Та зо шкури обідрав?“

„Царю, пане!—рік Бурмило,—
Горенько мене постигло!
Це Микита все зробив.
Через нього муки много
Я прийняв; ох, мало свого
Я життя не загубив!“

¹ Чемно — привітно.

² З гризоти — з горя.

³ На зальоти — у гості на женихання.

Ух! Затупав цар ногою!
„Я короною ось тою
Заклинаюсь; не уйде
Цей злочинець злої муки,
Дай мені його у руки,
То до завтра не діжде!“

Потім трохи мислі ладив
І з сенатом ¹ раду радив,
Щоб Микиту взять на гак,
Постанову мав велику.
Приклика Кота-Мурлику
І до нього мовить так:

„Ти мій вірний Кіт-Мурлика,
Хоч постава не велика,
Та розумний ти за трьох.
Ось тебе я шлю: піди ти
Сам до Лиса до Микити,
У його злодійський льох.“

„І кажи, щоби як стій!
Він у двір явився мій!
Загрози йому, що гака
Не мине й тяженьких пут,
Як на суд не стане тут
Лис Микита, гайдамака!“

Кіт Мурлика поклонився
І в дорогу спорядився,
Хоч по шкурі дер мороз;
Страх не рад він був тій честі,
Та що цар дав, їж до решти!
Сперечатися не мож.

¹ Сенат — зібрання найстарших.

² Як стій — зразу, негайно.

ПІСНЯ ТРЕТЯ

Кіт Мурлика до дороги
Добре взяв за пояс ноги,
В торбу впхав печену миш,
І лісочком, холодками
Так на підвечерик самий
Він прибув до Лисович.

Стукнув в браму, дожидає...
Лис в квартиру виглядає.
Кіт Мурлика шапку зняв,
Поклонивсь йому низенько,
Привітав його гарненько,
Та й такі слова сказав:

„Не прогнівайся, нанашку¹!
Не приніс я жодну флашку²,
Але царський вам наказ:
Другий раз це цар, наш владця³
Через свого посланця
На свій суд ось кличе вас.

„Що тут довго говорити!
Дуже цар на вас сердитий,
То ж я раджу вам: ходіть!
Цар поклявся на корону:
Як не ставитесь до трону,
То пропащий весь ваш рід.“

„Мурцю!— скрикнув Лис Микита,—
От не ждали! От візита⁴
Боже милий, як я рад!

¹ Нанашко — хрещений батько.

² Флашка — дурничка, забавка.

³ Владця — владар, владика.

⁴ Візита — відвідини, гості.

Ну, ходи в мої обійми!
А проте казати не сміймо,
Щоб як стій іти назад.

„Та ж Лисиця, твоя тітка,
Так тебе видає зрідка,
Що не пустить нас під ніч.
А маленькі Лисенята,
Чи вони пустили б брата?
Ні, то неможлива річ!

„Повечеряєм гарненько,
Проспимося, а раненько
Холодком — і в Божу путь!
Я про царський суд не стою.
А що рад піду з тобою,
Ти про це певний будь!

„Он з Ведмедем інше діло!
Ти розваж¹: прийшов Бурмило,
Мов розбійник, у мій двір,
Та й до мене з криком, фуком²,
З величезним в лапах буком —
Я ж малий, слабенький звір!“

„Ой, нанашку, — рік Мурлика, —
Ласка ваша завелика...
Але краще ми не ждім!
Ніч чудова; місяць світить...
Попрощайте жінку й діти,
Та й у путь як стій ходім!“

¹ Розваж — розміркуй.

² Фук — лайка.

„Мурцю,— каже Лис,— май розум!
Ніч не тітка, ми не возом
Будем їхать, ні літять.
Всяка погань лісом лазить,
Ну ж як хто на нас наважить!¹
Ні боротись, ні втікати!“

Ті слова Кота Мурлику
Кинули у дроз велику.
„Ваша правда,— він сказав.—
Мушу на ніч вже лишиться...
Та скажіть, щоб поживиться,
Де б я тутка що дістав?“

„Що ж, не гнівайсь, Мурцю дільний²!
Чоловік я богомільний,
Піст твердий держу день-в-день.
Та тобі вже я придбаю
Найсмачніше, що лиш маю:
Крижку³ меду з'їдж лишень!“

„Меду? Тьфу! — відрік Мурлика.—
Хай Бурмило мед той лика!
Ним мене ти не вкормиш!
Та у вашому фільварку⁴
Може ж є де в закамарку
Хоч одна порядна миш?“

Лис Микита рік до Мурка:
„Ти жартуєш! Навіть турка

¹ Наважить — накинетися, нападе.

² Дільний — гарний, хватський.

³ Крижка — щільник.

⁴ Фільварок — панська економія, хутір, господарство.

Я б миши не трактував!¹
Що ти видумав, небоже?
Миші їсти!.. Милий Боже!
Про таке я й не чував!

„Та як мишей ти бажаєш,
Мурку любий, тут їх маєш,
Що хоть ними гать гати!
Тут у війтовім² будинку
Мишей тьменна тьма, мій синку,
І близенько нам іти!“

„Ах нанашку мій наймильший,
Поведіть мене на миші.
Я на миші дуже звик!“
„Добре! Так ходи ж за нами!“
І полізли бур'янами
Аж де війтів був курник.

Там діра в стіні пробита,
Нею часто Лис Микита
Ніччю в курятник гостив;
Вчора ще пустив він крові
Війтовому когутові³
Аж когут і дух спустив.

Війт зо злости зчервонівши,
З когута лиш пір'я вздрівши,
Крикнув: „Ні, вже не стерплю!
Мушу злодія зловити!“—
Край вікна дав присилити⁴
Мотузяную петлю.

¹ Трактувати — гостити, частувати.
² Війт — сільський староста.
³ Когут — півень.
⁴ Присилити — прив'язати.

Лис Микита це пронюхав,
Та й говорить: „Мурку, слухай,
Як там мишки цвіркотять,
Мов горобчики невинні!
А ось тут і дірка в глині—
Тільки влізти та й хапать!“

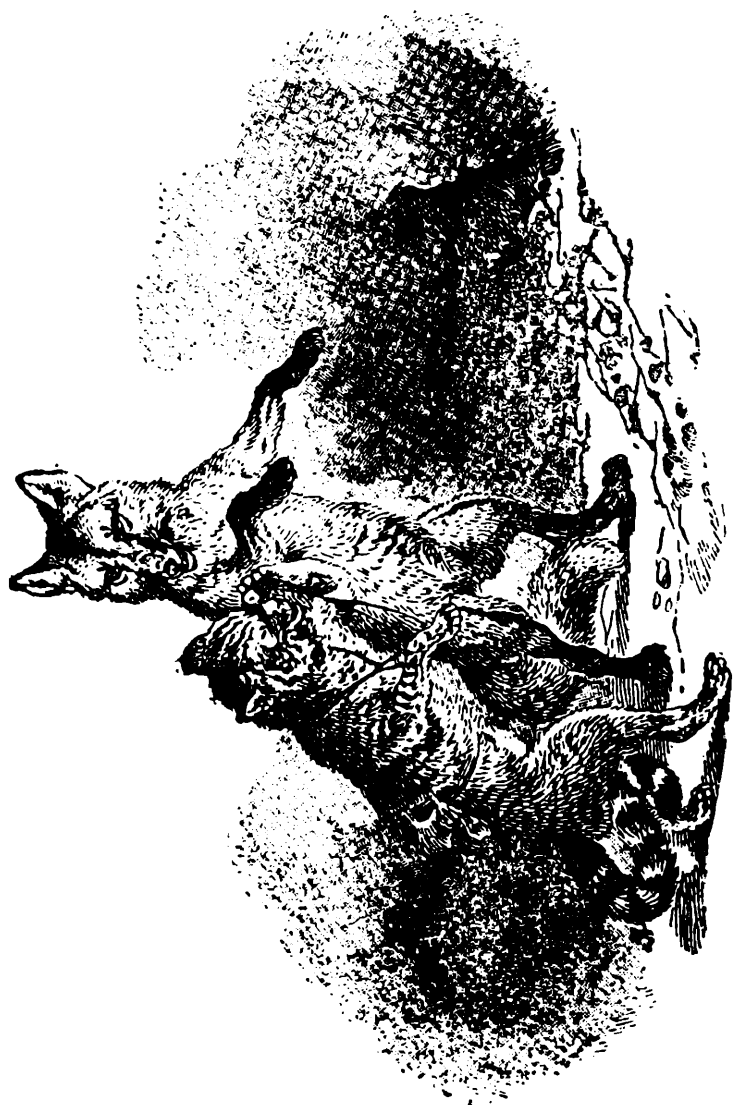
„А безпечно ж тут, нанашко?
Нині за біду не тяжко,
А вийти, то хитрий люд!“
„Га,—говорить Лис зрадливий,—
Хто занадто боязливий,
Хай такий покине труд!“

„В середині там не був я,
І про хитрощі не чув я,
Та коли боїшся ти,
То ходім радніш додому,
Повечеряєм по-свому:
Редьку й медові соти“.

Кіт Мурлика застидався,
„Що, гадаєш, я злякався?“—
До Микити він озвався.—
„Страх, то не котяче діло!“
І у дірку скочив сміло,
І шась-прась! В сильце спіймався.

Ой, повис він у воздухах ¹,
Затріпавсь, та по тих рухах
Шнур ще дужче горло стис.
Кинувсь—вдаривсь до одвірка!
А згори, де клята дірка,
Заглядає зрадник Лис.

¹ У воздухах—у повітрі.

„Ну, що, Мурцю мій наймильший,—
Каже він,—смакують миші?
Правда, що за пишний смак!
Хочеш соли? Я покличу,
Або в вїйта сам позичу,
Чи волиш вже їсти й так?..

„Ого-го, вже й ти співаєш!
Але славний голос маєш!
Тенор! Ах люблю на смерть!
Жалібно, аж лється в душу!
Ох, бігме¹, я плакати мушу...
Ну, спасибі за концерт!“

Раптом двері заскрипіли,
Вїйт роздягнений, спотїлий
З палицею сам впада;
А за ним сини і слуги,
Цей з ременем, з буком другий—
Ось де Муркові біда!

„Бийте злодія!—вїйт крикнув,—
Вчора когута нам смикнув!
Бийте, поки спустить дух!“
І луп-цуп летять удари...
Мій Мурлика з уст ні пари,
Мов осліп уже й оглух.

„Бийте!—вїйт кричить і кропить.
Втім Мурлика скік! Як хопить
Пана вїйта за сам ніс!
Хруп та й хруп мов миш велику,
Кігтями роздер всю пику,
Мов би гречку грабав біс.

¹ Бігме— їй-богу.

„Гвалт! Рятуйте!“—крикнув з болю
Війт і впав, як сніп, додолу.
Всі до нього.—„Гей, світить!
Гей, води! Гей, губки, вати!“
Кинулися кров спиняти,—
Вже й не в голові їм Кіт.

А в kota тверда натура:
Лиш відсапав та й до шнура,
Взявся гризти і кусать.
Далі шарпнувся щосили,
Шнур урвався і в тій хвилі
Кіт свобідно міг гасать.

Ну, він мишей відцурався,
В курнику й не обзирався,
А задравши хвіст, як міг,
Драпнув в дірку, та до лісу,
А лісами, мов від біса,
Просто в царський двір прибіг.

Як уздрів його Лев-батько
Збитого, мов кисле ябко,¹
З злости аж позеленів.
„Що?—кричав звірів правитель,—
„Чи знов сміє той урвитель²
Насміхаться з моїх слів?

„Ні, вже того забагато!
Будь я пес і пес мій тато,
Коли це йому прощу!“
Військо шлю на гайдамаку!

¹ Ябко — яблуко.

² Урвитель — шибеник.

Скоро зловлю, на гілляку,
І гніздо все розтрошу!“

Грізно цар ревів і тупав,
Був би Лиса з кістками схрупав,
Як би мав його в руках.
Аж як гнів пройшов безмірний,
Виступив Бабай покірний,
І сказав при дворах¹:

„Царю, явна річ, не скрита:
Вільний же козак Микита,
Право ж каже тричі звать
Винного на суд твій, пане.
Аж як третій раз не стане.
Суд заочний видавать.

„Що в тім правди чи неправди,
Що про нього клеплять² завжди,
В те не вхожу, та для всіх
Рівне право! То ж пошли ти
І мене ще до Микити,
Чей³ прийде до твоїх ніг.“

Цар махнув лиш головою,
Дав знак згоди булавою,
Та ні слова не сказав;
А Бабай як стій зібрався,
У дорозі поспішався,
В Лисовичах на ніч став.

¹ Дворак — челядник, прибічник.

² Клеплять — ляпають язиками.

³ Чей — може.

ПІСНЯ ЧЕТВЕРТА

Лис собі в вечірню пору,
З діточками коло двору
Розмовляючи, гуляв,
Аж тут голос у діброві
Обізвався: „А, здорові!
Ось до вас я причвалав?“

„Ах Бабай! Чи ти це, стрику¹?
Ну, мабуть, якусь велику
Новину несеш до нас!
Ти втомився? Ти сумуєш,
Ну, до хати! Заночуєш,
То й балакати буде час“.

Всі гарненько привітались,
Про здоров'я розпитались,
Випив вишнячку Бабай.
Сів на приспі, віддихав,—
Лис про царський двір питає:
„Ну, балакай, не зідхай!“

„Гей, синашу, схаменися,—
Так сказав Бабай до Лиса—
Що за збитки робиш² ти?
За що ти з посланців кпишся³?
Чи на правду ти боїшся
На той царський суд іти?“

„Я ж гадаю, синку милий,
Що ти зможеш в одній хвилі

¹ Стрик — дядько.

² Збитки робити — дуріти, витворяти що.

³ Кпишся — смієшся, глузуєш.

Ворогам заткати рот.
Адже всі їх гупі мізки
Проти твого стоють тріски!
Оттакий то весь народ!¹

„Правду кажеш, любий стрику,—
Рік Микита,— і велику
Ти охоту в мні¹ підвів.
Що ж, піду! Хай всі побачуть!
Хто сміється, ті заплачуть,
Цар на ласку змінить гнів!

„Хоч там цар на мене лютий,
Та він знає, що в мінуті²
Небезпечні, в чорний день
Всі торочать не до ладу,
Але дати мудру раду
Вміє тільки Лис оден“.

І вийшли оба в світлицю.
Привітав Бабай Лисицю,
Всі засіли край стола.
Лисенята, Міцько й Міна,
Повлззли на коліна —
Живо гутірка пішла.

„Дуже лютий цар, Бабаю?—
Рік Микита.— Знаю, знаю,
Жаль йому ведмежих мук!
Та в нас був старий рахунок,—
Довго ждав я на трафунок³,
Щоб дістать його до рук.

¹ Мні — мені.

² Мінута — хвилина.

³ Трафунок — випадок, нагода: ждати на трафунок — ждати випадку.

„Тому літ ще небагато,
Як Бурмила Лев, наш гато,
Губернатором зробив
На підгірські наші бори,
Щоб звірячі справи й спори
Всі по правді він судив.

„От тоді то Вовк Неситий
Напосівсь мене здушити,
А з Бурмилом змову мав;
І на суд губерніяльний
За мій помисл геніяльний
Перший раз мене позвав.

„Що за помисл? Слухай, друже!
З Вовком раз, голодні дуже,
На поживу вийшли ми.
День. У церкві дзвін десь дзвонить, —
Та нас голод з лісу гонить
Серед лютої зими.

„До села йдем осторожно,
Нюхаємо, де би можно
Чим масненьким поснідять,
Аж тут сала, м'яса запах
Не лиш в носі, а аж в лапах
Закрутив нам — хоч тут сядь!

„Тії пахощі нас гарні
До попівської спіжарні¹,
Мов по нитці, довели.
Стали ми довкола нюхать,
Чи безпечно всюди, слухать,
Аж віконце ми знайшли.

¹ Спіжарня—кладовка, комірчина, хижка.

Страх тісне було віконце.
„Лізем, Вовче?“ „Лізем конче!“ —
Каже Вовк. — „Ти перший лізь!
Глянь, чи де нема заліза!
За тобою й я полізу, —
(Так Вовк каже) — лізь, не бійсь!“

„Я проліз досить вигідно,
Роздивився. „Лізь свобідно!“
Так до Вовка я сказав.
Він голодний був, тоненький.
Ну, та в отвір той вузенький
Ледве тулуб свій пропхав.

„А в спіжарні — Боже кріпкий!
Світ затьмився нам до дрібки²,
Стільки там добра для нас:
М'яса, сала, вуженини³,
Штири пільті⁴ солонини
І довезний ряд ковбас.

„Став я думать, міркувати,
Як тут господарювати, —
Та мій Вовк мов оцапів:
Перший полоть хап зубами!
Рве, куса, гризе без тями —
Став і їв і знай сопів.

„Ну, — гадаю, — їж, небоже!
Та для мене це негоже“.
Я беруся до ковбас.
З жердки легко їх здіймаю.

¹ Конче — неодмінно, обов'язково.

² Дрібка — крихта, трошки; до дрібки — зовсім.

³ Вуженина — копчене м'ясо.

⁴ Пільть або полоть — великий кусок сала.

Крізь віконце викидаю,
Поки всіх отак не стряс.

„А за ними й сам в віконце
Вискочив, та й ну чим скорше
Всі на шию надівать.
Навантажив як коралі,
Та й до лісу далі, далі,
Скарб у яму щоб сховать.

„Скарб у яму заховавши,
Спокійненько поснідавши,
До спіжарні знов біжу.
Прибігаю: Вовк ще голить,
Не доївши, кинув полоть,
З смальцем розпочав діжу.

„Вовче,— шепчу,— час до гаю!
З церкви люди вже вертають,
Щоб нас тут хто не застав!“
Вовк, почувши це, жажнувся,
В дірку прожогом метнувся,
Та вже ледве шию впхав!

„Бачиш—повний був, мов бочка!
Став у дірці, тільки очка
Витріщив, немов баньки.
Страх відняв у нього мову...
Я ж кричу: „Чого став знову?
Ну, якої бідоньки?“

„Вовк не тямить вже, що діє!
Пхаєсь в дірку, аж потіє,
Та дармий¹ його весь труд.

¹ Дармий — даремний.

Далі з лютої розпуки
Заламав передні руки —
„Лисе,—каже,—згину тут!“

„Вовче,—кажу,—чи здурів ти,
Чи від смальцю оп'янів ти?
Вилізай, пора нам в гай!“
„Ой, не можу, мій Лисуню!
Бачиш, пуза не просуну!
Ой, Микито, помагай!“

„Ну, скажи ти сам, Бабаю;
Що я тут чинити маю,
Як драбузі¹ допомогти?
Лишу Вовка—може згинуть.
Ліпше, думаю, не кинуть,
Але до попа піти.

„Попросить по добрій волі,
Щоб дав пилки і позволив
Більшу вирізати діру.
Здумавши цю річ штудерну²,
Мовлю Вовку: „Жди, я верну!“
Й до попа уже деру.

„Піп був саме у покою:
В пообідньому настрою
Люльку, ходячи, курив.
У вікно я заглядаю,
Лапою шкряб-шкряб, благаю,
Щоб вікно він отворив.

„Піп поглянув, підбігає...
„Лис у вікна заглядає!

¹ Дразб — лодир, босяк.
² Штудерну — хитру.

Гей, ловіть його! Біжіть!“
Я й не зчувся, а за мною,
Слуги, служниці юрбою,—
От я духом через пліт¹.

„Крик за мною, як в гамарні²...
А я просто до спіжарні,
Та й сховався під поміст.
Тут погоня надлітає:
„Де він? Де той Лис?—питає—
Показав нам тільки хвіст!“

„Втім зирнули, а з віконця
Вовк Неситий проти сонця
Визирає! „А, ти тут?
Ой, нещасная головка!
Та ж це Вовк! А бийте ж Вовка!
Тут йому зробить капут!“

„Вовк їх там не дожидався,
А в спіжарню заховався,
При саміських дверях став.
От вони як отворили,
То Неситий скік в тій хвилі—
З цеї шпарки скористав.

„Та дістав там з дивовижі
Скільки буків через крижі,
Так що ледве в ліс доліз,
І про справу цю немилу
Заразісінько Бурмилу
Він на мене скаргу вніс.

¹ Пліт — загорожа.

² Гамарня — завод, де топлять залізо.

„Хоч сам винен за лакомство,
А на мене віроломство,
Злобу й зраду наклепав.
Ну, а думаєш Ведмідь
Розібрав усе як слід,
По закону поступав?”

„Де тобі? Суддя той ласий,
Як дізнався про ковбаси,
Що я з трудом розстарав,
Як ревне на мене туго:
„Зараз все віддай, злодюго!
Будеш ти ковбаси крав?”

„Ти й віддав“—Бабай питає.—
„Що ж було робить, Бабає?
Адже ж хтів відтяти хвіст!
Та щоб всі віддять—а дзуськи!
Штири дав йому тонюські,
А собі лишив ще шість.

„От Ведмідь так судить справу:
„За побої, за неславу,
Вовче, маєш ковбасу!
Решту я з'їм. Ти ж, Микито,
Рад будь, що тебе не бито!
Марш, бо кості рознесу!”

„Так то нас судив Бурмило!
Гірко це мене вшпилило!
Я присяг на царський хвіст:
Як його дістану в руки,
То за всі ті підлі штуки
Він тяженько відповість“.

Надоспіла і вечера;
З пір'ям пражена тетеря--

Всім досить її було.
Як гарненько поживились,
Де про що розговорились,
Та й пішли собі в стебло¹.

А як рано повставали,
То гарненько поснідали!
Їли сало з часником,
Потім гусячу потравку²,
Закусили ж цю приправку
Ще копченим судаком.

Оттоді Микита вбрався
До дороги, й так прощався
З господинею й дітьми:
„Люба жіночко, будь здорова!
Час іти мені до Львова,
То ж ключі усі прийми!

„Наглядай, як слід, в коморі,
Бо ті Миші красти скорі,—
А про мене не журись!
Хоч тепер на нас цар лютий,
Але легко може бути,
Що всміхнеться ще колись.

„А ви, діти, не пустуйте,
Поза домом не герцюйте³,
Мамі збитків не творіть!
Глянь лиш, стрику, що за звірик
Отой Міцько! Хто повірить,
Що йому ще тільки рік!

¹ Йти в стебло — йти в кубло спати.

² Потравка — така страва з кришеного м'яса.

³ Герцювати — плагати.

І дітей поцілувавши,
Жінці в вухо пошептавши,
Що там ще сказати мав,
Лис Микита, мов у гості,
В Львів на зустріч царській злості
Враз з Бабаєм почвалав.

ПІСНЯ П'ЯТА

Гу-гу-гу!—в дворі гуділо,
Мов Бог зна, яке там діло—
„Лис Микита! Лис приспів!“
А Микита мов не чує,
Гордо, сміло машерує
Між рядами ворогів.

Перед тронем зупинився,
І цареві поклонився,
І такі слова сказав:
„Царю наш великодушний!
Слову твому послушний,
Я на суд твій правий став.

„Вірю в велич твого духа.
Не прихилиш свого вуха
Ти поганим брехунам,
Що байками і брехнями
Раді б розлад поміж нами
Сколотить на шкоду нам“.

Але цар глядів понуро
Й крикнув: „Підла креатуро!¹
Ти ще тут хвостом вертиш?”

¹ Креатура — людина, що живе з ласки дужого, а не чесним трудом.

Смієш прав допоминатися?
Нам ще хочеш підлизатися?
Ні, вже нас не підлестиш!

„Глянь, ось Півень у жалобі¹,
Кіт Мурлика ось при тобі,
І Бурмило, мій барон!
Тямиш біль їх, ганьбу, муки?
Гей, берить його у руки
І до трибуналу²! Вон³!“

„Царю,—смирно рік Микита—
Чи ж так явна вже й відкрита
Що до них вина моя?
Що Бурмило був упертий
Конче хлопський мід ізжерти,
То чи ж тому винен я?

„А Мурлика, Боже, Боже!
Він ще жалуватися може?
Хто ж на ловах не прийма
Бійки, невігід подібних?
Та й хіба ж для Мишей бідних
Конституції нема?

„Кажуть: злодій я, поганець,
А Мурлика, твій посланець,
Теж не менший горлоріз.
Бо чи ж то не для злодійства,
Кровопроливу й убийства
Він у тую шпарку вліз?

¹ Жалоба — чорне вбрання в знак смутку за умершим, траур.

² Трибунал — суд.

³ Вон — геть.

„Царю, я підданий вірний!
Як такий твій гнів безмірний
Дай на смерть мене судить!
Дай малих злочинців вішати,
Хай великі тим ся тішать!¹
Коли так, не варто й жити!“

Та цар Лев не вів і вухом!
І взяли Микиту духом,
І зв'язали й повели
Стражники у трибунали;
В трибуналах засідали
Старі Цапи і Осли.

Став Микита та й балака,
Та найстарший пан Осяка
Вже п'ять років як оглух.
Присудили: „На галузці²
Лису висіть на мотузці,
Поки з нього вийде дух“.

Вовк, Бурмило і Мурлика
Як почули це, велика
Радість обняла їх ум.
Зараз за катів обралась,
І Микиті нахвалялись
Причинить до смерти глум.

Лиса вивели, Бурмило
Трах його прилюдно в рило!
„Це за сап'янці мої!“
Вовк для гіршої ще муки
Взад скрутив Микиті руки:
„Не уйдеш тепер гіллі“.

¹ Ся тішать—тішаться.

² Галузка — гілка.

Кіт Мурлика вже на гілку
Виліз і міцную сільку¹
Мотузяну зашив.
Крука ще гукнув навмисне,
Щоб Микиті, як повисне,
Зараз очі з лоба пив.

Хто лиш жив, глядіть зійшлися,
Як то будуть вішати Лиса:
Стала страж² кругом, як мур.
Лис іде, як мокра курка,
Вовк Неситий ззаду штурка,
А Ведмідь веде за шнур.

„Не лякайся,— сказав Неситий,—
Ми відразу задушити
Не гадаємо тебе.
Будеш дригати ще лапками,
Поки Кріт під дубом ями
У твій ріст не вигребе“.

Обернувся Лис до нього:
„Що ж то,— каже він,— міцного
Шнура не знайшлось у вас?
Міг вам Кіт дістати любко³
Того, що на нім так цупко
Сам у війта дригав раз“.

„Замовчи — ревнув Бурмило,—
Щоб язик тобі зціпило!
Ще не кинув жартів ти?
Глянь, где шибениця грізно!

¹ Сілька — петля.

² Страж — сторожа.

³ Любка — залюбки.

Кайся, щоб не було пізно,
Грішну душу очисти!¹

Привели його під гілку,
Завдали на шию сильку,
На драбину Лис ступив,
І звернувшись до миру,
Він царю вклонився щиро.
І ось так проговорив:

„Наступає вже година,
Ох, для звірів всіх єдина:
Швидко вічним сном усну.
Царю наш, тебе благаю,
Ти по давньому звичаю
Просьбу вволь мені одну.

„Тут в обличчю смерті й гробу
Хочу виявить всю злобу,
Сповідатся всіх гріхів,
Із провин заслону здерти,
Щоб ніхто по моїй смерті
За моє зло не терпів“.

Так сказав, усім вклонився,
І тяженько прослезився,
Зрушив душі всіх хижак;
Цар задумавсь на хвилину,
Берло¹ похилив в долину²
І сказав: „Хай буде так!“

Лис Микита б'ється в груди:
„Признаюся, чесні люди,

¹ Берло — скіпетр, царська палиця.

² В долину — доли, вниз.

Много, много я грішив!
Чи є хоч один між вами,
В кого б ділом, чи словами
Добру пам'ять я лишив?

„Від дитинства сам собою
Я привчався до розбою,
Хоч отець картав не раз.
Бідні Кури, Гуси, Утки!
Серце рветься в мене тутки.
Як то шарпав, гриз я вас!

„Був я штучка невеличка,
Та „від личка до ржемичка“¹
Що раз далі, далі ліз:
Вже ягнята й козенята,
Що відбігли геть від тата,
Я хопав і в яму ніс.

„Біг до зла я шляхом битим!
Спобратимався² з Неситим:
Він учитель мій у злім.
І коли я нині стою
Під смертельною вербою
То його заслуга в тім.

„Раз ото на переднівку³
Ми таку злодійську спілку
Зав'язали: я дрібне,
Вовк велике має красти,
А що зиск — по рівній часті;
Нині кара б'є мене!

¹ Ржемичек (по польському) — ремінець.

² Спобратимався — побратався.

³ Переднівок — час перед жнивими.

„Але як прийшло ділиться,
То ніколи, як годиться,
Половини Вовк не брав:
Загарчить — не смій і писнуть!
Сам же, хоч би мусів тріснуть,
До крихітки все зіжрав.

„А як часом грубшу штуку
Нам вдалось спіймати в руку,
То Неситий як ревне,
Вже Вовчиця тут з синами!
М'ясо мало не з кістками
Хавкнуть—хвиля не мине.

„Аджеж згадую, як нині;
Ув одної господині
Ніччю виліз я на під¹,
Висів тамки у димарні
Солонини полоть гарний,
Ну, його й дістати слід.

„Кажу: „Вовче, дери стріху,
Я ж цей полоть нам на втіху
Живо з вішалки здійму.“
І поліз я на бантину,
Довго мучивсь, поки скинув
Полоть просто в рот йому.

„Вовк м'ясиво хап — і драла!
Та мене ще хіть² зібрала
На вечерю Курку взять.
А у тої господині

¹ Під — горище.

² Хіть — охота, бажання.

На близесенькій бантині
Спав Курей довгенький ряд.

„Підпхавшися по платві¹,
По бантині, мов по дратві,
До курей я вже підліз.
Серце б'ється... Тихо... Темно...
От в такі то хвилі, певно,
Найлюбіш жартує біс.

„Вийшла ж і мені ярмурка²!
Я гадав, що з краю Курка,
А то крепкий був Індик.
Я на Курки шийку мірив,
Індика в крило і вцілив,—
А Індик як здійме крик!

„Я зубами хап за тепле,
А Індик крилом як стрепле!
Даром, що старий я Лис,—
Світ мені заморочився,
Я схитнувся, поточився,
З Індіком гегеп униз!

„Ну, та й мав я тут пригоду!
Полетів та не до поду,
А на тік³ у сіни впав.
Гепнув так з цілого маху,
Думав: кожну костомаху
Мов у ступі зопихав.

Не кінець тут моїй лазні!
В сінях був я мов у казні,⁴

¹ Платва — дрюк удовж стіни вгорі.

² Ярмурка — жидівська шапочка; тут в значенні халепа, біда.
Тік — долівка.

⁴ Казня — тюремна камера.

Вийти не було куди.
От запхався я в куточок:
І стулився у клубочок:
„Тихо! Лихо пережди!“

„Та даремну мав надію!
Чую голос: „Гей, Андрію!
А поглянь лиш до сіней!
На поді там щось кричало,
І у сіни щось упало!
Ну, Андрію, встань же, гей!“

„Чути: наймит щось воркоче,
Встав, щось шкряба і стукоче,—
Світло він світив мабуть;
Далі двері відчиняє,
Каганець в руках тримає:
„Що за дідько гримнув тут?“

Глип¹! Індик по сінях ходить.
„От хто крики тут заводить!
З сідала Індик упав?“
Втім в куток зирнув нечаяно...
„Ай! Хазяйко! Уставай но!
Гість до нас тут завітав!“

„Що за гість?“ „Та Лис Микита!“
„Бий, Андрію!“ „Чим же бити?“
Встаньте швидше з подушок!
То обое ми без труду
Цю поганую приблуду
Живо зловимо в мішок“.

„Поки там вона збираєсь,
Наймит зблизька призираєсь

¹ Глип — зирк.

Знай до мене з каганцем.
Я ж сиджу, тремчу, все чую,
Та й усе собі міркую,
Як би тут втекти живцем?

„Ось хазяйка лізе в сіни;
Того й ждав я, як відчинить
Двері в кiмнату вона:
Шусть їй прудко попід ноги,
В хату вскочив та й з порога
Просто скачу до вікна.

„Шибку висадив з розгону,
Стрічку не одну червону
Я на шкурі здряпонував;
Ну, та вирвався на волю,
Та й садком, відтак¹ по полю,
Мов безумний, в ліс махнув.

„Довго бігав без уговку,
Поки врешті в нетру к Вовку,
Ледве дишучи, добіг.
„Ой, Вовцюню! Я аж гину!
Дай же м'яса одробину²,
Що для мене ти зберіг!“

„О, зберіг!—смієсь Неситий,—
Тим ти, певно, будеш ситий.
На, і знай дар щедрий мій!“
„І зміркуйте підлу штуку!
Дав мені дубову клюку³:
Полті вішають на ній.

¹ Відтак — далі, потім.

² Одробина — крихітка, шматочок.

³ Клюка — ключка, гак.

„Отаке сказати мушу:
Тільки гріх я брав на душу,
Що із ним до спілки крав,
А за гріш не мав пожитку,
І без власного прожитку
Був би з голоду пропав.

„Але я не дбав ні троха!
Славний скарб царя Гороха
Я у своїх мав руках!
Скарб безмірно так багатий,
Що ледве би міг забрати
На сім возів у мішках.“

Лев про скарб такий почувши,
Насторожив пильно уші.
„Лисе, що це ти верзеш?
Про який це скарб гадаєш?
Чи ще й досі скарб той маєш?“
Лис сказав на те:— „Авжеж!

„Царю,— каже,— пане милий,
Перед входом до могили
Я душі не обтяжу!
І чого ніяким світом
Не сказав би жінці й дітям,
Це тобі я розкажу.

„Знай же, царю, скарб той грубий
Статься мав твоєї згуби
І нещастя джерелом.
Не вкради його Микита,
Кров твоя була б пролита,
Стався б страшний перелом!“

Лев неначе ужалений
Скочив, рикнув, мов шалений:

„Що, що, що це ти сказав?
Що це за смалені дуби?¹
Перелом? Нещастя? Згуби?
Все розкажуй, щоб я знав!“

Каже Лис: „Я царську волю
Рад сповнити, тільки молю,
Вислухай мене ти сам.
Лиш тобі й твоїй княгині
Важну річ відкрию нині
І Гороха скарб віддам“.

„Гей, здійміть із нього пута,
І ведіть його ось тут!“
Крикнув гучно лев катам.
Ті нерадо розв'язали
З пут Микиту й розважали,
Що то він набреше там!

А Микита, волю вчувши,
Свобідніше відідхнувши,
„Слава Богу!“—прошептав.—
„Ну, коли не рад здихати,
Нагострись гаразд брехати!“
З тим перед царем він став.

„Ну,—цар каже—сядь, Микито,
Сміло все кажи й відкрито,
Але з правди не змили!²
Бо як збрешеш, то, їй-богу,
Не за шию, а за ногу
Будеш висіть на гіллі!“

¹ Смалені дуби — нісенітниця.

² Змилити — помилитися.

ПІСНЯ ШОСТА

Слухайте ж, як Лис Микита
Цупко, наче кінь з копита,
На брехню пустився й лєсть!
Щоб лиш на гіллі не згинуть,
Не задумавсь камінь кинуть
І на батька свого честь.

„Царю і весь чесний зборе!
Превелике люте горе
По заслuzі б'є мене!
За злодійство дам я душу,
Та одно злодійство мушу
Розказати вам страшне.

„Кільканадцять літ вже тому,
Як мій батько—де, в якому
Місці, хто це зна?—напав
Славний скарб царя Гороха.
Та добра йому ні троха
Скарб той клятий не придбав.

„Батько мій був гòрда штука.
Фінансовая наука
Був його любимий фах.¹
Льстив царю, міняв все фарбу,²
Щоб лиш стать міністром скарбу,
Він на це гострився страх.

„Та ти, царю, хитрість скриту
Проглядів³, прогнав Микиту,

¹ Фах—заняття.

² Фарба — покраска, колір; „мінати фарбу“ — значить перемінюватися, пристосовуватися до нових обставин.

³ Проглядіти—передбачити.

А міністром став пан Рись.
І пішов мій батько в пушу
І поніс він думку злюшу—
Відомстить тобі колись.

„В пуші скарб знайшов заклятий,
І почав він міркувати,
Щоб великий бунт піднять,
Щоб царя зіпхнути з трону,
Славну ж царською корону,
Щоб Ведмедеві віддять.

„Спілку він зібрав велику.
З листом шле Кота Мурлику
До Бурмила: так і так.
Льва ми хочем скинуть з трону:
А як ти його корону
Хочеш взять, пришли нам знак.

„Ну, на вість таку Бурмило,
Наче б що його вжалило,
Схопився і сам прибіг.
„Браття—каже, —я все з вами!
Або ляжем головами,
Або Льва зав'яжем в міх!“

„Батько мій і Кіт Мурлика,
Вовк, Бурмило і велика
Їх рідня, усі зійшлись,
І на бунт, на чорну зраду,
Братовбивчу, люту зваду¹
Всі врочисто присяглись.

„Із околиць чужоземних
За Горохів скарб наємних

¹ Звада — сваря, розбрат.

Мали військ наwerbувать.
Я підслухав всю їх змову,
Про страшну її основу
Став я пильно міркувать.

„Я Бурмила хитру злобу
Добре знав, його особу
Непочесну і смішну
Став рівнять з тобою, пане,
І кажу: „Цей опуд стане
Нам царем? Ну, батьку, ну!“

„Знав ти скарб знайти великий,
Та біда, коли владики
Ліпшого знайти не вмів!
Де Бурмило — пан народа,
Там пропала честь, свобода,
Голос правди занімів.

„І неначе голос з неба
Звав до мене: треба, треба
Зав'язати зраді рот!
Хоч той зрадник — батько твій,
При царю ти вірно стій!
Будь, Микито, патріот!

„Так розміркувавши гладко,
Дожидав я, аж¹ мій батько,
Як була умова, знай,
Там у зрадників тих темних,
На вербунок² військ наемних,
Рушить у сусідній край.

¹ Аж — поки.

² Вербунок — наймання.

„Вже давніше, в переднівку,
Вислідив я ту криївку,
Де мій батько скарб сховав;
Ну ж тепер безпроволічно¹
Виносити денно й нічно!
Все дочиста я забрав.

„Невеликий час минає,
Аж мій батько повертає:
Вже готове військо жде!
Лиш вербунок заплатити,
Генералів назначити
Хоч в огонь воно піде!

„Не вітав рідню, домівку
Батько мій, лиш у криївку
Просто шасть—і обімлів!
Препуста-пуста печера,
Що була ще повна вчора!
Скарб увесь мов хто замів.

Що він біга, шкряба, нюха,—
Скарбу ні сліду ні духа!
Тут старий ума лишивсь!
Заскомлів, немов на зуби,
Далі шнур знайшовши грубий,
На гілляці задушивсь.

„А Неситий і Бурмило
Зрозумівши, що постигло
Батька мого, подались:
Страх лояльні² поробились,
І служить тобі пустились;—
Зрадником остався Лис.

¹ Безпроволічно — без проволочки, не гаючись.

² Лояльний — вірний. вінопідданий.

„Днесь вони — підпори трону!
Я ж, що спас царя й корону,
Батька свого погубив,
Під гіллякою тут стою
І смерть бачу над собою.
Ну, повісьте! Я скінчив“.

Так то Лис в брехні був смілий!
Всі присутні остовпіли,
А сам Лев аж затремтів.
„От воно що тутка скрито!
Дякую тобі, Микито!
А... той скарб... ти де подів?“

„На високій Чорногорі,
Де Черемош¹ води скорі
По камінню вниз жене,
У Говерлі просто серця
Коло третього реберця
Є леговище скальне“.

„Там лежить той скарб неткнутий“...
Царю, твій він мусить бути,
Я тобі його зберіг!
Жалко тільки, що нікому
Не сказав я стежки к ньому,
Щоб по моїй смерті міг“...

Лев не дав йому скінчити.
„Хто тут сміє говорити
Ще про смерть якуюсь днесь?
Царське право є — прощати.

¹ Чорногора — найвища частина східних Карпатських гір;
Говерля — найвища кам'яна гора. Черемош — гірська ріка.

² Скальне — від скала — скеля; скальний — у скелі.

³ Неткнутий — незайманий.

Зараз з нього шнур той зняти!
Ми касуєм весь процес¹!

„Більше маєш ти заслуги
Між звірями, ніж хто другий!
А гріхи ті, що за них
Мав ти висіть, правду рікши²,
Всі не варті торби січки
Супроти заслуг цінних.

„Тільки слухай: в добру пору
Ти зо мною в Чорногору
Завтра рушиш скоро³ світ;
Лиш я сам до того льоху,
Де є скарб царя Гороха,
Буду знати тайний хід“.

„Царю,—Лис сказав маркітний⁴,—
З радості душі охитний
Я з тобою йти в ту путь.
Та в предсмертну я годину
Шлюбував⁵, коли не згину,
За гріхи покуту збуть.

„Пішки до Пелопонесу,
Відтам аж до Херсонесу
Шлюбувався я піти.
Як поверну, ясний пане,
Скарб відразу весь твій стане,
Найбагатшим будеш ти!“

¹ Процес—судова справа, позов.

² Рікши—сказавши.

³ Скоро—як тільки.

⁴ Маркітний—смутий.

⁵ Шлюбувати—дати зарік, дати обітницю.

⁶ Пелопонес—південна частина Греції. Херсонес—пів-
острів у Тракії (теперішній Туреччині).

„Що ж — Лев мовив, — річ побожна!
Шлюбубав, ламать не можна
То ж іди й здоровий будь!“
Далі возних¹ зве на згоду,
Щоб вони всьому народову
Вибубнили царський суд:

„Всім, кому на тім залежить,
Відати про це належить:
Цар по силі своїх прав
З Лиса званого Микити
Зволив всю вину здійснити,
І до ласки знов прийняв.

„Хто б смів Лиса пострікнути²,
Лапою його діткнути,
Чи позіочно хулить
На такого патріота,
Тому цар язик із рота
Вирізати повелить“.

Ой, як вчув Ведмідь, Мурлика,
Вовк той засуд, — страх велика
Їх досада обняла!
Зараз почали бурчати,
Далі рушили кричати,
З ними їх рідня ціла.

Але вже було запізно!
Лев із трону крикнув грізно:
„Хто там сміє ще бурчати?
Га, то ви, поганці кляті,
Що мене у власній хаті
Сприсяглись замордувать?“

¹ Возний — судовий пристав.

² Попстрікнути — докоряти.

„Бач, які святі та Божі,
А в душі думки ворожі!
Лис вам на заваді став?
Але годі вже мантачить!
Будете тепер ви бачить
Справедливість наших прав.

„Гей, беріть Бурмила тута
І закуйте в добрі пута!
Вовка в диби¹ прикрутіть,
І Кота зв'яжіть, і прямо
Засадіть в тюремну яму,
Де не блима сонця світ!“³.

ПІСНЯ СЬОМА

Був у замку льох підземний
Зимний² і вохкий і темний—
Там заперто в'язнів трьох.
Кіт мовчить, Ведмідь куняє,
А Неситий проклинає:
„Ах, той Лис, бодай він здох!“

Час обідать! Бідолахи
Не привикли саламахи
Арештанської вживать.
Як наклали їм три миски,
Нюхають, аж кривлять писки!
Стали чихать і плювають!

Довго Вовк сидів і думав,
Далі з жалю як зарюмав,
Як завив, як зарідав!

¹ Диби—колоди для арештантів.

² Зимний—холодний.

³ В цьому виданні пропущено останній абзац шостої пісні. Подаємо його після „Уваг“.

Своїм спільникам неолі
Про свої пригоди й болі
Ось таке розповідав:

„Небо, земле і всі моря!
З глибини свого горя
Плач підношу я до вас,
Щоб вас плач той і ридання,
Образ мого страждання
До основ, до дна потряс.

„Вовком звать мене, Неситим.
Що Бог добрим апетитом
Наділив мене, чи ж стид?
І чи ж я щось тому винен,
Що в живіт пхать все повинен,
Бо живіт все: „Дай!“ кричить?

„Вовк Неситий, Вовк зажертий!
Вовк незмінно гідний смерти,
Вовка бий, де лиш найдеш!
А що вовк той голодує,
Жінку й діточок годує,
Це байдуже всім! Авжеж!

„Вовк убийник! Вовк прожора!
Що душа у мене хора,
Що сумління в труби дме,
Серце в мене незрадливе,
Милосерде і чутливе,
Цьому й віри світ не йме.

„Я ж так чесний, так побожний,
Якби світ весь був порожній,
Якби я все ситий був,—
Я б такий був добрий, вірний

І лагідний і покірний,
Що би й очі світ забув.

„Я й тепер—та й що балакать!
Як почне жолудок¹ плакати,
То й сумління заглушить.
Та проте його проводу
Скільки я собі на шкоду
Слухаю, то й не злічить!

„Раз на лови йду я радо,
Аж Гусей здибаю стадо.
Гуси, Гуси, я вас ззім!²
Гуси кажуть: „Іж, Вовчище!
Лиш хвилиночку пожди ще,
Помолиться дай нам всім!³“

„Ну, молиться! Ось вам хвиля!⁴
То вони угору крила
Піднесли побожно так,—
Піднесли, загеготіли,
І всі вихром полетіли,
Я ж лишився, мов дурак.

„Ну,—міркую стовпом стоя⁵—
Що за спосіб це і що я,
Сповідник чи паламар,
Щоб Гусей молитви слухать?⁶
І пішов я далі нюхати,
Щоб знайти новий товар.

„Зирк, Свиня лежить в баюрі⁷,
А при ній рожево-бурі

¹ Жолудок—шлунок.

² Стоя—стоячи.

³ Баюра—калюжа.

Поросятка—штук зо сім.
„Гей, Свине, моя голубко,
Вилізей з болота цупко,
Хай я свинок твоїх ззім!“

„Добре, їж, коли охота,—
Відрекла Свиня з болота,—
Тільки, бач, один тут гріх
З тих гріхів, що непокриті:
Поросята, бач, немиті,
Як же ж будеш їсти їх?“

„Справді, клопіт! Що робити?“
„Слухай,—каже,—мій Неситий,
Ось тут річка і млинок,
То ходи тихенько з нами,
Стань собі понижече тамі¹,
Там обмию я діток.

„Похрищу, обмию з бруду.
І одно за другим буду
Прямо в рот тобі давать“
„Ну,—подумав я,—це можна.
Чесна, бач, Свиня й побожна,
Свинки чей² не полетять“.

„Я під тамою, мов в ямі,
А Свиня з дітьми на тамі,
Хрюка, плюска, муркотить.
„Ну,— міркую,—річ побожна,
То й перебивать не можна:
Се вона дітей христить“.

¹ Тама—гребля.

² Чей—може.

„А вона насеред тами
Заставку взяла зубами,
Як запреться—піднесла.
Гур! як жбухнуло на мене
Море мокре і студене,
Мене й пам'ять відійшла.

„Вхопила мене потопа,
Понесла з на десять хлопа!
Вниз мов тріску, мов стебло.
Мало там не дав я душу!
Поки видряпавсь на сушу,
Вже Свиней мов не було.

„Став я мокрий та й міркую:
„Ну, гляди ж святошу тую,
Як мене втягнула в рів!
Ну, а я ж то що за колик?¹
Православний чи католик,
Щоб Свиней хрищених їв?“

„Сильну взявши постанову,
Що не дам здуриться знову,
А голодний аж пишу—
Йду. Аж зирк! Баран блукає.
Я до нього—не втікає.
От я здалека й кричу:

„Стій, Баране! Стій рогатий!
Маю щось тобі сказати“.
Став Баран та й ще пита:
„Ну, які там маєш вісті?“
„Га, тебе я мушу з'їсти!
Що, смакує звістка та?“

¹ Дужче, як десять чоловіка.

² Колик—кіл, стовп, йолоп.

„А Баран—ну, хто б подумав?—
Не злякався, не зарюмав,
А вклонивсь мені до ніг.
„Пане,—каже,—Бог привів вас!
Я ж три дні уже глядів вас!
Вам назустріч сам я біг.

„Не дивуйся і не смійся!
Я Баран самоубийця!
В світі вже не жить мені!
Люд мій весь в неволі гине,
В вас життя його єдине,
То мені ви не страшні“.

„Річ таку почувши дику,
Я в задумі звів пику
І стояв дурний мов сак.
„Що це ти торочиш, блазне?
Щось такеє несуразне?
Не второпаю ніяк!“

„Пане, підожди хвилину,
Будеш знати, за що гину,
Чом так радо йду вмирать,
Чом рідня моя рогата
Свого спаса, свого тата
В тобі буде величать.

„Знай же, пане, біль мій тайний!
Я не єсть Баран звичайний.
Я—овечий патріот!
Думка в мене—розбудити
І з неволі слобонити
Весь овечий наш народ.

„Здавна думав я про теє,
Щоб овечим стать Мойсеєм,

Вивести овець з ярма,
Із хліва—на вольну волю.
Много труду, мук і болю
Я прийняв—та все дарма.

„У тісні овечі мізки
Думки свіжої ні трішки
Не втокмачиш; серце їх
Боязливе. „Що нам воля?
Вовк поїсть нас серед поля.
Нам про волю думать гріх!“

„Ну, подумай, пане чемний¹,
Про важкий мій стан душевний!
Насміх долі так хотів:
У душі пророцькі речі,
А кругом лоби овечі,
Сіно, жвачка, теплий хлів!

„Щоб влекшить себе хоч трошки,
Я удався до ворожки,
І такий почув завіт:
„Хочеш Баранів ти спасти,
Мушиш сам себе покласти
В жертву вольну за свій рід.

В поле йди, коли охочий,
Поблукай три дні й три ночі,
Здиблеш Вовка-моцаря²,
Цей по мойому показу
Проковтне тебе відразу,
От тоді нова зоря

¹ Чемний—ласкавий, гарний, добрий.

² Моцар—силач.

Для Овечь усіх заблисне“.
Пане, серце туга тисне
Запитать тебе сейчас¹:
Маеш ти показ той віщий,
Можеш ти, мій найлюбіший,
Проковтнуть мене нараз²?”

„Ну, плети собі мій любий,—
Думав я,—коб³ тільки в зуби
Я дістав тебе, не бійсь!
Будеш знать, як я ковтаю!“
Та й до нього промовляю:
„Синку любий, заспокійсь!

„Віщий сон сьогодні мав я,
І на тебе вже чекав я,
Проковтну тебе, як стій!“
„Ну,—Баран рік—Богу слава,
Та й тобі, судьбо⁴ ласкава!
От тепер в душі спокій.

„Пане любий, стійте ж тутка!
Я на горбик вийду хутко,
Розбіжусь і просто в рот
Кинусь вам, а ви ковтайте,
І, ковтаючи, згадайте:
Так вмирає патріот!“

„Треба ж дурня, щоб згодиться!
Мій Баран як розбіжиться,
Та й рогами в лоб мене

¹ Сейчас—зараз.

² Нараз—відразу.

³ Коб—коли б.

⁴ Судьба—доля.

Як не грюкне! Я скрутився
Та й зомлілий покотився,
А Баран як не чкурне!

„От я встав, аж плачу з болю.
Проклинаю злую долю
Та й клену нерозум свій.
„Чи то я овечий батько?
Чом не вхопив швидко, гладко
Барана й не з'їв як стій?

„Всьому винна та чутливість!
Пощо¹ мав я терпеливість
Слухати теревенів всіх?
Ну, тепер не зловиш, Грицю!
Затверджу чуття як крицю,
Я голодний! Це не сміх!

„Оттаке постановивши,
Зуби міцно заціпивши,
Я пішов у дальший шлях.
Лізу, лізу, шкандибаю,
Чоловіка надибаю,—
Кравчик був, мені й не страх.

„Скоро лиш його я зочив²,
То й до нього я прискочив:
„Кравче, кравче, з'їм тебе!
Не тікай, не боронися!
Не благай і не просися,
Бо в кишках мене скребе!“

„Я тікати—не прудкий,
Борониться заслабкий,

¹ Пощо — нащо, для чого.

² Зочив — побачив.

А проситься—хто повірить?
Тільки ж як мене з'їси?
Трошки замалий еси.
Ну, дозвожь тебе помірить!“

„Поки я поміркував,
Злегка він мені приклав
До хребта своє мірило,
Потім враз хахап за хвіст,
Як не швасне разів з шість,
Аж на серці зав'ялило.

„Ой—кричу,—що робиш, кравче?“
„Маеш! Щоб ти знав назавше:
Чоловіка не займай!“
„Ой, не буду, поки жити!“
Та кравець лихий, сердитий
Б'є та й б'є, хоч ти конай¹.

„Що я вию, що ридаю,
Що кленуся і благаю,
Він за хвіст мене держить
Та періщить повен злости,
Швидко, бачиться, від кості
Шкура й м'ясо відлетить.

„Чую я, що ось вже гину!
Як не шарпнув, половину
Власного хвоста урвав!
А тоді давай Бог ноги!
Як забіг я до берлоги,
То три дні відхорував.

„Оттаке то вовче лихо!
Ну, скажіть, як бути тихо,

¹ Конай—пропадай, помирай.

На таке не нарікають?
А тепер іще в додатку
Зрадник Лис цареві-батьку
Кинувся на нас брехать!

„Ні вже, ні, я не потішусь.
Ще поплачу та й повішусь!“—
Так Неситий гомонів.
Спав Бурмило вже й Мурлика.
То Неситий з горя, з лиха
Всі три саламахи зів.

ПІСНЯ ВОСЬМА

Вранці рано по сніданню
В подорожньому убранню
Лис царю вклонивсь до ніг.
„Царю, будь мій рідний тато,
Поблагослови завзято,
Щоб на прощу¹ йти я міг!“

Лев сказав: „То шкода, сину,
Що так швидко йдеш в чужину!“
„Царю,— скрикнув Лис,— ох цить!
Серце в мене краєсь тоже!
Та що вдіємо! Що Боже,
Богу треба відплатить!“

Лев сказав: „Так, так, мій друже!
Радує мене це дуже,
Що такий побожний ти,
Рад би я тобі й від себе
Для мандрівної потреби
Хоч чим будь допомогти.“

¹ На прощу—на богомілля.

„Ща...рю—хлипав Лис крізь плач—
Дуже ласкав ти... Ось бач:
Я і торби в путь не маю!
А в Ведмедя у Бурмила
Доброго кожуха сила,
Він шматок віддасть, я знаю“...

„Схоче, чи не схоче дати,
Ми накажемо зідрати!“—
Мовив Лев.—„Ну, ще чого?“
„Дуже ласкав ти, мій царю!
Чобіток би ще хоч пару.
Бач, я босий! Як його

Тілький світ чимчикувати,
Ноги шпигать та збивати?
Скаліцію денебудь!
А он має Вовк дві парі,
То одну чей схоче в дарі
Відступить мені в ту путь“.

„Що там схоче, чи не схоче!“—
Крикнув Лев та аж тупоче.—
„Гей там! У тюрму підіть,
Із Бурмила торбу здріте¹,
А з неситого здійміте
Пару Лисові чобіт!“

„Ви ж, моя дружина славна,
Щоб усім зробилась явна
Ласка наша для Микити,
Проведіть його з гонором²
До могили там під бором!
Я ж іще піду спочити.“

¹ Здріте—здеріть.

² З гонором—з пошаною.

І потюпав Лис мій гладко,
Смирний, тихий як ягнятко,
При торбині, з костуром...
А круг нього, мов ворони,
Всі бояри та барони,—
Провожають всім двором!

Цап—секретар гоноровий¹
Зайць—гвардиста² народовий.
Поруч Лиса дружно йдуть.
Хоч і як розмова мила,
Та вже ось тота могила,
Попрощатся треба тут!

Лис Микита промовляє,
Сльози рукавом втирає:
„Ах, Яцуню, притулись!..
Я... з тобою розстаюся!
Ах, подумати боюся,
Жаль пройма мене наскрізь.

„Ох, Базильку, любий друже!
Я тебе люблю так дуже,
Що без тебе й жить не рад.
Не відмов же просьбі моїй,
Ще шматок дороги тої
Проведи мене як брат!“

Це сказавши, прослезився,
Ім у ноги поклонився.
„Ви оба з-між всіх звірів

¹ Гоноровий—значний, почесний.

² Гвардиста народовий—під час польських повстань з цивільного населення організувалося військо нац ональне—народня гвардія.

Справедливі й непорочні.
Лиш траву й листочки сочні
Все їсьте—і я так їв!

„Про убийства, про грабунки
В вас немає ані думки,
Вам м'ясних не треба страв.
Вас то, щирі праві душі,
Я, пустинником ще бувши,
За взірць¹ собі обрав.“

Так то лесними словами
Лис їх знадив, аж до ями
Лисової підійшли.
„Слухай—каже Лис—Базильку,
Ти зажди на нас тут хвильку,
Ось траву собі щипли!

„Ти ж Яцуню, любий свату,
Потрудись зо мною в хату!
Знаєш, жінка там моя
Як почує чутку тую,
Що на прощу я мандрую,
То-то буде плач!.. А я

„Страх не рад з жінками плакати,
І не вмію забалакати,
Ні потішить їх гаразд!
Мій Яцуню, ти в тім справний!
То ж ходи, мій друже давній,
Вид твій духа їй додасть!“

Серце в Заяця добряче:
Вчув це й мало сам не плаче.

¹ Взірць — приклад, зразок.

„Бідна жінка!“— він озвався.—
„Я її, як рідну маму,
Рад любить!“ І в лисю яму
Він з Микитою попхавсь.

Входять—Боже! Серед ями
Микитиха з діточками
Плаче, сліз потоки лле!
Як побачила Микиту,
Схопилась... „Микито! Ти ту!
Діти! Батько ваш живе!“

Ну Микиту цілувати
І до серця пригортати!
„Любий! Що ж? Біда пройшла?
Говори бо швидше, швидше!
Я гадала, що ти згіб вже...
Ох, що сліз я пролила!“

„Радуймось!“— сказав Микита.—
„Цар наш—славою покрита
Будь його держава вся!—
Дарував мені провини,
І від нинішньої днини
В ласці царській тішусь я.

„Вороги ж мої запеклі
Десь там нині ледве теплі:
Царський гнів їх б'є всіх трьох:
Кіт, Неситий і Бурмило
Мусіли стулити рило,
Ще й попали в темний льох.

¹ Ту — тут.

„А оцей фальшивий паяц¹,
Що свідчив на мене, Заяць,
Відданий мені у власть:
Чи живим його лишити,
Чи відразу задушити,
Скоро викупу не дасть!“

Як почув це Яць сарако²
Стало так йому ніяко,
Мов би хорт за ним туй-туй.
„Базю!—крикнув,—чесний отче,
Лис мене тут з'їсти хоче!
Базю, Базю, ох рятуй!“

„Зараз тихо будь, драбуго³!“
Крикнув Лис і вхопив туго
Зайця й горло перегриз.
„Ось тобі від мене штука!
І всім злюкам то наука,
Щоб Микити стереглись!“

А відтак, посавши крові,
Лис Мякита втішно мовив:
„Та й смачний же бестіон!⁴
Діти, нині на вечерю
Маєм з Заяця печеню!
Славний буде потім сон!

„А тепер послухай, люба,
Як мені грозила згуба
І як вибрехався я!“

¹ Паяц — блазень, комедіант.

² Сарако, сарака — бідлаха.

³ Драбуга — босяк, голодрабець.

⁴ Бестіон — бестія, тварина.

І розсівшися вигідно,
Розповів усе довідно¹
З початку аж до кінця.

А Лисиця й Лисенята
Посідали коло тата —
Тс сміються, то тремтять.
„Голово моя ти мила! —
Так Лисиця говорила, —
Ну, та й знав ти, як їх взять!

„Лиш одне оце негарно,
Що ти нас покинеш марно
І на прощу йдеш кудись“.
„Жінко, — скрикнув Лис послішно, —
Ти гадаєш, що я дійсно
Зараз дурень став якийсь?

„Там, де смерть перед очяма,
То плелось, що тільки слина
Приносила на язик.
Чи я паломник², або що?
Що там Лев мені і проца?
Я тепер сміюся з них!

Хай їсть сіль, в кого оскома!
Я ж лишусь з тобою дома,
А про прощу ні ду-ду!“
В тім почувся крик з надвору:
„Яцю, де ти? Кільку пору
Я вже тут на тебе жду!“

Вибіг Лис. „Базильку, друже,
Ти не гнівайся так дуже!

¹ Довідно — докладно.

² Паломник — богомалець.

Нічим нам тебе зайнять.
Яць там з жінкою моєю
І з маленькою сім'єю
Преприязно гомонять“.

„Кажеш: гомонять приязно?..
Але ж бо я чув виразно
Яцьів крик: „Рятуї!“— рік Цап.
„Правда,— Лис рік,— як Лисиця
Вчула, що нам тра¹ проститься,
Вмліла і на землю хляп!

„Тут то Яць — здоров хай буде! —
Жбухнув їй води на груди,
Та й почав рятунку звать:
„Ой-ой-ой, рятуї, Базильку,
Моя тітка вмре за хвильку!“
Та тепер вже благодать“.

„Ну, то дякувати Богу!
Я гадав, що Яця мого
Там зо шкури хто дере“.
„Базю, чи ж тобі не стидно?
Яць прийде, лиш що не видно,
Ще й дарунків набере.

„Базю, бородатий ребе²,
В мене просьба ось до тебе!
Бачиш, цар мені казав,
Щоб заким ще рушу з дому.
Про одну річ, нам відому,
Лист йому я написав.

¹ Тра — треба.

² Ребе — рабіне.

„Отже поки Яць там бавивсь
З жінкою й дітьми, я справивсь:
Два грубезнії листи
Написав. Тебе, мій друже,
Я просити хочу дуже
До царя їх занести“.

„Добре,— Цап сказав,— гляди лиш,
Щоб де в мене не згубились,
Не зламалась би печать!“
„Правда! Подожди хвилину,
Я в ведмежую торбину
Зав'яжу їх, можеш брать!“

І побіг до хати живо,
А в душі смієсь злосливо:
„Будеш мать лист! Жди лише!“
Зайця голову криваву
В торбу шасть, шнурками жваво
Позав'язував, несе.

„Ось, Базуню мій любезний,
Тут в тій торбі лист грубезний,
І два меншії лежать.
Ти неси їх осторожно,
А розв'язувать не можна
Бо зламається печать.

„А про Зайця не журися,
Він там так заговорився,
Що казав перепросить!
Иди наперед шмат дороги,
А вже Заяць бистроногий
Дожене тебе за мить.

„І ще знаєш що, мій друже?
Лев, наш батько, любить дуже

Дотеп, гарний, гладкий стиль.
Ці листи — я не хвалюся —
До смаку йому придуться,
В них майстерства мого шпиль!

„Вже ж я де лиш міг, небоже,
І про тебе слово гоже
Вкинути не занедбав.
І я певний, що цар тато
Ласки й чести ще багато
Більше дасть тобі, чим дав.

„Тільки будь ти все притомний¹,
Не чинися надто скромний!
Смілість виграє в війні.
Мов цареві: „На листи ті
Я дораджував Микиті,
Їх завдячив він мені“.

Як почув це Цап Базилій,
Задрижали в нім всі жили,
Аж підскочив з радощів!
Ну Микиту цілувати! —
„От тепер я буду знати,
Хто мені добра хотів!

„Друже, брате! Я мов в раю!
О, твій дотеп добре знаю!
Лев задре з утіхи хвіст!
Не минуть мене гонори,
А і край весь заговорить:
Бачте, Цап який стиліст².

¹ Притомний — тямкий, не дурний.

² Стиліст — хто вміє складно писати.

„Тут я виступлю вже сміло,
Бо як справді малось діло,
Це ніхто не буде знать.
Ну, прощай же! Дасть Бог, може,
Я й тобі віддячусь тоже,
То не будеш жалувать!“

„Прощавай!“ — сказав Микита.
А як Цап пішов, то скрита
Вилилась словами злість:
„Оцей дурень квадратовий¹
Він — секретар гоноровий!
Ух, аж б'є на мене млість².“

„Що за ряд! Яка держава!
Дурням в ній гонори й слава,
Бідний, слабший хижих лап
Не уйде! А членом суду,
Що мене судив на згубу,
Чи ж не був цей глупий Цап?“

„Але я помстивсь на тобі!
Будеш жив, чи ляжеш в гробі.
Вже не змиється цей хляп³,
Що прилип на твоїй пиці;
Стане притчею в язиціх
Слово те: дурний як Цап!“

За той час Базьо поспішно
В царський двір прибїг і втішно
Перед тронем гордо став:
„Лис Микита із дороги

¹ Квадратовий — подвійний.

² Б'є млість — робиться млосно, нудно.

³ Хляп — ляпас.

Клониться цареві в ноги,
І оцей пакет прислав.

„Три листи у нім грубезні;
Мова. стиль. думки — чудесні!
Це й не диво. Аджеж я
Не одну йому дав раду
Що до стилю, що до складу,
То й заслуга тут моя!“

Цар до рук пакет приймає,
Шнур за шнуром відпинає,
Глип у торбу — аж зумівсь¹.
„Що це! Лист якийсь ухатий!
Базю, Цапе ти проклятий,
Ти кривавий лист приніс!“

Зайця голову нещасну
Вгору виїняв, рикнув страшно,
Що аж Цап на землю впав:
„Так то Лис сміється з мене!
На таке письмо мерзене
Цап йому ще раду дав!

„Га, клянусь на царську гирю²,
Що вже більше не повірю
Клятим Лисовим брехням!
Гей, біжіть в тюрму що сила,
Вовка і Кота й Бурмила
Увільніть з тяжких кайдан!

„О, безсовісний брехачу!
Через тебе то я, бачу,

¹ Зумівсь — вразивсь, здивувався дуже.

² Гиря — буйне волосся на шиї у льва.

Дурно мучив вірних слуг!
Та зате даю їм плату:
Цапа й всю рідню патлату,
Щоб із неї дерли смух!

„А поганий той Лисюра,
Що так вибрехавсь від шнура,
Буде вийнятий спід прав:
Хто де здибле цю облуду,
Може вбить його без суду,
І не буде кари має“.

Так то Яць і Цап Базилій
Головами наложили,
Винуваті без вини;
А хоч жертви злоби й сили,
Та проте не полишили
Й згадки доброї вони.

Особливо Цап сарака!
Ну, скажіть, яка подяка
Випала за те йому,
Що до сильних він лестився,
В царський двір він примостився,
Мав царицю за куму?

Що дворак був ордеровий!¹
І секретар гоноровий,
В трибуналі засідав?
А проте на кпини, з жарту
Через Лисову ту карту
Душу цап'ячу віддав.

І донині цю пригоду
Хто з хрищеного народу

¹ Ордеровий—з орденами.

Добрим словом ізгада?
Як хто злий з марниці¹ згине,
Чи ж не кажуть: за цапине
Покоління пропада?

А хто дметься і балює²
І леститься й спекулює
На нечесні бариші,
Всім любенько рад балакать!—
Чи ж по нім не будуть плакати.
Як по Цаповій душі?

ПІСНЯ ДЕВ'ЯТА

Лис Микита в своїм замку
По обіді меду склянку
Преспокійно спорожнив,
Сів у кріслі, люльку курить,
І нічого ся не журить³,
Зла мов зроду не чинив.

Втім почув: „Стук! стук!“ до брами.
Скочив, вибіг враз з дітками,—
„Ах, Бабай! Це ти оп'ять!
Ну, здоров, Бабаю! Що ж то,
Ти знать від царя йдеш просто?
Що ж там доброго чувать?“

„Мало доброго!—журливо
Рік Бабай,— та щедре жниво
На погані новини!
Цар присяг тобі загладу⁴,

¹ Марниця—дрібниця, дурниця; з марниці—нізачо.

² Балює—бенкетує.

³ Ся не журить—не журиться.

⁴ Загилада—смерть, знищення.

Військо кличе, радить раду,
Будуть тутки за три дні!“

„Тільки всього?—каже Лис.—
Як лиш тільки, не журись,
Друже мій, старий Бабаю!
Тим погрозам ти не вір!
Я з тобою в царський двір
Ще сьогодні почвалаю.

„Вже я вибрешусь, будь певний!
Та тепер, мій любий кривний,
Прошу в хату! Вже пора
Підвечіркувать. Аж в лапах
В'єсь мені печений запах,
Що зготовила стара!“

Ось війшли, сидять, гостяться...
Лисинята стали гратся.
„Бачиш, стрику,—Лис сказав,—
Мінка ловить вже курчата,
Мицько ж, бестійка¹ завзята,
Вчора утку сполював!“

„Справді, маєш чим гордиться!—
Рік Бабай.— Та й не дивниця:
В батька й діти удались!“
„Так то, так! Талант—не згірше,
Та виховання ще більше
Тут значить!“—відмовив Лис.

„Ну, та час нам в путь спішиться!“
„Що?—аж скрикнула Лисиця,—
Ти, Микито, знов кудись?“

¹ Бестійка—тваринка.

В царський двір? Та бійся Бога!
Всиротить нас ця дорога!
Скрийся дома, схаменись!“

І сльозами залилася,
І руками вчепилася,
Щоб Микиту не пустить.
Він, її поцілувавши
І від себе відірвавши,
Каже: „Жінко люба, цить!“

„Цар не з'їсть мене там преці¹,
А на зустріч небезпеці
Ліпше вийти, ніж в кутку
Дожидать на себе грому!
Я ж держу все по старому
Філософію таку:

„Наше все життя—війна є,
Кожний боресь в ній як знає:
Цей зубами, той крильми,
Третій кігтями міцними,
Інший скоками прудкими...
Чим же боремося ми?

„Ми ні силою не годні,
Ні як Карпи² многоплідні,
Ні нічвиди³ як Сова,
Ані бистрі, як той Заяць,
В нас підмога лиш одна єсть—
Це розумна голова.

¹ Преці — адже, однако.

² Карп — риба короп.

³ Нічвида — що бачить у ночі.

„Нею треба нам крутити,
Ум мов бритву нагострити,
Все обдумать в один миг,
Іншим сіті наставляти,
Але добре пильнувати,
Щоб самим не впасти в них!

„Цар ось грòзить нам війною.
Хоч то я не маю бою¹
Перед військом тим його,
Та все ліпше в самій речі
Зразу злому запобічи²,
Ніж чекать Бог зна чоґо.

„А на те вже я, небоґо,
Чую в собі сили много!
До таких я штук привик.
А подумати, як цупко
Я почну брехати, любко,
Аж свербить мені язик!“

Ще раз цілувались в лиця,
І потішилась Лисиця;
Але брами всі замкнуть
Наказав Микита, й жваво
Стежечками вліво вправо
Почвалав з Бабаєм в путь.

Гріє сонце, небо чисте,
Ліс шумить, тріпочесь листя,
Цвіти пахнуть—просто рай!
Ліс любуєсь красою
Та прибитий гризотою
Сумно штильгає³ Бабай.

¹ Бою—страху.

² Запобічи—запобігти.

³ Штильгає — шку-тильгає, плентається.

„Стрику, що тобі такого“—
Весело рік¹ Лис до нього.—
„Тьфу, об землю лихом вдар!
Бач, що тут краси довкола!
Блиск який, тепло і воля!
Хто живий, той нині цар!

„Ой, небоже,—рік Бабай,—
Ти так надто не брикай!
Не втечеш ти карі!
Де ж пак Цапу в торбу дати
Зайця голову й послати
Це цареві в дарі!“

„Ха-ха-ха!—смієсь Микита.—
Штучка дешева й сердита!
Дуже нею я горджусь.
Трошки цар мабуть просапавсь...
Поки правди в ній долапавсь...
Та щоб карі будь—а дзусь!

„Нині хто рад жить, не схнути,
Той святим не може бути,
Як в пустині той монах.
Кожний тут держись на тузі,
Хто не хоче по заслузі
Бути другому в зубах!

„Яць скакав поперед мене,
Мов дитя новохрищене,
Мов дражнив: „Ану злови!
Аж мені так стало млісно,
Що я хап його, й незвісно,
Як він став без голови.

¹ Рік—сказав.

„Ну, а Цап! Скажи, будь ласка!
Він на мене в суді траскав¹:
„Винен, винен! Хай умре!“
А як я вспів відбрехаться,
То він лізе цілуваться!
Хай же чорт його бере!

„Що ж, мій гріх, а його шкода.
Вбивство, помста, та це ж мода
Скрізь загальна у звірів.
І сам Лев грабує чисто,
А не хоче особисто,
Шле Ведмедів і Вовків“.

І всміхнувсь Микита стиха,
Нюх табаки взяв і чиха,
А відтак сказав оп'ять:
„Ет, все байки, мій Бабайку!
Слухай лиш оцюю байку,
Що я хочу розказать.

„Кажуть: кара за грабунок!
Ось тобі такий трафунок,
Як наш брат хтів чесно жить.
Ось товар і грошей досить,
Він не скупиться, ще й просить,
А хоч гинь, не мож купить.

„Раз от я і Вовк Неситий,
Кинувши гостинець² битий,
На мандрівку ми пішли.
Ба, зайшли за ліс, за води,
Ні притулку, ні господи,
Лиш степи, луги були.

¹ Траскав — тріщав язиком, брехав.

² Гостинець — великий шлях, шоссе.

„Тут нас сонце припікає,
Ба вже й голод дотискає,
Аж тут зирк, Лоша пасеться!
Та таке гладке та любе,
Що мій Вовк аж гострить зуби,
Шкура вся на нім трясеться.

„Сів бідняга, важко сапа.
А з Лошатком мама Шкапа,
Вкрасти же вона не дасть,
Каже Вовк: „Піди, Микито,
Запитай ту Шкапу швидко,
Чи Лоша нам не продасть?“

„Я пішов, вклонивсь їй низько.
„Що, матусю, пасовисько
Тутки маєте незгірш?
Та й Лошатко! От пахолук¹!
Чей² його нам на виховок
Продасте за добрий гріш?“

„Що ж, купуйте, люди Божі!
Я й не що великі гроші.
Буду правити від вас.
Ось лиш прочитай значки ті,
Що на задньому копиті,
Це тобі ціна якраз“.

„Ну, та я не в тім'я битий
До копита підходити!
Шкапі поклонивсь до ніг,
Та й кажу: „Спасибі, мати,
Та не вмю я читати“.
І до Вовка знов побіг.

¹ Пахолук — хлопчак. (Польське).

² Чей — може.

„Друже, Шкапа ця лагідна,
І Лоша продати згідна,
І ціни не хоче драть,
Каже, в неї цінники ті
Там на задньому копиті—
Жаль, що я не вмів читать“.

„Що—Вовк крикнув,—ти нездаро!
Навіть кінських літер пару
Ти не вмієш прочитать?
Я в письмі тім дуже вчений,
До гімназій, академій
Виходив років аж п'ять“.

І пішов мій Вовк Неситий
Шкапу за Лоша просити.
Шкапа ж відповіла: „На,
Ось лиш прочитай значки ті,
Що на задньому копиті,
Там написана ціна“.

Вовк Неситий нахилився,
До копита придивився,—
Гей, як фрасне¹ Шкапа враз,
Як у лоб не вщідить просто,
А була підкута гостро—
То мій Вовк мов свічка згас.

Шкапа ж як не зарегоче
Та з Лошам і потеркоче,
Що і слід обох пропав.
А Вовчисько добру хвилю
Полежав в такім знесиллю,
Мов зовсім небіжчик став.

Фрасне ударить.

Далі очі продирає,
Доокола позирає,
Але встати ані руш.
„Гей,—кажу йому.—Неситий,
Сам Лоша ти з'їв? Лишити
Не хотів мені ні кус?

„Га, ненаїсна прочвало!
З'їв усе, ще й того мало!
Друга на обід не клич!...
Аджеж я, невдячний Цапе,
Перший торг робив у Шкапи.
Заслужив на могорич.

„Ну, скажи так правду гладко:
Дешево купив Лошатко?
Людська, знать, ціна була.
Ви й не довго торгувались,
По-приятельськи розстались —
Втішна щось вона пішла.

„А проспавсь ти смачно, друже!
По таким обіді дуже
Це здорово на живіт.
А як славно ти, Вовчуку,
Вмієш кінськую азбуку —
Справді, чудо на весь світ!“

„Так я з Вовка кпив до ночі,
Він же, витріщивши очі,
Все лежав та лиш: „Ах, ах!“
Далі каже: — „Будь тут чесний!
Що за торг би був чудесний,
А та дич — б'є по зубах!“

„Ой,— сказав Бабай,— Микито,
Не смішний твій жарт, бо скрито

В нім гіркої правди шмат.
А найгірш те, що Неситий
Нині ворог твій забитий,
З світу рад тебе зігнать“.

„Е — рік Лис,— наплюй на нього!
Все у Вовка злоби много,
Але злоба ум сліпить.
Світ би весь пожер він скоро.
Ба, коли не влізе в горло!
А розумний з злоби кпить!“

ПІСНЯ ДЕСЯТА

При розмові шахом махом
Лис з Бабаєм битим шляхом
Не спішаться, звільна йдуть,
Втім Бабая штурк Микита.
„Стрику, осьде ямка скрита,
Живо скриймося ось тут!“

Під місток, що був на шляху.
Втік Бабай в великім страху,
Думав, може де стрілець?
А за ним шмигнув Микита,
Та на шлях глядів з укриття...
Пст! А сам трясеться ввесь.

А тим шляхом ізо Львова
Йде процесія здорова,
Що ходила там на суд:
Старий Півень перед веде,
За ним його весь рід іде,
Тільки мар вже не несуть.

Кптити — сміятися, глузувати.

Заховавши жаль у серці,
З горя випивши по чвертці,
Всі співають „Комаря“:
„Гей, там в лісі шум зробився,
Комар з дуба повалився!
Кличте, кличте лікаря!

„Розбив собі головище
На дубове коренище
(Соло Півень витяга);
Вилетіла Муха з хати
Комаренька рятувати —
(Вся рідня підмога).

„Ой, Комарю, господарю,
Жаль мені вас непомалу“, —
(Тягне Півень голоском) —
„Чим же я тебе улічу?
Бо тобі я щиро зичу!¹“ —
(Хор підхопив весь гуртком). —

„Продам хату, продам сіни,
Щоб добути медицини,
Ще й покличу лікаря;
Продам граблі і мотику,
Заплачу ще і аптеку,
А вздоровлю Комаря.

„Ой, як гукне Муха люба,
Поскакали Кліщі з дуба,
Комарю спинили кров:
Мурашечки прибувають,
Подушечки підстилають,
Щоб на нього сон прийшов“.

¹ Зичу — бажаю.

Так то куряча рідня вся
Верещить, аж порівнявся
Старий Півень із містком;
Втім, мов блискавка, з укриття
Як не скочить Лис Микита,
Та й хахап його мельком!

„Га, ти тут мені, драбуго“—
Скрикнув Лис і вхопив туго,
І головку враз відгриз.
Півень лиш крильцями стріпав,
І лапками довго сіпав:
З трупом в яму скочив Лис.

„Бійся Бога, мій синашу,
Заварив нову ти кашу!
Чи зовсім ти з глузду збився?
Півень цей — велика сила,
Мав протекцію в Бурмила,
Львиці навіть полюбився“.

Так Бабай остерігає,
Та Микита вже не дбає.
Півня радісно скубе.
„Ти начхай на це, мосьпане!
Глянь лиш, що тут за снідання!
Пишно погощу тебе!

„А на Півня цього, стрику,
Здавна злість я мав велику,
В серці й досі ще кипить:
Не за позов, не за шкоду,
Але за одну пригоду,
Про яку й згадати стид.

„Раз голодний, що аж плачу,
Иду я попід сад і бачу:

Півень піє¹ на вербі.
Як би тут його ошвабить²
Із верби додолу звабить
І до рук дістать собі?

„І, як стій, я для потреби
Вдав пустинника із себе,
Мимрю: Господи возвах!
Далі під вербу підходжу,
Очі скромно вверх підводжу,
Та й говорю як монах:

„Любая моя дитино,
Дивна, райська пташино,
Здоровлю тебе цим днем!
Дбаю я про тебе ревне,
Про твоє добро душевне
Дай розмову розпічнем!“

„Півень крикнув сміховито:
„Ой, мій татотчку Микито,
Видко, ти давно не їв!
Любиш ти у мене, певне,
Більш тілесне, ніж душевне!
Зголоднів — то й спобожнів!“

„Не гріши, душе честива!
Я відрікся від м'ясива
Їм лиш мід та корінці,
Піст твердий держу щоднини
І живу собі в пустині
В найтемнішому кінці“.

¹ Піє — співає.

² Ошвабити — одурити.

„Півень крикнув сміховито:
„Ой, мій таточку Микито,
Та й масні ж твої слова.
І язик твій медом капле.
Але зуб твій люто хапле,
Злоби повна голова“.

„Я кажу: „Ой, гарна пташко,
Знов грішиш ти дуже тяжко.
Знай же: за-для тебе я
Із далекої пустині
Вмисно аж сюди йду нині.
Ось до тебе річ моя:

„В сні почув я голос з неба:
„Встань, Микито, живо треба
У село іти тобі.
Ти не гайся й не лякайся,
Якнайшвидше поспішайся,—
Здиблеш Півня на вербі.

„Півень цей — страшений грішник,
Многоженець і насмішник,
І безбожник. То ж іди,
Розворуш йому сумління,
Змий гріховне затвердіння,
До покути приведи!“

„Синку ти мій гребенястий,
Швидко можеш ти пропасти,
І душа піде в смолу.
Злізь з гілляки, сповідайся,
У гріхах своїх покайся,
Душу збережи цілу“.

• Феб — старогрецький (поганський) бог сонця.

„Мовить Півень сміховито:
„Ох, мій таточку Микито.
В чім же той тяжкий мій гріх?
Чи то я краду, грабую,
Чи вбиваю, чи мордую,
Чи тебе беру на сміх?“

„Ей, небоже,— мовлю грізно,—
Кайся, щоб не було пізно!
З серця гордість викинь пріч¹.
У тяжких гріхах конаєш,
А і сам про них не знаєш —
Це погана дуже річ.

„Чи ж не маєш ти, признайся,
По дванадцять, по п'ятнадцять
І по більше ще жінок?
По якому це закону
Ти живеш в грісі такому?
Будеш в пеклі в сірці мок²!“

„Тут мій Півень став мов змитий:
Тон мій гострий і сердитий
Зрушив, бач, його нутро.
„Ой, мій таточку Микито,
Бачу ясно і відкрито
Це гріховнеє тавро!

„Та цей раз ще змилюється!
Я не постив, не молився,
В серці скрухи³ не збудив.
Кепська сповідь бути може.

¹ Пріч — геть.

² Будеш мок — мокнутимеш.

³ Скруха — каяття, журба.

То ж лякаюся, крий Боже,
Щоб і тут не поблудив.“

„Грішнику! — ревнув я строго, —
Чорт говорить з горла твого!
Сповіді боїться біс!
Геть жени його! Покайся!
Із покутою не гайся!
Зараз тут до мене злізь!“

„Оттакого то я шваба
Підпустивши¹, цього драба
Таки за печінку взяв.
Звільна з гілки він на гілку
Став злізати і за хвилику
На землі край мене став.

„Тут я хап його та й кличу:
„А, ти тут мені, паничу!
Сповідайсь, не сповідайсь,
А великої покути
Вже тобі не оминути.
Зараз із життям прощайсь!“

„Будь я пес, не Лис Микита!
Буде кров твоя пролита,
А жупан червоний твій
Я розмикаю й розкину,
Грішне тіло в домовину,
У живіт спакую свій.“

„Зміркувавши, де попався,
Півень стишивсь, не тріпався,
Звісив голову униз

¹ Пустити шваба — піти на хитрість.

І промовив сумовито:
„Ой, мій таточку Микито,
Що вже діяти, живись!

„Видко, Бог судив так, любий,
Щоб через твої я зуби
В рай блаженний увійшов.
Так бери ж собі те тіло,
Щоб в зубах тобі хрумтіло.
Поживай і будь здоров!

„І жупан оцей червоний,
Що ним часто во дні они
Я пишавсь серед Курок,
Рви, шматуй,— я не жалію,
Тільки дай мені надію,
Що в смолі не буду мок.

„Лиш один ще жаль сердечний
В світ загробний, безконечний
Понесу з собою я,
Жаль тяжкий для серця мого,
Бо й для тебе шкоди много
Принесе та смерть моя.

„Бачиш, голос мій чудовий
Так сподобався попові,
Слава скрізь о нім така,
Що в єпископськiм соборі,
При архисерейськiм хорі
Мав я стати за дяка.

„Ось тепер, коли я гину,
Мали у твою пустиню
Три каноніки прийти,
Закінчить твоє злидарство

Запросить на паламарство
І завдаток принести.“

„Я артист є, любий стрику!
Кожне слово в мні велику
Силу вражінь підійма.
Тож як вчув слова такі;
Розгулялись в мене мрії;
Скокнула душа сама.

„Рот роззявивши без тями,
Живо сплеснувши руками,
Мовлю: „Оттакий пан Лис!“
А в тій хвилі Півень злюка
Скочив, пурхнув мов гадюка,
Та й на гілку тільки блис.

„Ой, мій таточку Микито,—
Мовить відтам¹ гордовито,—
Так ти паном будь забаг?
Для мерзкого паламарства
Зрікся б ти і неба й царства!
А мене ти мав в зубах!“

„Тьфу, та й згадувати годі,
Як із мене кпив цей злодій,
Як пишавсь, мов генерал!
Я звір тихий і рахманний²,
Все дарую, бійку, рани,—
Та до смерти мщу скандал“.

Оттакеє розповівши,
Враз з Бабаєм півня ззівши

¹ Відтам — звідти.

² Рахманний — смирний, плохий.

І спочивши під містком,
Наші любі подорожні,
Мов святії та побожні,
Далі тюпали пішком.

„Кажеш, стрику: Півень — сила,
Мав протекцію в Бурмила
І в Цариці в ласку вліз?
То то й е наш лад, нівроку:
Без протекції ні кроку!
Щоб вас Божий грім розтріс!

„Чи ти вчитель, чи фаховець,
Чи урядник, промисловець,
Чи поет, чи ремісник,—
Будь ти здібний, пильний дуже,
Без протекції, мій друже,
За весь труд свій маеш пшик.

„Ласка панська, вплив жіноцтва
Вищі понад всі свідоцтва;
Шепне слово пан барон,
Чи прийде білет княгині —
Ввесь твій труд в одній хвилині
В пил розсиплеться, мов сон.

„Так то, любий мій Бабаю!
Сили тут я добре знаю,
А як знаю — не боюсь.
Аджеж я не в тім'я битий,
І для себе вмів зробити
Там протекційку якусь.

„При дворі там коло Цариці
Має місце фельдшеріці
Малпа Фрузя, удова:

Ніби лікарка потрошка!
Ніби знахорка, ворожка!
А вродлива, як Сова.

„Хоч давно вже не панянка
І страшна емансипантка¹,
Всіх ненавидить мушин,
А до мене потихенько
Чує щось її серденько!
Звісно, що не без причин.

„Правду рікши, там у Цариці
Я їй місце фельдшериці
Виявляю — і дуже рад;
А тепер вона, небоже,
Все в дворі зробити може!
Всіх на свій звертає лад.

„Та хоч би мене й не знала,
То за мною би обстала,
Бо не любить Вовка — страх.
Чом не любить — це я знаю,
І скажу тобі, Бабаю,
Швидше нам минеться шлях.

„Ще як з Вовком мандрував я,
Раз в чужину заблукав я
Аж на море, в Малпин край.
Змучені оба, голодні,
Нічого зловить не годні,—
Хоч лягай та умирай.

„Глянь — між скалами криївка,
Малпи Фрузі це домівка.

¹ Емансипантка — жінка, що не признає зверхности чоловіка в сім'ї, громаді й державі.

От Неситий повіда:
„Йди, Микито, в цю хатину,
Може нас приймуть в гостину,
Бо тяжка нам тут біда“.

„Иду я, вхожу — серед хати
Малша наче чорт лапатий,
Вколо неї діточки,
Та такі вам обридливі!
Чортенята всі правдиві,
Що аж страшно, бідочки.

„Визвірились всі на мене,
Аж пробігло щось студене¹
Попід шкіру — тьфу, пропадь!
Очі всі повітріщали,
Зуби так понаставляли,—
Думалось: от-от з'їдять.

„А Малпиця, та прочвара²,
Підступа мов чорна хмара:
„Що вам треба? Хто ви є?“
Ну, я їй давай брехати:
„Я прийшов, щоб вам віддати
Ушановання своє.

„Із далекого Підгір'я
Богомільний, чесний звір я,
І, мабуть, свояк ваш єсть.
З прощі йду, та чувши масу
Про красу і мудрість вашу,
Я прийшов віддати вам честь“.

¹ Студене — холодне.

² Прочвара — потвора, страховище.

„Подобріла Малпа зараз,
Від тих слів аж облизалась.
„Прошу сісти! Так, значить,
Ви про мене щось чували?“
„Пані, ах, які похвали
Фама¹ скрізь про вас кричить!

„А сі любі янголятка —
Ваші діточки? А татка,
Певно, дома десь нема?“
„Ох, мій пане, я вдовиця!
Та вам може б поживиться?
Зараз зладжу я сама“.

„О, спасибі, люба пані!
(А в кишках мов в барабані
Пусто, марша тне живіт!).
Їсти в вас я не посмів би!
Вашим любим словом хтів би
Ум свій, серце напоїть!“

„Бачу, друже, що ти чемний
І розумний і приемний, —
Любий гість мені такий!
Будем говорити много
Та проте поперед всього
Зараз їж мені і пий!“

„І метнулась до комірки,
Принесла аж три тарілки
М'яса, шницлів², ковбаси;
Перед мене все приносить,
Потім сіла та ще й просить:
„Їж! Чом більше не їси?“

¹ Фама — слава, чутка.

² Шницель — печена телятина.

„Ну, я їм, аж хата ходить!
Малпа тим часом розводить
Теревені всі свої
Про жіночі нерви ніжні,
Про мушин чуття побіжні,
Про рабство жінок в сім'ї.

„Про „небіжчика“ спімнула
Та й тяженько тут зідхнула:
„Він мене не розумів!“
Далі скочила в культуру,
Ворожбу, літературу,
Стрій¹, політику і спів.

„Я потакую й смакую,
Та для форми десь якую
Суперечку підведу;
Малпа спорить, гарячиться,—
Бачу, потік не скінчиться,
То ж, наївшись, більш не жду.

„Пані люба, я щасливий,
Що такий тут скарб правдивий
Несподівано знайшов!
Тут скріпив я тіло й'душу,
Та простіть, спішити мушу,
Та прийду швиденько знов“.

„Малпа щось там ще плескала,
Я не слухав, як дам драла,
Коло Вовка опинивсь.
„Ах, Микито, я тут гину,
А ти там цілу годину!
Ну, приніс що? Пожививсь?“

¹ Стрій — лад, режим.

„Пожививсь,— говорю,— брате,
Та з собою страву брати
Не подоба, просто стид.
То ти йди до хати, друже,
Малпа гостям рада дуже,
То й тебе вона вгостить“.

„Вовк у хату. Я це бачу,
Добре знаю вовчу вдачу,
То під стінку притуливсь,
Слухаю. Ось Вовк вітаєсь,
Малпа щось його питаєсь,
Вовк на лавці розваливсь.

„Дай обідать, Малпо глупа!
А це що? Чортяток купа?
Ну, та й погань, Боже крий!
Та бо й ти—хай дундер свисне¹!
Глянеш—молоко аж кисне...
Ну, а де твій чорт старий?“

„Так Вовчисько ляпав здуру.
А в тім Малпа цеглу з муру
Як ухопить, як шпурне
В саму морду—Боже любий!
Висипала штири зуби...
Мій Неситий як ревне!

„Був би Малпу вбив на місці,
Ба, коли Малпи звинніці².
Як не скочать діточки:
Цей камінням Вовка пражить,

¹ Дундер свисне — грім поб'є (жид.).

² Звинний — моторний, меткий.

Той знов очі видрать важить.
Двое хапле¹ за дрючки.

„Лущать, б'ють без милосердя!
Ледве-неледве відпер я
Двері й крикнув: „Вовче, йди!“
От він вискочив в тій хвилі,
Бо були б його убили,
Ніби Гамана жиди.

„Відтоді у Малпи Фрузі
Став я в ласках по заслuzі,
Вовк же гірший полину.
То ж я вірю щастю свому:
Серед бурі, серед грому
Інші тонуть, я сплину“.

От така велась розмова,
Поки шляхом Лис до Львова
Враз з Бабаєм дочвалав:
Саме в пообідню пору
На майдані просто двору
Він на суднім місці став.

ПІСНЯ ОДИНАДЦЯТА

Повідають мудрі люди:
Прибудь розум, щастя буде.
Того й Лис державсь усе:
Хоч мороз шкребе по тілі,
Але рухи бистрі, смілі,
Гордо голову несе.

Так він виступив охоче:
Всі на нього вперли очі,

¹ Хапле — хапає.

Всім зробилось прикро так,
Мов чекали грому, бурі...
Між ряди німі, понурі
Лис вступив мов весельчак.

„Га, убийце ти проклятий!
Ти ще смієш тут ставати?“—
Грізно з трону крикнув цар.—
„Гляньте, панство, він ступає
Так свobodно, мов не знає,
Як гидкий прислав нам дар.

„Га, ти міх брехень і зради!
Ні, не надійся пощади!
Яця ти на смерть загриз!
Цап, твій спільник в Яця смерті,
Вже на штуки в нас роздертий,
Це й тебе жде, пане Лис!“

Лис поблід, почав тремтіти,
Наче перший раз на світі
Новину таку почув;
Далі руки заломивши
І лице слізьми обливши,
На все горло так загув:

„Ой - ой - ой, година чорна!
Яць загиб, душа моторна,
І проклятий Цап іздох!
Ох, окрадений Микито,
Твій найбільший скарб десь скрито!
Що ж почну я! Ох - ох - ох!“

„Що це ти верзеш, брехуне?“—
Цар до нього гнівно суне.
„Царю, вбий мене тепер!

Це ж мій скарб пропав безцінний,
То й я жити вже не склінний¹,
Ліпше б я відразу вмер!

„Га, я думав, що на Яця,
І на Цапа можна здаться.
Через них я й передав
В запечатанім пакунку
Скарб для тебе в подарунку.
Світ такого не видав.

„Там діамант був чудовний,
Що вночі, мов місяць повний,
Серед потемків світив;
Там був перстінь рубіновий,
Що склоняв всіх до любови
К тому, хто його носив.

„Це цареві слав я радо,
Для цариці ж ще свічадо²
Смарагдове приложив:
Хто глядівсь в нім за погоди,
Набирав здоров'я, вроди,
Навіть би мертвий ожив.

„Оттакі цінні клейноди
Я, не надіючись шкоди,
Через Яця передав.
Чи ж міг думать я хоч хвильку,
Що вб'є Яця Цап Базилько,
Щоб дарунки зрабував?

„А тепер же, рідна мамо!
Яць погіб і Цап так само,

¹ Не склінний — не хочу, не маю охоти.

² Свічадо — дзеркало.

Де ж я скарб свій віднайду?
А на мене злі язики
Тут звалили гріх великий,
Щоб упхати у біду.

„Царю, й ти, Царице пані,
Всі підозріння погані
Геть відкиньте, сплетні всі!
Щоб потомки не судили,
Що ви лихом відплатили
Найвірнішому слугі!“

Втих Лис. Цар насупив лиця,
Та захлипала Цариця —
Страх чутливая була,
Ще й по добрім підвечірку,
Бо, сама обдерши шкірку,
Зїла смачно чверть Вола.

„Ні — почав знов Лис по хвилі,
Бачу, вороги закрили
Ваші царські очі знов!
То й мені життя обридло!
Бо підданих сила й світло —
Царська ласка і любов.

„Так прощай же, білий світе!
А ви кляті, виходіте,
Завзятуші вороги!
Хто що мав мені закинуть,
Виступай! Чи жить, чи згинуть,
Будем биться без ваги!

„Що ж вас, труси, не видати?
Лиш позаочі шептати
Вмієте, а щоб в лице

Стати сміло, доказ дати
І життям за правду стати,
О, то вас нема на це!

„Брешеш, нависний брехуне!—
Крикнув Вовк і сміло суне
З-між звірячої товпи,—
Я з тобою битися хочу,
Клятий твій язик вкорочу,
Щоб не брав ти нас на кпи!

„Перед Бога й царські очі
Я стаю й бороться хочу,
Та на смерть, не на життя,
Щоб ствердить, що ти поганець
І брехун і ошуканець,
Все те топчеш, що святе!

„Не те, що мені творив ти,
Але всі звірячі кривди
Проти тебе ставлю я.
Не за себе хочу мститися,
А за тебе, що Вовчиця
Перетерпіла моя.

„Слухайте, яку публіку¹
Він зробив їй, що й до віку
Не позбуться їй знаку.
Над ставом сидить Вовчиця,
Лис надбіг і аж давиться
Смачно рибу їсть жарку.

„Що це ти їси, Микитко?“
„Адже рибу“—каже швидко

¹ Публіка — сором.

Лис.— „Та дай же ж і мені“—
Просить жінка.— „Що вам, тітко,
Риби хочеться? Глядіть ко,
Тут в ставку їх тьма на дні!“

„Е, в ставку! Чи я не знаю?
Що ж, коли їх не спіймаю!“
„Тіточко, я вас навчу!
Я ж їх ловлю всяку днину;
Де лиш сіть свою закину,
Десятками їх тащу!“

„Що за сіть?“— пита Вовчиця.
„Цього зараз мож¹ навчиться.
Ось зо мною лиш ходи!“
Сніг був, вітер на болонню²
Став замерз, одну лиш тоню
Хтось протяв серед води.

„От сюди то припровадив
Лис Вовчицю й так їй радив:
„Тітко, гляньте, що тут їх!
Лиш у воду хвіст запхайте,
Подержіть та й витягайте.
Риб спіймете повен міх“.

„І так щирим він чинився,
Так Вовчиці піддобрився,
Що повірила вона:
Поквапно³ на лід присіла,
В ополонку хвіст встромила,
Та й де́ржить, держить — дурна!

¹ Мож — можна.

² Болоння — сіножать, лука.

³ Поквапно — швиденько.

„Лисе—каже—щось щипає!“

„Цить, то риба так хапає“.

А то хвіст хапав мороз.

„Лисе, може вже тягнути?“

„Е, ще мало мусить бути,

Ще потримай, поки мож!“

„Лисе, тисне щось і мика!“

„Цить, це шука там велика.

То така немов Баран!“

А то хвіст обмерз вже кріпко.

„Лисе, тягну!“—„Ні, ще дрібку!

Бач, хапається шаран¹!“

„Далі вже терпцю не стало,

Шарпнула вона лиш мало—

Не пускає. „Ой, тягни,—

Каже Лис,—тут риб так много!

Витягай же їх, небого,

Щоб не розтеклись вони!“

„Шарпнула ще раз Вовчиця,—

Ні, хвіст у льоду держиться!

Тягне міцно—ані руш.

„Тітко—Лис рік,—дякуй Богу!

Ось з села нам на підмогу

Люди йдуть, зо двадцять душ!“

„Як Вовчиця тее вчула,

Зо страху себе забула—

Як завис!.. Боже мій!

Люди люті гульк надбігли,

Як її примерзлу вздріли,

Хап за палички як стій.

¹ Шаран — короп.

„Сиплються удари градом!..
Бідна жінка крутить задом,
В'ється, рветься, а ті б'ють!
Далі шарпнула що сила,
Півхвоста в льоду лишила,
Та й шмигнула в Божу путь!“

А на це Микита гречно¹:
„Так, це правда, безперечно,
Лиш крихітка в ній брехні!
Непотрібно, Вовче, тільки
Всю захланність свої жінки
Ти приписуеш мені.

„Будь вона порядна й чесна,
Швидко б хвіст з води піднесла,
Мала б рибу й хвіст увесь.
Та вона мов оцапіла,
Став весь виловить хотіла,
Ще й на мене жалуєсь.“

Збір увесь зареготався,
А Неситий аж стікався²,
Під собою землю гриз.
„Га, поганець — крикнув лютий —
Ось як він вертить і крутить,
Щоб невинним все був Лис!

„Та не дочекаєш, клятий,
Нас усіх на сміх підняти,
Підлих справок твоїх — тьма.
Ну, скажи, там при криниці
Чи була вина Вовчиці,
Чи твоя лиш злість сама?

¹ Гречно — ласкаво, привітно.

² Стікався — казився, лютуючи.

„При цямрованій криниці
Висіли два відра з криці
На валу на ланцюзі.
Лис води хотів напитися —
Скік в відро, щоб вниз спуститься,
Друге ж звисло на версі.

„Ну, п'є воду і смакує,
І нараз собі міркує:
„Боже, що ж це я вчинив?
Вниз я з'їхав, але вгору
Хто ж мене підтягне в пору?“
Бідний з жаху аж завив.

„Треба ж тій біді лучитися¹,
Щоб той плач його Вовчиця
Вчула, йдучи бережком.
До криниці зазирає...
„Лисе, а там що?“ — питає
Своїм ніжним голоском.

„Лис мій сквапно² забалакав:
„Ах, тітусю, риби, раків
В тій криниці осьде гук³.
Півгодини тут лапаю⁴,
Піввідра вже ось їх маю,
Та й наївсь неначе стрюк!

„Жаль, що стільки їх ся лишить⁵!
Влізь в відро, що тамки висить,
Та й до мене їдь униз!

¹ Лучитися — трапитися.

² Сквапно — швидко, хапливо.

³ Гук — багато, сила.

⁴ Лапати — ловити.

⁵ Ся лишить — лишиться.

Наїсися, ще й додому
Купу занесеш старому!“
Так брехав їй хитро Лис.

„Ну, а це вже вам не тайно,
Що Вовчиця, як звичайно,
Страх голодная була.
Як про рибу й раки вчула,
Зараз у відро стрибнула
Та й з ним шусть! Униз пішла.

„Вниз пішло відро Вовчиці,
Вверх пішло зо дна криниці
Те відро, де Лис сидів.
„Ну, тітусю, будь здорова!
Я спішу до Магерова¹!“
Крикнув Лис, як вверх летів.

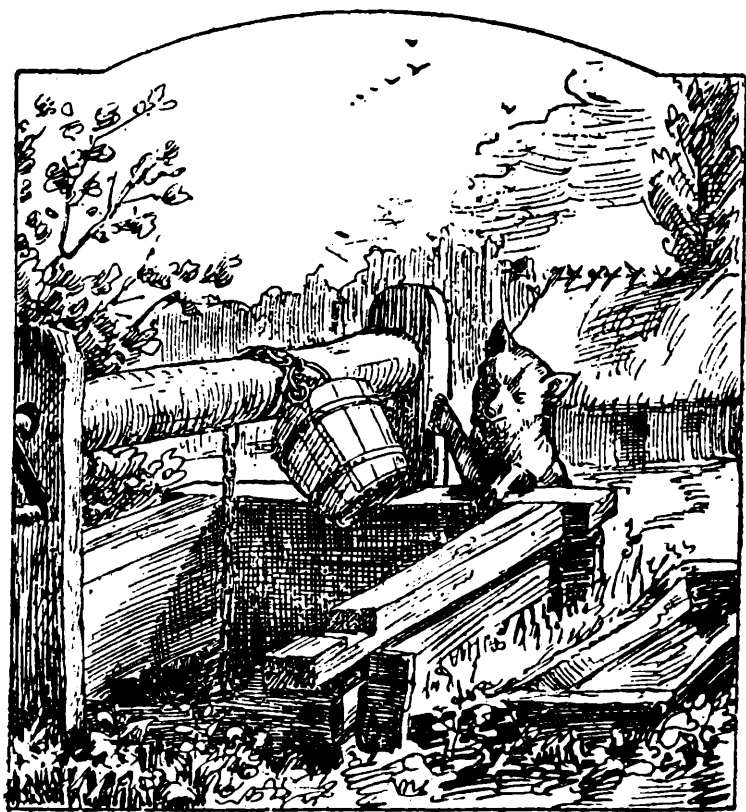
„Славно ти вдала драбину,
Я йду вгору, ти в долину;
Так то в світі все ведесь.
Риб там не знайдеш, небого,
Та подумать можна довго,
Як дістаться вгору днесь!“

„Вчула жінка річ лайдацьку²!
Страх такий напав бідачку,
Що аж сперли в бік кольки.
Втім з відром у воду впала,—
Та завила, застогнала,
Аж піднеслися бульки.

Вчули люди крик Вовчиці,
Позбігались до криниці;

¹ Магерів — містечко в Галичині.

² Лайдак — паскудник, негідник.

Мислите, що хоч один
Змилувавсь, хтів поміч дати,
Що це жінка й дітям мати?
Ні, в їх руки впав, то гинь!

„Вовк в криниці! Вовк в криниці!
За лошата і ягниці
Відплатім йому тепер!
Витягайте обережно,
Але бийте скільки можна,
Щоб нам зараз тут умер!“

„Ну, подумайте вашеці¹,
Що там діялось в їй серці,
Як ті вверх її тягли!
Там внизу вода, потопа,
А вверху зо двадцять хлопа,
А з палками всі були!

„Лиш на світ вона вказалась,
Як не знімесь лускіт, галас—
Б'ють, товчуть, мов околіт!
Бідна знітилась² в відерці,
А тут вже розпука в серці,
І в очах померк їй світ.

„Сил їй додала тривога:
Скочила з відра небога
В найгустіший стиск пальць:
Навіть в казці не сказати,
Скільки їй прийшлося набрати
Суковатих паляниць.

¹ Вашеці — добродії.

² Знітилась — скорчилась, притаїлась.

„Як вона спастися вспіла
І жива з їх рук убігла,
Цього вже не знаю я.
Це, брехуне ти огидний,
Твій був поступок ехидний,
Справка підлая твоя!“

„Ой, Вовцуню, коб ти знав,
Як то я їй дякував
За той вчинок милосерний,
Що дала собі накласти
Те, що правно¹ мало впасти
Та на мій хребет мізерний!..

„Благородная Вовчиця!
Вчинком тим ти б міг гордиться.
Та заслуга й тут моя...
А при тім вона, нівроку,
Суковатого оброку
Знести може більш, ніж я!“

Так то Лис з Вовчиці кпився.
Всі сміялись, Вовк казився.
„Брехло! Митко!—він кричав.—
„Хай кордюк² язик твій сточить!
Як ти все в живії очі
Біле в чорне пробрехав!

„Але ні, не язиками,
А зубами і руками
Будем биться! Хай умру,
А тобі, брехуне, вбийце,
Зраднику і кровопийце,
Хавку³ клятю запрю!“

¹ Правно — законно.

² Кордюк — болячка.

³ Хавка — писок, рот.

Крикнув Лис: „Ти грубіяне!
Думаєш, що лайка стане
Латкою на честь твою?
В лайці ти міцніший, синку,
А як хочеш поединку,
То почувеш, як я б'ю“.

„Ну, досить тих сварів! Годі!
Чорт зна, хто з вас прав, хто злодій!“
Вставши в трону, Цар сказав.
„Завтра рано бій останній
Вкаже, хто лихий, хто вдатний
Ось вам проба ваших прав!“

ПІСНЯ ДВАНАДЦЯТА

Рано сонечко схопилось,
У росі перлистій вмилось
І сміється, не пече...
Лис Микита ще любісько
Спить, розлягшись на все ліжко,
Втім хтось штурк його в плече.

„Гей, ти сплюху, час вставати!
Зазирає день до хати;
А ти знаєш, що за день?
Він рішить, чи до побіди
Ти дійдеш, чи смерть і біди
З бою винесеш лишень!“

Так при ліжку Лиса ставши
І його за руку взявши,
Малпа Фрузя прорекла.
Всю ту ніч вона не спала,
Все за Лисом промовляла,
Де в кого лише могла.

Буркнув Лис крізь сон гнівливо
Та протерши очі живо,
Коло ліжка Малпу вздрів.
„Фрузю, ти це,“ — скрикнув втішно,
З ліжка схопився поспішно.
„З чим же Бог тебе привів?“

Фрузя каже:— „Ах Микито,
Що колись було прожито,
В мене з тямки не зійде!
Бо жіноче серце любить
Вічно того, хто нас губить,
Навіть вдячності не жде.

„Так тобою я турбуюсь,
І за тебе все пікуюсь,
Хоч про це ніхто не зна.
Але нині бійка люта
Привела мене аж тута.
Мучить мисль мене страшна!..

„Ой, Микито, Вовк могучий,
А хоч хитрий ти та рвучий
І проворний на язик,
То все ж легко бути може,
Що пропадеш ти, небоже.
Жартувати Вовк не звик!

„Тим стурбована я дуже,
І прийшла сюди, мій друже,
Щоб тобі допомогти.
Знаєш, де прийде до звади,
Добра й баба до поради.
Слухай моїх рад і ти!“

Лис сміється. — „Фрузю люба,
В тебе ні одного зуба

Не хибує¹! Що ж притьмом
Бабою тобі чиниться!
Ти ще можеш похвалитись
І красою і умом!

„Вчинок твій великодушний!
Радо буду я послушний
Твоїй раді, тільки радь!“
Фрузя плеснула в долоні—
Гей, Малпи, що на вигоні
Ждали, всі гуртом біжать.

„Го - го - го,— сказав Микита,—
Тут рідня вся знакомита!
Фрузю, що ж це все значить?“
Фрузя каже:— „Не журися,
Сядь на лавці, простягнися,
А про решту тихо, цить!“

Тут нараз три Малпи злюки
Як візьмуть Микиту в руки:
Голять, миють, милом труть:
Гладко тіло все обстригли,
Потім принесли оливи
І на хвіст кудлатий ллють.

Каже Фрузя:— „Ну, Микито,
Все обстрижено, обмито,
Тільки в кудлах хвіст лишивсь:
Це на те, щоб Вовк нікуди,
Ні за крижі, ні за груди
Ні за лоб не причепивсь.

„Як на тебе він накинешь,
Ти чинись, мов з страху гинеш,—

¹ Хибує—не хватає, бракує.

Втьоки! Та не дуже квап!
А як буде Вовк вже близько,
Обваляй в пісок хвостисько,
Та й в лице йому талап!

„Буде це йому не смачно
І остудить запал значно;
Поки очі він протре,
Всядь на карк йому ти сміло,
І велике зробиш діло,
Вовка дідько забере.

„А тепер клякни¹ покірно,
Чари дам тобі, що вірно
Доведуть все до пуття:
„Іракі чо и рачіш реп,
Йирям узори рачін веп,
Ятгучь цімашь ліб й анат²“.

„Ну, тепер вставай, мій друже,
Йди здоров, не гайся дуже,
І з побідою вертай!
Ви ж ведіть, Малпятка, Лиса
Там, де звірі всі зійшлися,
На ту толоку під гай!“

Иде дружина знакомита,
Гордо суне Лис Микита
Просто перед царський трон.
Цар уздрівши, як він вбрався,
За живіт зо сміху взявся.
„Хитрий же ти бестіон!“

¹ Клякни—стань навколішки.

² Кожний рядок треба читати взадгузь (Ів. Фр).

Але Лис поважний, строгий,
Поклонивсь Цареві в ноги.
А Цариці до колін,
А відтак на місце бою
В круг обступлений юрбою
Виступив спокійно він.

Озирнувся—аж Вовк вже тута:
Наче чорна хмара люта
Виступає з-між рядів,
Аж зубами він скригоче,
Мов свічки блищаться очі—
Так з кістьми би Лиса й ззів.

І махнув Цар головою,
Знак подав їм булавою
Починати боротьбу.
Сурми, труби загреміли,
Всі затихли, зацімів,
На непевну ждуть судьбу.

Перший скочив Вовк лапастий,
Лиса в зуби щоб попасти
І зробить йому капут.
Лис завив, перелякався,
І швиденько взад подався,—
Вовк за ним ось тут, ось тут!

Наздогнав його вже близько,
А втім Лис в бігу хвостисько
По піску проволочив,—
Як не свисне Вовка в очі,
Так йому темніше ночі
Світ увесь заморочив.

„Ой, та й сучий же ти злодій!“
Крикнув Вовк, та гнать вже годі,

Став і тре з очей пісок.
„Що, Вовцуню, будем биться,—
Рік Микита,—чи мириться?
Ну, подай свій голосок!“

Обернувсь Микита скоро,
Вовка вхопити за горло
Вже ось-ось він нагостривсь.
Але Вовк скакіць до нього,
І зубами хап за ногу—
Лис на землю поваливсь.

„Га, собако ти брехлива,
Ось тепер приходять жнива:
Все, що сів, те й пожнеш!
Раз в мої попав ти руки,
За всі кривди, збитки, штуки
Ти заплату відбереш!“

„Ов,— подумав Лис — це бридко,
Тут пропасти можна швидко!
Нумо з смирного кінця!“
І щоб час лиш протягнути,
Він почав на жальні пути
Промовлять такі слівця:

„Стрику, майте Бога в серці!
Я ж якась рідня вам преці!
Що це ви так завзялись?
Чи ж то честь, гонори знатні,
Що мов bestії остатні
Б'ються на смерть Вовк і Лис?“

„Ой, стрицуню рідний, чуйте,
Лиш цей раз мені даруйте,
А кленусь вам, поки жить

Я і всі мої народи
Сумирно, без перешкоди.
Вірно будем вам служити.

„Все робитиму для тебе,
Всякий труд прийму на себе,
Не доїм і не досплю,
А тобі гусей, качаток,
Риб і раків і курчаток
Повну кухню наловлю.

„Та й згадай, чи то я бою
Іменно хотів з тобою?
Як я довго вагувався!
І тепер як дбав я пильно,
Щоб тебе не вдарив сильно,
В своїй силі гамувався¹!

„Що лиш хочеш, хоч як трудно,
Все я вчиню! Хоч прилюдно
Підлим брехуном назвусь!
Ой, болить! Рідненький стрику!
Милість покажу велику,
Хай надармо не молюсь!“

„Ні—гарчить Неситий—годі!
Знаю я, який ти злодій,
Бреха і крутій еси!
Обіцяєш золота мірку,
А потому завше дірку
Із обарінка² даси.

„Та тепер хоч присягни ти
Нас усіх озолотити.

¹ Гамуватись — здержуватись.

² Обарінок — бублик.

Віри я тобі не йму!
Гамувавсь ти в бою ладно,
Що мені ти в очі зрадно
Впер піску чортівську тьму!

„Ні, хоч як бреши й звивайся,
А з життям уже прощайся!
Я здурить себе не дам.
Помолися швидко Богу,
Кайся всіх гріхів—в дорогу
Мушиш нині йти к дідам!“

Так гарчав Неситий гордо,
Рад би Лиса взять за горло,
Але ногу мав в зубах.
А Микита поки рюмав,
Хитрість вже нову обдумав,
Як минувся перший страх.

Ніби молиться він Богу,
А тим часом задню ногу
Всунув Вовку під живіт...
Як нараз запоре жмінку¹
Попід саму селезінку,
Вовкові змінився світ.

„А“—ревнув, згадавши бабу.
Фіть! Лис з пащі вирвав лабу²,
Задньою ж ще раз потис:
Вовк зомлів і повалився—
Гульк, наверху опинився
Й хап його за горло Лис.

¹ Жмінку—жменьку, жменю.

² Лаба—лапа, нога.

„Га, тепер проси пощади!
Тут заплату за всі зради
Ти дістанеш!“—Лис кричав.
Вовк запінений, заїлий
Лиш метавсь мов ошалілий,
І, слабіючи, гарчав.

Та Микита вже неглупий,
Силу всю зібрав докупи,
Мов кліщами горло тис;
Тягне, шарпає, термосить,
Аж Лев крикнув: „Досить! Досить!
Побідив цим разом Лис!“

Лис на тее царське слово
Вовка відпустив здорово.
„Царю—каже—я корюсь!
Я хотів лиш пляму стерти,
Вовчої не хочу смерти.
На безсильнім я не мщусь“.

Тут піднявсь утіхи галас!
Малпа крізь юрбу пропхалась
Із лавровим вже вінцем.
Всі приятелі зійшлися,
Славили й вітали Лиса,
Що таким явивсь борцем.

Не один, що ще недавно
Був би з'їв його, вив: „Славно!
Жий¹, Микито, много літ!“
Лис подякував уклоном,
Потім клякнув перед тронем,
Щоб чуть царський заповіт.

¹ Жий—живи.

„Встань, Микито!— Цар озвався,—
Славно, сину, ти списався,
Честь свою оборонив.
Що було, нехай минає,
Цар дарує і прощає,
Що коли ти завинив.

„Днесь кінець сварні і зваді,
І віднині в царській раді)
Ти про спільне благо радь!
Честь прийми від мене тую:
Канцлером¹ тебе йменую,
Віддаю тобі печать.

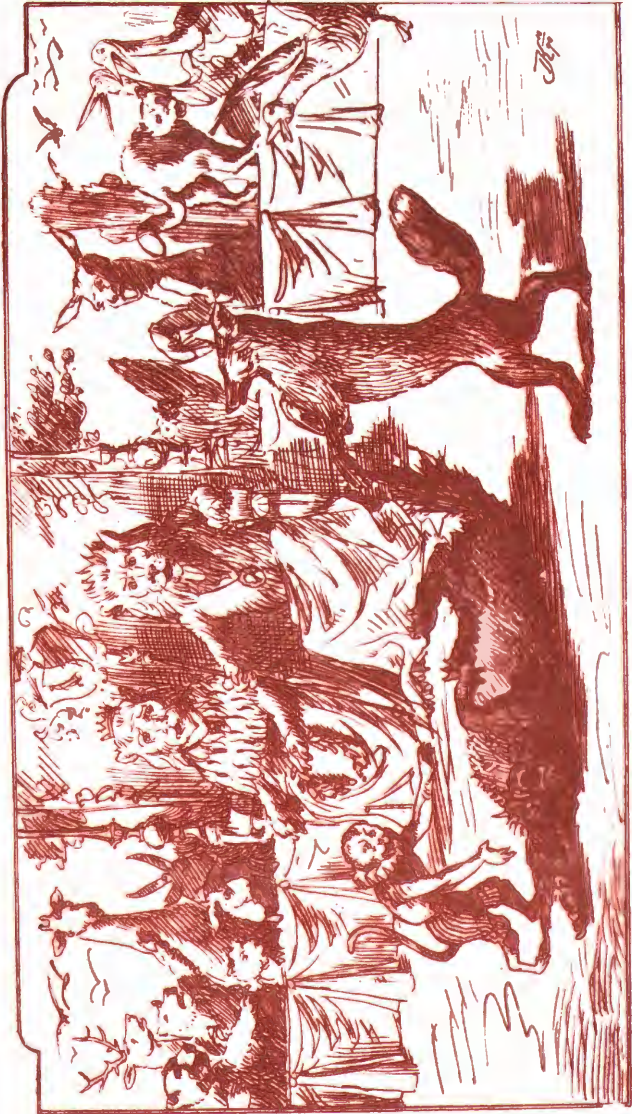
„Як ти мудро вмів держаться,
Від біди обороняться,
Так державу борони!
Що порадиш—Цар прикаже.
Що напишеш—Цар не змаже,
Лиш сумлінно все чини!“

Каже Лис: „Мій Царю й тату,
За так щедрю і багату
Ласку чим я відплачусь?
Хоч у мене сил немного,
Але весь для блага твого
Й для держави посвячусь.

„Ще лиш на однім прости мя!
На деньок домів² пусти мя:
Жінка й діточки десь там
Плачуть, тужать... Хай же нині

¹ Канцлер — головний міністр.

² Домів — додому.

О щасливій переміні
Сам я звістку їм подам“.

Цар сказав: „Іди, мій друже!
Я й Цариця раді дуже,
Щоб весь смуток їх пропав.
Маєш дозвіл на три днини,
А вертай же разом з ними,
Щоб я туг їх привітав“.

Тут кінчиться наша казка.
Всім, хто слухати був ласка,
Дай же Боже много літ!
Хай і наш весь сум пропаде!
А тим, хто нам коїть зради,
Хай зійдеться клином світ!

1890 р.

КОЛИ ЩЕ ЗВІРІ ГОВОРИЛИ
КАЗКИ ДЛЯ ДІТЕЙ
ОПОВІВ
ІВАН ФРАНКО

ПЕРЕДМОВА

Оці байки, що зібрані в цій книжечці, то старе народне добро. Багато такого ви почуєте в устах наших бабусь та дідів, а мало хто й подумає про те, що, оповідаючи ті байки, ми повторюємо тільки те, що перед тисячами літ по-видумували мудрі люди в Вавилоні, в Єгипті, в Індії та в Греції. Тільки недавно вчені мужі, повіднаходивши стародавні книжки тих народів та порівнявши їх із нашими народніми байками та казками, дійшли до погляду, що те, чим нині так любуються наші діти, було колись впливом мудрости царів, звіздарів та патріархів. Наша нинішня байка й казка, це та сама Попелюшка, що заклята живе в брудній одежі, в душній кухні, але на правду вона царівна родом із високого, блискучого замку.

Бажаючи вибрати для наших дітей книжечку щопайкращих казок різних часів і народів, я зупинився поперед усього на тих, де оповідається про самих звірів. Вони найбільше відповідають смакові дітей від 6 до 12 літ, заставляють їх сміятися й думати, розбуджують їх цікавість та увагу до явищ природи, але не розбуркують молоді фантазії дивоглядними образами заклятих замків, царів, розбійників, драконів та демонів, не тривожать молодого

чуття страшними, трагічними пригодами та незрозуміли ми для дітей відносинами полів? Я бажав би, щоб наші діти в інтересі здорового й морального розвою якнайдовше вітали фантазією в тім світі простих характерів і простих відносин, у світі, де все видно ясно й симпатії не потребують ділитися. Відси вони винесуть перші й міцні основи замилювання до чесноти, правдомовности і справедливости, а надто любов до природи й охоту—придивлятися близько її творам, прислухуватися її таємній мові, чути себе близькими до неї, підглядати, а далі й просліджувати її великі загадки.

Для тих, хто хотів би знати, відки я брав свої казки, скажу, що відки брав то брав, але кожду казку я перероблював основно, прибавляючи їй до смаку, розуміння й оточення наших дітей і нашого народу. Я старався віддати якомога найліпше тон і спосіб вислову найкращих казок, записаних із уст нашого народу, бажаючи й оці чужоземні зробити так само нашими, як ті, що їх оповідає довгими зимовими вечорами наша сільська бабуся дітям у запічку. При тім я бажав подати матеріал свіжий, не переповідаючи те, що кожний у нас знає вже й без мене, і для того я обернувся до чужих збірок, західних і східних. Маючи на оці мету більше педагогічну, ніж чисто-наукову, я не вагався декуди відступати від оригіналів, уводити нові мотиви в старий засновок, бажаючи звернути думку моїх малих читачів та слухачів від казкових фікцій на дальший, ширший обрій життєвого змагання та наукового досліду.

Для цікавих, що хотіли би ближче познайомитися з оригіналами моїх казок, і може навіть

із тою галуззю науки, що займається їх порівнянням та виясненням, подаю тут виказ тих книжок, відки я брав свої казки.

1. Осел і Лев — сербська казка, надрукована в німецькім перекладі в збірці: Dr. Friedrich S. Krauss, Sagen und Märchen der Südslaven, том I, стор. 5 і далі.

2. Старе добро забувається — великоруська чи то московська казка з багатої збірки Афанас'єва (А. Н. Афанасьев, Народныя русскія сказки), том I, стор. 43 і д.

3. Лисичка і Журавель — також московська казка, взята з тої самої збірки, том. I, стор 51 і д.

4. Лисичка і Рак — московська казка, взята з тої самозбірки, том I, стор. 54.

5. Лис і Дрозд — московська казка зложена з двох, що надруковані в Афанас'єва, том I, стор. 46 і д. і стор. 106 і д.

6. Заяць і Їжак — німецька казка взята із славної збірки братів Грімів (Brüder Grimm, Kinder und Hausmärchen, Leipzig, Reclam), том II, стор. 338 і д.

7. Королик і Ведмідь — німецька казка з тої самої збірки Грімів, том II, стор. 76.

8. Вовк в їй том — грецька казка, надрукована в німецькім перекладі в збірці Гана (I. G. v. Hahn, Griechische und albanesische Märchen, Leipzig 1864), том II, стор. 105.

9. Заяць і Ведмідь — індійська казка, взята із славної індійської збірки званої Панча-

тантра або по нашому П'ятюкнижжя, що в німецькій перекладі видана була Теодором Бенфеєм (Th. Benfey, *Pantschatantra, fünf Bücher indischer Fabeln, Märchen und Erzählungen*. Leipzig 1859) і Людвигом Фрітце (Ludwig Fritze, *Pantschatantra, ein altes indisches Lehrbuch der Lebensklugheit in Erzählungen und Sprüchen*. Leipzig 1884). Бенфеєва передмова до цього перекладу має в науці про казки велику вагу і ще й досі служить вихідною точкою для кожного, хто хоче займатися дослідом цього предмету. Наша казка, це восьме оповідання першої книги, у Бенфея том II, стор. 62, а у Фрітце стор. 8.

10. Ворона і Гадюка — індійська казка, взята з тої ж Панчатантри, де вона стоїть як шосте оповідання першої книги, див. Бенфей том II, стор. 57, Фрітце, стор. 74.

11. Три міхи хитрощів — грецька казка, з наведеної вище збірки Гана, том II, стор. 104.

12. Вовк, Лисиця й Осел — грецька казка, з тої самої збірки Гана, том II, стор. 104.

13. Лисичка-черничка — грецька казка, з тої самої збірки, том II, стор. 101.

14. Мурко і Бурко — грецька казка з тої самої збірки, том II, стор. 97.

15. Лисичка-кума — грецька казка, з тої самої збірки, том II, стор. 99.

16. Війна між Псом і Котом — сербська казка із збірки Крауса, том I, стор. 9.

17. Фарбований Лис — індійська казка із Панчатантри, де вона стоїть як десяте опо-

видання першої книги, див. Бенфей т. II, стор. 73, Фрітце стор. 96.

18. **Ворони і Сови** — це переповідка, хоч і значно вкорочена, цілої третьої книги індійської Панчатантри, що дає поняття про те, як посплітані були казки в Індії і підладжені для морального навчання; див. у Бенфея том II, стор. 213, у Фрітце стор. 233 і далі.

19. **Як звірі правувалися з людьми** — це вільний переповід одної частини перської книги „Тугфат іквाम уссафа“, яку переклав французький учений Гарсен де Тассі пз. *Les animaux en discussion avec l'homme* (Звірі в суперечці з людьми) і помістив у своїй книзі „*Allégories, récits poetiques et chants populaires, traduits de l'arabe, du persan, de l'hindoustani et du turc par Garcin M. de Tassy. Paris 1876*, стор. 73 до 188. Закінчення оцеї книжки, де Соломон показує звірям і людям їх спільних ворогів, найдрібніші, мікроскопічні організми, це, очевидно, мій концепт.

20. **Байка про байку** — а властиво кінцева казочка про Синицю, що хотіла спалити море, взята також із Панчатантри, де вона стоїть як дванадцяте оповідання першої книги, у Бенфея том II, стор. 87, у Фрітце стор. 114.

Оці казки, з виємком 19-тої, друкувалися спершу в „Дзвінку“, а потім 1899 року вийшли окремою книжечкою, яка давно вже розійшлася. В оцьому новому виданню я не змінював тексту казок, хіба декуди підправив та вигладив мову й доробив казку „Як звірі правувалися з людьми“. Може ця казка своїм змістом і тоном вибігає поза круг розуміння малих дітей,

але я певний, що для старшеньких, від 10 до 15 літ, вона буде не лише цікавою, але й позитивною лектурою, даючи їм у казковій одежі не мало фактів із історії розвою та культури людей і природи.

Вкінці не можу промовчати того дивовижного факту, що оцю книжечку, чисто педагогічну, далеку від політики (хіба з виємком кількох рядків ув останній казці) подавали наші київські земляки до російської цензури, бажаючи передрукувати її також для російських українців. І що ж ви скажете—цензура заборонила її всю, від початку до кінця! От які то небезпечні ті зв'язчі історії для цілоти російської держави!

Львів д. 25 листопада 1903.

Іван Франко

ОСЕЛ І ЛЕВ

Був собі раз Осел. Забагато йому стало праці й батогів у господаря.

— Давай—думає—втечу в ліс і буду жити на волі! Буду собі пастися по лісі і хто мені що зробить?

І не думавши довго, втік від господаря, та й у ліс. Добре йому там. Пасеться, де хоче, не робить нічого, ніхто його не б'є—відколи живе, ще такого добра не зазнав. Аж раз дивиться, йде Лев, страшний-престрашний, та й просто на нього.

— Ну,—думає собі Осел,—аж тепер уже по мені буде!

Але поки Лев дійшов до нього, він якось трохи отямився й поміркував собі:

— Ану, може я його деяк здурю?

Та й як стояв, бух на землю, ліг собі й лежить, мов і гадки не має. Надходить Лев і кричить уже здалека:

— Ей ти, хто ти там? Як ти смієш лежати? Чому не встанеш і не поклонися мені?

А Осел мов і не чує. Лежить собі та тільки довгими вухами клапає

Надійшов Лев і знов кричить:

— Зараз устань і поклонися мені!

— А хто ж ти такий?—питає Осел.

— Ти ще й питаєшся?—кричить грізно Лев.

Хіба ти не знаєш, що я Лев, над усіми звірями цар?

Осел, не встаючи, підвів голову й витріщив на нього очі.

— І що ти за дурниці балакаєш?— промовив він. — Ти цар над усіми звірями? Хто тобі це сказав? Маєш те на письмі? Хто тебе обирав на царя? Ну, говори!

Лев став, мов чолом о стіну стукнувся.

— Хто мені це сказав? Та всі мені це кажуть, що я над звірями цар. Хіба ж це неправда?

— Певно, що неправда. Не може тому бути правда, бо цар над усіми звірями не хто, а я.

— Ти?— дивувався Лев. — А ти хіба маєш це на письмі?

— Певно, що маю! Ади¹, подивися ось тут!

І він устав на рівні ноги й обернувшись задом до Лева, показав йому своє заднє копито, на яким була прибита новісінька, блискуча підкова.

— Бачиш? Це моя царська печать. Якби ти був цар, то й ти би мав таку.

— Ото диво!— промовив Лев. — А я про те й не подумав ніколи. Мабуть твоя правда. Але стій! Давай, будемо трібуватися². Ходімо в ліс, хто за годину наловить більше звірів, той буде правдивий цар.

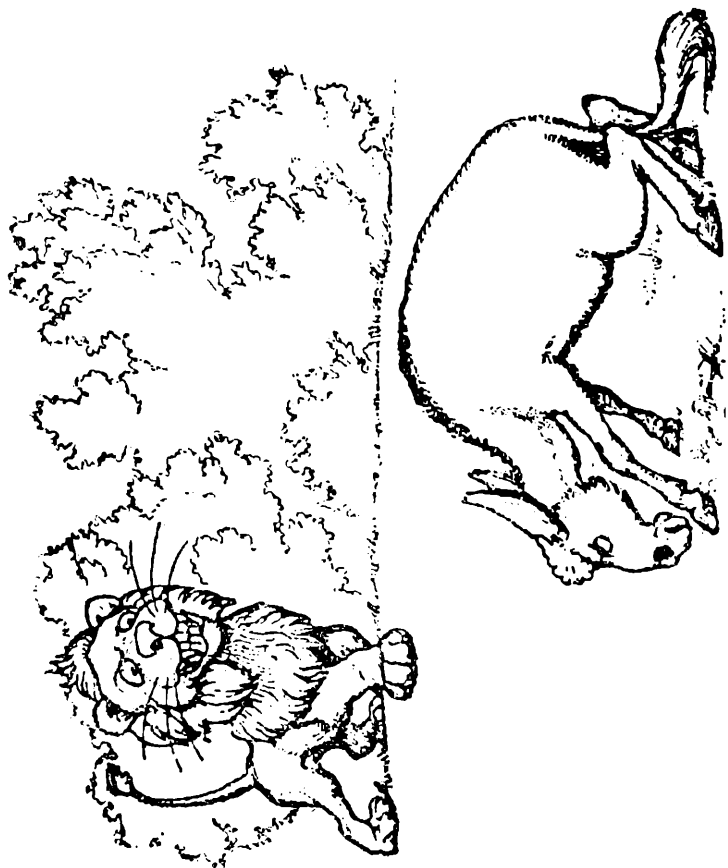
— Добре, нехай і так буде,— промовив Осел, і з тим розійшлися.

Лев побіг по лісі; бігав, бігав: тут зляпав³ сарну, там зайчика, там знов якусь звірину—

¹ Ади — ось дивись.

² Трібуватися — пробуватися.

³ Зляпав — зловив.

за годину мав уже щось п'ять чи шість штук. Бере те все й волоче до Осла.

А Осел тим часом що робить? Пішов собі на широку поляну, де сонечко ясно світило, й насеред луки кинувся на землю, ноги геть відкидав, очі зажмурих, язик висолопив на півлікті—сказав би хто: згинув та й згинув. А понад поляною все яструби літають, ворони, кані, сороки, галки, всяка погана птиця. Бачуть вони, лежить неживий Осел, та й усі гурмою до нього. Зразу здалека заскакували, а там бачуть, що не рухається, то й почали по нім скакати, дзьобати його язик та очі. А Осел нічого, тільки як котра пташина надто близько надлізе, а він клап її зубами, або стук її ногою, вб'є та й ховає під себе, та так хитро, що другі й не бачуть. Не минула година, а він уже надушив їх з півкопи. Тоді схопився на ноги, як не стреплється, як не рикне, а птахи всі вrostіч. Осел забрав усю побиту пташню, та й несе на те місце, де мали зійтися з Левом. Приходить, а Лев уже там.

— Ну, що,—каже до Осла й показує йому свою здобичу, — бачиш, скільки я напольовав?

— Ну, та й дурний же ти, небоже, — каже Осел і копнув його звірів ногою. — Таких звірів я міг би був наловити зо дві копи. Та що вони варті! А ти подивися на моїх! Я тільки таких ловив, що в повітрі літають. Ану попробуй ти!

— Ні, я такої штуки не втну, — відповів Лев. — Аж тепер бачу на правду, що ти над звірями цар, а не я! Вибачай мені, що я так нечемно говорив з тобою!

— А бачиш! — промовив гордо Осел. — Завши треба бути чемним, бо ану ж наскочиш

на старшого від себе, а тоді що буде? От і тепер я міг би тобі зараз за кару зробити смерть, але вибачаю тобі, бо ти з дурноти це зробив, а не зі злої волі. Йди ж тепер і пильнуйся на другий раз!

І Лев пішов похнюпившись та підібравши хвіст, немов би хто вилляв на нього бочку зимної-презимної води. Чи близько, чи далеко, здибає в лісі Вовчика-братіка.

— Здорові були, найясніший царю! — каже Вовк і кланяється низенько.

— Ет, іди, не смійся з мене! — каже сумно Лев. — Який я тобі цар?

— Як то ні? — скрикнув Вовк. — Хто ж би смів інакше казати?

— Мовчи, братіку — шептом говорить до нього Лев. — Тут недалеко є правдивий цар. Як почує, біда буде і тобі й мені.

— Правдивий цар? — дивувався Вовк. — Що за диво? Який же тут є правдивий цар крім тебе?

— Є, є! — з перестрахом шептав Лев. — Я сам його бачив. Там такий страшний! А що за сила! Навіть тих звірів ловить, що в повітрі літають. Богу дякую, що мене живого пустив.

— Ну, що ти говориш! — дивувався Вовк. — Диво дивне! Знаю цей ліс не від нині, але ніяк не придумаю, хто би це міг бути. Як же виглядає той новий цар?

— Одне слово — страшний! — говорив Лев. — Вуха оттакі, голова як коновка, а на задній нозі царська печать.

— Ніяк не вгадаю, хто це може бути? — клопотався Вовк. — Знаєш що, ходи, покажи мені його!

— Я? Нізашо в світі! — скрикнув Лев. — Досить уже раз страху наївся.

— Та ходи бо! Чого боятися? — заохочував Вовк. — От знаєш що, прив'яжи себе своїм хвостом до мого, сміліше нам буде йти!

— Про мене, — каже Лев, — нехай і так буде.

Зв'язалися оба хвостами до купи та й пішли. Вийшли на горбик над полянку, що на ній пасся Осел. Лев зупинився, зазирає та й шепче до Вовка:

— Ось він! Ось він! Подивися!

Обертається Вовк, зазирає та й як не крикне:

— Дурний Лево, та ж це Ослисько! — А Левові причулося, що то новий цар уже близько, як не злякається, та в ноги! Через пеньки, через ярки, що було духу! Дер, дер¹, далі втомився, став та й озирнувся.

— А що, Вовче, близько вже той новий цар?

Але Вовк тільки язик вивісив. Як був прив'язаний до левиного хвоста, так і волікся за ним усю дорогу й давно вже й духа спустив.

— А бачиш, — каже до нього Лев, — ти казав, що новий цар нестрашний, а як побачив його близько, то з самого страху помер!

1896

СТАРЕ ДОБРО ЗАБУВАЄТЬСЯ

Ходив собі Вовчик-братік по лісі, ходив, та й надибала його тяжкая пригода. Побачили його ловці-молодці та й почали за ним гнатися. Тікав Вовчик лісом, лісом, а далі прийшлося вибігти на биту дорогу. А дорогою в тій хвилі йшов з поля чоловік з мішком і ціпом. Вовк до нього:

¹ Дер — утікав, гнав. (Дерти — давати дряпака, втікати).

— Дядечку, голубчику! Змилуйся надо мною, сховай мене в мішок! За мною ловці-молодці гонять, хотять мені віку збавити.

Змилувався чоловік, сховав Вовка в мішок, завдав собі на плечі та й несе. Надбігають ловці-молодці.

— А не бачив ти, чоловіче, Вовчика-братіка?—питають.

— Ні, не бачив.

От вони й погнали далі. А коли вже їх не було видно, Вовк із міха обзивається:

— А що, пішли вже мої гонителі?

— Пішли.

— Ну тепер випусти мене на волю!

Чоловік розв'язав мішок і випустив Вовчика-братіка на волю. А той і говорить:

— Ну, чоловіче, тепер я тебе з'їм.

— Ей, Вовчику, Вовчику! Я тебе з такої біди вирятував, а ти мене з'їсти хочеш!

— А що, чоловіче! Це так у світі ведеться: старе добро забувається.

Видить чоловік, що діло погане й говорить:

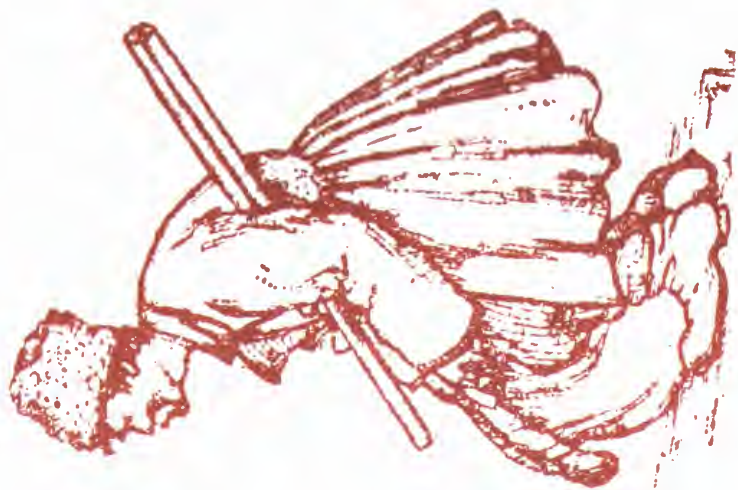
— Ну, коли так, то ходімо далі! Здаймося на суд. Коли суд скаже по-твойому, то нехай по-твойому й буде: з'їси мене.

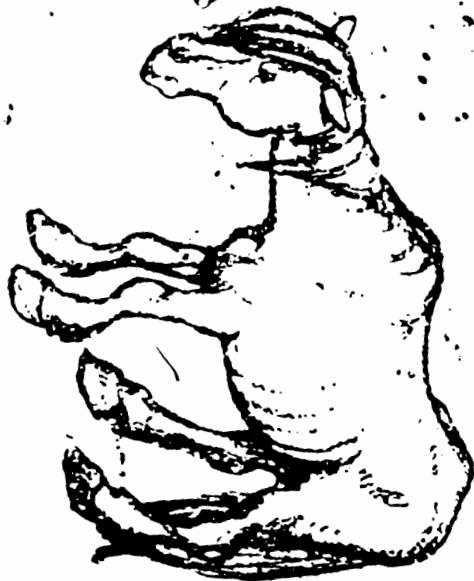
Пішли далі. Здибають стару Кобилу. Чоловік до неї й говорить:

— Будь ласка, Кобило-матусю, розсуди нас. Оце я вирятував Вовчика-братіка з тяжкої пригоди, а він хоче мене з'їсти.

І розповів їй усе, як було. Кобила подумала-подумала та й мовить:

— Вовкова правда, чоловіче! Я жила в господаря дванадцять літ, робила на нього із усеї сили, привела йому десятеро лошат, а тепер, коли я постарілася й до роботи стала

неспосібна, він узяв та й вигнав мене на голе поле, щоб мене Вовки з'їли. Оце вже тиждень я тут днюю й ночую і жду, не дождуся, поки прийдуть Вовки та й розірвуть мене. Так то, дядьку, старе добро забувається.

— А бачиш, моя правда!— крикнув Вовк.

Засумувався чоловік і почав просити Вовка, щоби пошукати їм іще другого суду. Вовчик пристав на це. Ідуть-ідуть, надибали старого Пса. Чоловік і до нього обертається зі своїм ділом. Розповів йому все, як було. Пес подумав-подумав та й повідає:

— Ні, чоловіче, Вовкова правда. Ось послухай, як зо мною було. Служив я господареві двадцять літ, пильнував його дому й худоби, а коли постарівся й голосу в мене не стало, він вигнав мене з обійстя і ось я тепер блукаю без захисту. Забувається старе добро, це свята правда!

— Бачиш, на моє виходить!— крикнув Вовк.

Засумував чоловік ще гірше й почав ще раз проситися у Вовка.

— Дозволь мені ще одного суду розпитати, а тоді вже роби зо мною, що хочеш, коли старого добра не пам'ятаєш.

— Добре.

Пішли вони, аж насупроти них Лисичка-сестричка.

— Гей, Лисичко-сестричко!— кричить їй здалека чоловік, і кланяється.— Зроби ласку, підійди ближче, розсуди нас обох з Вовчиком.

Наблизилася Лисичка, розповідає їй чоловік, що і як було. А Лисичка не вірить.

— Та не може цьому бути правда, чоловіче, аби Вовк, такий великий пан, та вліз ув оцей мішок!

— Але ж правда!—крикнув Вовк.

— Ні, нізачо не йму віри!—уперлася при своїм Лисичка. Що вже чоловік божиться, що Вовчик запевнює, ні та й ні!

— Не можу цьому вірити, хіба мені доочне покажете, як це було.

— Що ж, це можна,—сказав чоловік та й розставив мішок так само, як тоді, коли саджав Вовка.

— Ось бач, як це було!—сказав Вовк і встромив голову в мішок.

— Як то, ти хіба тільки голову встромив?—спитала Лисиця.

Вовк уліз увесь у мішок.

— Ну, чоловіче,—промовила Лисиця,—тепер покажи мені, як ти його зав'язував?

Чоловік зав'язав.

— Ну, а тепер, чоловіче, покажи мені, як ти на тоці снопи молотив?

Чоловікові не треба було цього два рази казати. Як замахне ціпом, як почне лущити по мішку! А Лисиця ще й примовляє:

— А ну, чоловіче, а як ти снопи перевертав?

Чоловік обернув мішок на другий бік та як уцідить Вовка по голові, та й забив його на смерть.

— Ну, чоловіче,—мовить Лисиця,—я тебе вирятувала від смерти. Що ж ти мені за це ударуєш?

— Дарую тобі, Лисичко-сестричко, мішок курей.

— Добре.

Пішла Лисичка-сестричка за чоловіком до села, стала собі за ворітьми, а чоловік пішов до хати курей шукати. Взяв мішок та й почав ловити курей, коли втім жінка надходить.

— А що це ти, чоловіче, робиш?

Розповів їй чоловік усе, що з ним було і з якої пригоди вирятувала його Лисичка та яку він їй обіцяв заплату.

— Богу дякувати, що ти живий і здоров, — мовить жінка. — А щоб Лисиці давати курей, на це я ніколи не пристану. Ліпше ти всади в мішок наших двох Песиків, Лиска та Рябка, та й дай Лисиці.

Подумав-подумав чоловік та й послухав жінки. Всадив Песиків до мішка, виніс за ворота та й мовить:

— На ж тобі, Лисичко-сестричко, оцей мішок курей! Візьми їх на плечі та й неси в ліс, а не розв'язуй близько села, щоб не розлетілися!

Взяла Лисичка мішок, несе-несе, двигает-двигает, далі сіла спочивати за селом на могилі та й думає собі:

— Дай загляну, лишень, скільки там тих курей у мішку?

Розв'язала мішок, та не вспіла гаразд і заглянути, а з мішка як не вискочать Лиско і Рябко та за Лисицю. Лисиця втікати що духу, ледве-не-ледве вскочила в ліс та в свою нору. Віддихнувши трохи з переполоху, почала сама з собою розмовляти:

— Ви, мої оченьки, що ви робили, коли за мною ті погані Собаки гнали?

— Ми пильно дивилися, щоб ти знала, куди від них найліпше тікати.

— А ви, мої ноженьки, що робили?

— Ми бігли з усеї сили, щоби тебе Собаки не могли догонити.

— А ви, мої вушенька, що робили?

— Ми уважно надслухували, чи не наближаються твої вороги.

— А ти, хвостище, що робив?

Хвостище розсердився, що Лисиця так не-ласкаво до нього заговорила, тай каже їй на злість:

— А я мотався сюди й туди, зачіпався то за пеньки, то за гіллячки, щоби тебе затримати, щоби тебе Собаки зловили.

— А, то ти такий добрий, — крикнула Лисиця. — Геть мені з хати!

Та й за цим словом висунула хвіст із нори, ще й кричить:

— Гей, Лиско й Рябко, цу-цу! Натє вам Лисиччиний хвостик! Рвіть його!

А Лиско і Рябко немов на те й чекали. Вхопили Лисиччиний хвостик, як шарпнули, та витягли й цілу Лисичку з нори та тут її й розірвали.

1896

ЛИСИЧКА І ЖУРАВЕЛЬ

Лисичка з Журавлем у велику приязнь зайшли, навіть десь покумалися. От Лисичка і кличе Журавля до себе в гості.

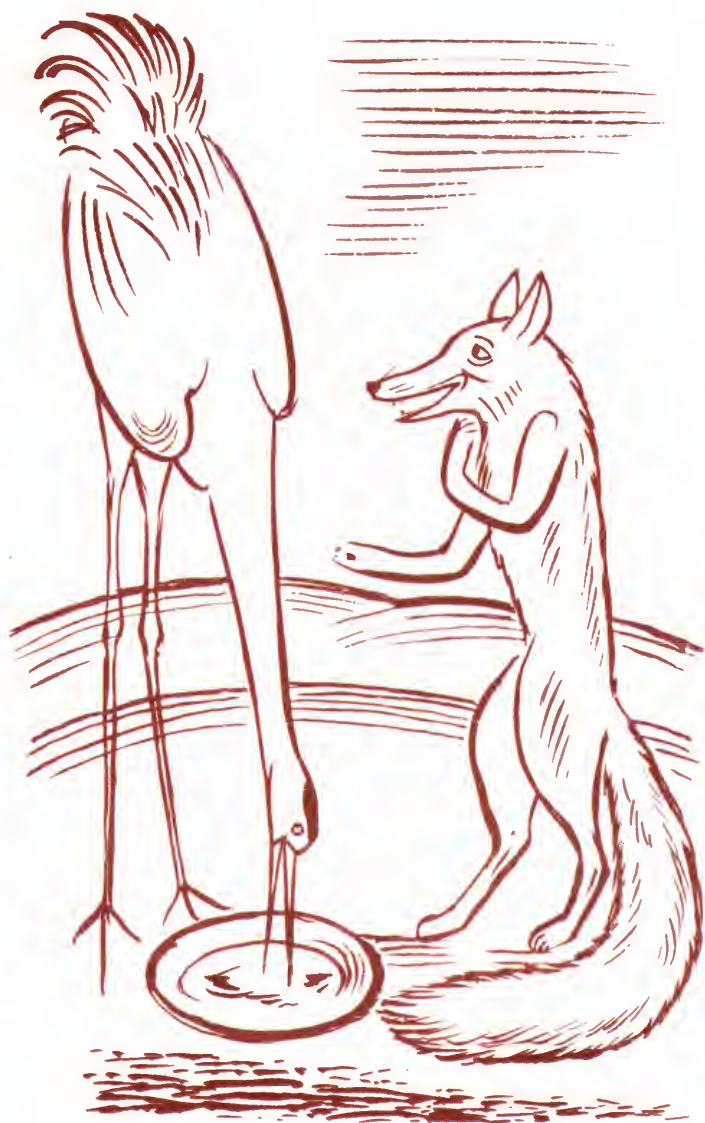
— Приходи, кумцю! Приходи, любочку! Чим хата багата, тим і погощу.

Іде Журавель на прошений обід, а Лисичка наварила кашки з молочком, розмазала тоненько по тарільці та й поставила перед кумом.

— Живися, кумочку, не погордуй! Сама варила.

Журавель стук-стук дзьобом, — нічого не спіймав. А Лисичка тим часом лиже та й лиже кашку, аж поки сама всієї не з'їла. А коли кашки не стало, вона й мовить:

— Вибачай, кумочку, більше не маю вас чим гостити.

— Спасибі й за те, — пісним голосом промовив Журавель. — А ти б, кумонько, до мене завтра в гості прийшла!

— Добре, кумочку, прийду, чому не прийти, — мовить Лисичка.

На другий день приходять Лисичка, а Журавель наварив м'яса, буряків, фасольки, картопельки, покрав усе те на дрібні шматочки, зложив у високе горнятко з вузькою шийкою, та й поставив на столі перед Лисичкою.

— Живися, кумонько! Не погордуй, любя моя, — припрошує Журавель.

Нюхає Лисичка — добра страва! Встромляє голову до горнятка, не йде голова! Пробує лапкою, годі витягнути. Крутиться Лисичка, заскакує відси й відти довкола горнятка, — нічого не порадить. А Журавель не дармує. Дзьоб-дзьоб у горнятко, та й їсть собі шматочок за шматочком, поки всього не виїв.

— Вибачайте, кумонько, — мовить, випорожнивши горнятко, — чим хата багата, тим і рада, а більше на цей раз нічого не розстарав.

Розсердилася Лисичка, навіть не подякувала за гостину. Вона, бачите, думала, що на цілий тиждень наїсться, а тут прийшлося додому йти, облизня спіймавши¹. Відтоді й зареклася Лисичка з Журавлями приятель водити.

1896

ЛИСИЧКА І РАК

Здибалася Лисичка з Раком. Стала собі, глядить на нього, як він помаленьку лізе, а далі давай над ним насміхатися.

¹ Облизня спіймати — але на чім вийти, дати одуритися. (Ів. Фр.).

— Ну, та й швидкий же ти, нема що говорити! Правдивий неборак! А скажи мені, Раче-небораче, чи то правда, що тебе раз у Великодну п'ятницю по дріжджі послали, а ти аж за рік у Великодну Суботу з дріжджами прийшов, та й ті насеред хати розілляв?

— Може коли й правда була,— каже Рак,— а тепер дуже на брехню подобає.

— Овва! Значить, ти тепер прудкіший зробився?

— Прудкіший, чи не прудкіший, а тобі на кпини не здатний. Коли хочеш знати, який я прудкий, то давай, любиймося об заклад, що я швидше від тебе до того корчика добіжу.

— Що? що? що? — дивувалася Лисичка.— Ти хотів би зо мною об заклад бігати.

— Не тільки побіжу, а ще й тобі на один скок випередки дам і швидше тебе при меті буду,— мовить Рак.

Побились вони об заклад. Стала Лисичка на один скок поперед Рака, а Рак учився їй кліщами за хвіст. Рушила Лисичка, біжить щодуху, аж курява здіймається. Добігла до мети та й кличе:

— А де ти, Раче?

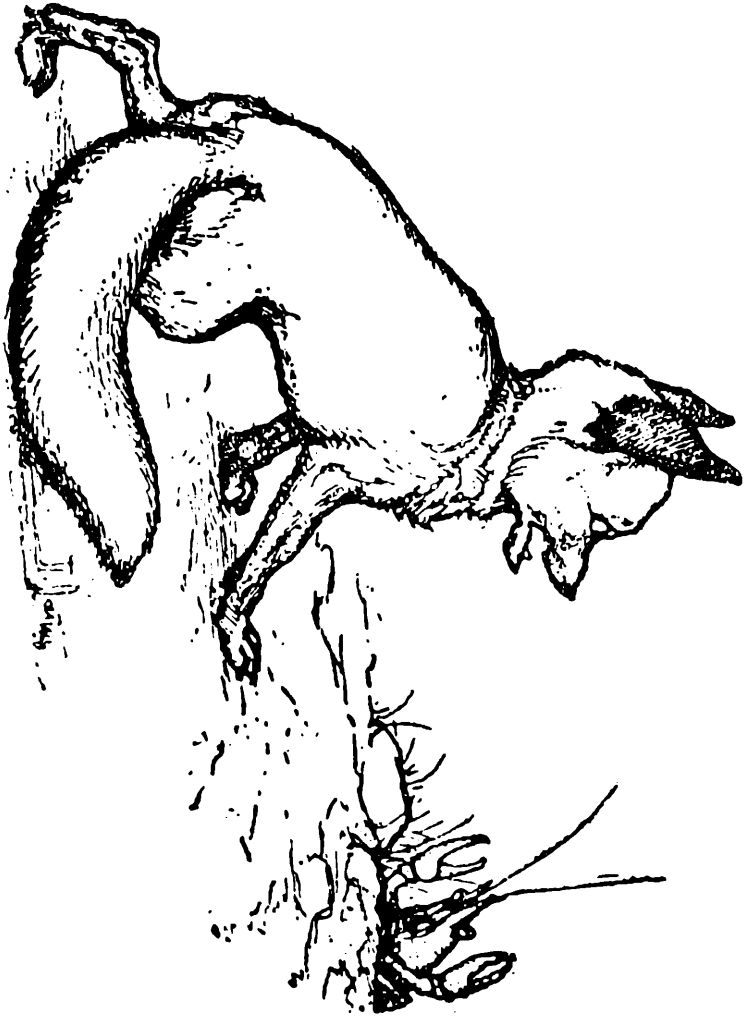
Нічого не чути.

— Ну, Раче, де ти там?— ще раз кличе Лисичка та й обернулася хвостом до мети.

Оттоді Рак пустився від її хвоста та й каже:

— Та осьде я! Давно вже жду на тебе, аж трохи поза мету забіг.

ЛИС І ДРОЗД

Ішов Кабан¹ у Київ на ярмарок. Аж назустріч йому Вовк.

— Кабане, Кабане, куди йдеш?

— У Київ на ярмарок.

— Візьми й мене з собою.

— Ходи, кумочку.

Ішли, йшли, аж назустріч їм Лис.

— Кабане, Кабане, куди йдеш?

— У Київ на ярмарок.

— Візьми й мене з собою.

— Ходи, кумочку.

Ішли вони, йшли, аж назустріч їм Заяць.

— Кабане, Кабане, куди йдеш?

— У Київ на ярмарок.

— Візьми й мене з собою.

— Ходи, небоже.

Ось вони всі йдуть. Ішли, йшли, аж під ніч наскочили на яму глибоку та широку. Кабан скочив — не перескочив, а за ним і всі інші поскакали і всі разом у яму попадали. Що робити, мусять почувати. Зголодніли вони, а вилізти нема куди, їсти нема чого. От Лис і надумав.

— Нумо, — говорить, — пісні співати. Хто найтонше голосом потягне, того ми й з'їмо.

От вони й затягли. Вовк, звісно, найгрубше: у-у-у! Кабан трохи тонше: о-о-о! Лис іще тонше: е-е-е! А Зайчик зовсім тоненько запищав: і-і-і! Кинулися всі на бідолашнього Зайчика, розірвали його та й з'їли. Та що там їм із того Зайця за ситість? Ще не розвиднілось

¹ Дика свиня (Ів. Фр.).

гаразд, а вже всі вони такі голодні, що ледве дихають. Знов Лис загадує.

— Нумо пісні співати. Хто найгрубіше голосом потягне, того ми й з'їмо.

Почали співати. Хотів Вовк тонесенько затягнути, та як не завіє грубо: у-у-у! Тут кинулися на нього та й зараз його роздерли.

Лишилися ще два: Кабан і Лис. Поділилися вони Вовковим м'ясом. Кабан швидко з'їв свою часть, а Лис трошки з'їв, а решту сховав під себе. Минув день, минув другий, Кабан голодний, нема що їсти, а Лис усе в куточку сидить, витягає по шматочку Вовкового м'яса та й їсть.

— Що це ти, кумочку, їси? — питає його Кабан.

— Ой кумочку, — зідхає Лис. — Що маю робити! Свою власну кров п'ю з великого голоду. Зроби й ти так само. Прокуси собі груди, висисай помалу свою кров, то побачиш, що й тобі легше стане.

Послухав дурний Кабан. Як заповоров кликами, зараз розповоров собі груди, та поки дійшов до того, щоб напитися своєї крові, то й увесь кров'ю підплив та й став зовсім небіжчик. От Лис тоді й кинувся на його м'ясо і ще кілька день мав що їсти. Та далі не стало й Кабанового м'яса. Сидить Лис у ямі і знов йому голод допікає. А над тою ямою стояло дерево, а на дереві Дрозд гніздо в'є. Дивиться Лис на нього, дивиться з ями, а далі почав промовляти.

— Дрозде, Дрозде, що ти робиш?

— Гніздо в'ю.

— Нащо тобі гніздо?

— Яець нанесу.

— Нашо тобі яйця?

— Молоді виведу.

— Дрозде, Дрозде, коли ти мене з цієї ями не видобудеш, то я твоїх дітей поїм.

— Не їж, Лисику, зараз тебе виведу,— проситься Дрозд.

Дрозд горює, Дрозд нудьгує, як йому Лиса з ями добути. От він щодуху полетів лісом, почав збирати патички, гіллячки, та все в яму кидає. Кидав, кидав, поки Лис по тих патичках із ями не виліз. Думав Дрозд, що він піде собі геть, та де тобі! Лис ліг під Дроздовим деревом та й говорить:

— Дрозде, Дрозде, вивів ти мене з ями?

— Вивів.

— Ну, а тепер нагодуй мене, а то я твоїх дітей поїм.

— Не їж, Лисику, вже я тебе нагодую.

Дрозд горює, Дрозд нудьгує, як йому Лиса нагодувати. Далі надумав і каже Лисові:

— Ходи зо мною!

Вийшли вони з лісу, а попід лісом польова доріжка йде.

— Лягай тут у жито,— каже Дрозд Лисові,— а я буду міркувати, чим тебе нагодувати.

Бачить Дрозд, а доріжкою баба йде, чоловікові в поле полуденок несе. Скочив Дрозд у калюжку, в воді обмочився, в піску обтлявся та й бігає по дорожці, перхає сюди й туди, немов зовсім літати не може. Бачить баба — пташина мокра та немічна.

— Дай,— думає,— зловлю оцю пташину, принесу додому, буде забавка для дітей.

Підбігла трохи за Дроздом — він біжить, перхає та не летить. От вона поставила кошик з горнятками на доріжці, а сама давай

Дрозда ловити. А Дрозд то підбігає, то підлітає, а все далі та далі, а баба все за ним та за ним. Нарешті бачучи, що вона відбігла вже досить далеко від свого кошика, знявся вгору та й полетів. Баба тільки рукою махнула та й вертає назад до кошика. Ба-ба-ба! Там застала добрий празник. Поки вона бігала за Дроздом, а Лис тим часом вискочив із жита та до горняток. Повиїдав усе чисто, решту порозливав, а сам драла.

Сидить Дрозд на дереві та й в'є гніздо, аж тут зирк, а Лис під деревом.

Дрозде, Дрозде,— говорить Лис,— чи вивів ти мене з ями?

Вивів, Лисику.

А нагодував ти мене?

Нагодував.

Ну, тепер же напій мене, а то я твої діти геть поїм.

Не їж, Лисику, я тебе напою.

Дрозд горює, Дрозд нудьгує як би йому Лиса напоїти. Далі надумав і каже Лисові:
— Ходи зо мною!

Вийшли з лісу знов на ту саму польову доріжку.

— Лягай тут у жито, каже Дрозд Лисові,— а я буду міркувати, чим тебе напоїти.

Бачить Дрозд, а доріжкою чоловік їде, бочку води везе капусту підливати. Підлетів Дрозд, сів коневі на голову, дзьобає.

— А тю! — крикнув чоловік та й замахнувся на Дрозда батогом. Дрозд пурхнув, а чоловік луснув батогом коня по голові. Мов нічого й не бувало, сів собі Дрозд на другого коня та й дзьобає його в голову. Знов замахнувся чоловік і знов луснув коня по голові. Розлютився

чоловік на Дрозда. „От каторжна¹ пташина! думає собі.—І чого вона прив'язалася!“

Дрозд тим часом сів на бочку з водою та й дзьобає собі.

„Чекай же ти“, — думає чоловік, та несподівано як вихопить ручицю з воза, як не лусне по бочці! Дрозда не вцілив, а бочка від важкого удару похитнулася та й гепнула з воза на землю і вся вода з неї вилилася та потекла здоровою річкою по дорозі. Вискочив Лис із жита, напився доволі, а чоловік, проклинаючи Дрозда, взяв порожню бочку й поїхав додому.

Сидить Дрозд на дереві та й в'є собі гніздо, аж тут зирк, а Лис знов під деревом.

— Дрозде, Дрозде, вивів ти мене з ями?

— Вивів.

— Нагодував ти мене?

— Нагодував.

— Напоїв ти мене?

— Напоїв.

— Ну, а тепер посміши мене, а то я, їй-богу, твоїх дітей живцем поїм.

— Не їж, Лисику, я тебе посмішу.

Горює Дрозд, нудьгує Дрозд, як би йому Лиса посмішити, а далі й каже:

— Ходи зо мною!

Вийшли з лісу знов на польову доріжку, Лис засів у житі та й жде. Аж ось їде дорогою той сам чоловік, що вперед їхав з водою: сам сидить на переді, а ззаду сидить його синок з паличкою в руці. Підлетів Дрозд, сів на плече чоловікові та й дзьобає.

— Ой, тату, — каже хлопець, — на вас птах сидить! Не ворухтєся, я його заб'ю.

¹ Погана, лиха (Ів. Фр.).

Ще старий не успів гаразд розслухати, що син каже, а хлопець як замахне паличкою — лусь батька по плечу! Дрозд тільки фуркнув, а по хвилі сів на друге плече чоловікове. Знов розмахнувся хлопець і ще дужче влучив батька по плечу.

— Ой, сину, що це ти робиш? — крикнув батько.

— Цитьте, тату! Якась пташка все сідає на ваші плечі, я її мушу зловити.

— То лови, а не бий! — з болю кричить батько.

Політав, політав Дрозд та й сів старому на голову та й дзьобає його солом'яну крисаню¹, немов тут йому й місце. Махнув хлопець долонею, щоб його спіймати — фуркнув Дрозд. Сів у друге, знов хлопець на нього намірився рукою — знов надармо.

— Чекай же ти, бісова птице! Вже я тебе почастию! — подумав хлопець. І коли Дрозд утретє сів на батькову голову, він не тямлячи гаразд, що робить, як не замахнеться палицею, як не трісне старого по голові, аж тому світ замакітрився. Дрозд фуркнув і полетів собі геть. А Лис, сидячи в житі, дивився на це все і аж за живіт держався зо сміху над Дроздовими штуками.

Бачить Дрозд, що Лис такий радий, і відідхнув свобідно.

— Ну, — думає собі, — тепер чень² дасть мені спокій, не буде моїм дітям грозити.

Та ледве він знов узявся будувати своє гніздо, аж зирк, Лис уже знов під деревом.

¹ Капелюх (Ів. Фр.).

² Чень — може, мабуть.

— Дрозде, Дрозде, — мовить Лис, — вивів ти мене з ями?

— Вивів.

— Нагодував ти мене?

— Нагодував.

— Напоїв ти мене?

— Напоїв.

— Розсмішив ти мене?

— Розсмішив.

— Ну, а тепер ще мене постраш, бо коли ні, то я твоїх дітей поїм.

Горює Дрозд, нудьгує Дрозд, як би йому Лиса настрашити, а далі й каже:

— Що ж маю робити? Ходи зо мною, я тебе настрашу.

Веде Дрозд Лиса попід ліс дорогою на велике пасовисько. Там паслася велика череда овець. Пастухи сиділи в колибі, а пси бігали довкола череди, пильнували овець. Став Лис здалека, на краю лісу, та побачивши псів, не хоче йти далі.

— Що, Лисику, страшно? — питає Дрозд.

— Ні, не страшно, — каже Лис, — а тільки я втомився, не хочу йти далі.

— Як же ж я тебе настрашу, коли ти не хочеш далі йти? — питає Дрозд.

— Страш, як знаєш, — мовить Лис, — але знай, що коли не настрашиш, то я твоїх дітей з кістками схрупаю.

— Добре, — каже Дрозд, — лягай же ти собі ось тут у жито і гляди, що я буду робити. А коли тобі почне бути страшно, то крикни мені, щоб я перестав.

Полетів Дрозд, сів собі на землі перед псами та й порпає землю лапками. Кинулися пси до нього, він підлетів, та зараз же сів знов неда-

леко того місця, та вже трохи ближче до Лиса. А Лис глядить, що з того буде, а того й не бачить, що пси підходять усе ближче та ближче. Далі Дрозд зривається з землі й одним крилом, треплючися, мов скалічений, починає летіти просто до Лиса. Пси за ним. Бачить Лис, що біда, як не схопиться з місця, як не крикне до Дрозда:

— Ну, що ж ти, дурню! Та бо ти наравду псів на мене ведеш!

Тут його пси побачили. Як не кинуться за ним! Ледве Лис здужав пробігти кільканадцять кроків, уже пси здогнали його й роздерли.

Таке то, бачите: хто хитрощами та підступом воював, той від підступу й погіб.

1896

ЗАЯЦЬ І ІЖАК

Це, мої дітоньки, не є історія, а практика. То ніби то так: брехали старі люди, та й я за ними брешу. Бо певно, ніхто там при тім не був, як Заяць з Їжем сперечалися. А проте воно мусить бути правда, бо мій небіжчик дідусь, коли мені це оповідав, усе говорив: „Я там при тім не був, але це мусить бути правда, бо мені це старі люди повідали, а старим людям пощо брехати?“ Слухайте ж, як то воно було.

Була свята неділенька, під осінь уже, саме коли гречки відцвітали. Сонечко зійшло ясно на небі, вітрець теплий прохожувався по стернях, жайворонки співали високо-високо в повітрі, бджілки бренили в гречанім цвіті, а люди, святочно повбирані, йшли до церкви. Все, що жило, радувалося милою днинкою і Іжак також.

Іжак стояв собі край дверей своєї нори, за-

ложив руки за пояс, виставив ніс на теплий вітер та й мугикав собі стиха пісеньку — чи гарну, чи не гарну — кому там що до того! Як уміє, так і піє¹. Мугикає собі тихенько, а далі подумав собі:

— Поки там моя жінка мие дітей та дає їм свіжі сорочечки, дай лишень, піду я трохи в поле, пройдуся та й на свої буряки подивлюся, чи добре вирости.

Буряки були недалеко від його хати; Їжак брав їх, скільки йому треба було на страву для своєї родини і для того й говорив завсігди „мої буряки.“ Ну, добре. Обережно запер він за собою двері й поплівся стежкою в поле. Недалеко й пройшов і саме попри терновий корч хотів скрутити і направці піти до буряків, аж тут настрічу йому Заяць. Він також так був вийшов на прохід і хотів при тій нагоді навідатися до „своєї“ капусти.

Побачивши Зайця, Їжак поклонився йому чемненько і привітав його святою неділею. Та Заяць був собі великий панич і дуже горда штука. Він не відповів нічого на Їжакове привітання, а тільки глянув на нього дуже звисока й відізався:

— Ого, а ти чого так рано ось тут по полі волочишся?

— На прохід вийшов, — відповів Їжак.

— На прохід? — зареготався Заяць. — А я думав, що твоїм ногам ліпше би було лежати, ніж на прохід лазити.

Ця насмішка дуже розсердила Їжака, бо вже що як що можна йому говорити, все він знесе, але коли хто його ноги бере на кпини, то він

¹ Піє — співає.

того не може дарувати, власне для того, бо з Божого допусту ноги в нього криві.

— Ти, певно, думаєш,— мовить Їжак до Зайця, — що ти своїми довгими лабами більше докажеш?

— І певно,— відповів Заяць.

— Можемо зробити пробу,— мовить Їжак. — Ану побиймося об заклад, побачиш, чи я тебе не перегоню.

— Це вже сміх людям сказати! Ти своїми кривульками перебіжиш мене? — сміявся Заяць. — Ну, про мене, зробимо пробу, коли тебе така охота зносить. О що заклад?

— Дуката і пляшку горілки,— мовить Їжак.

— Приймаю, — відмовляє Заяць. — Давай руку! А тепер біжим!

— Ну, ну, ну, так нагло не маємо чого квалитися,— відповів Їжак. — Я ще зовсім натще серця! Мушу наперед піти додому, трошки поснідати, а за півгодини верну на оце місце.

Заяць не мав нічого проти того, бо й йому хотілося перед тим похрупати трохи свіжої капусти. А Їжак тим часом поплентався додому.

— Чекай ти, Зайчику, — думав він по дорозі. — Ти надієшся на свої довгі ноги, але я тобі таки заграю не тої. Правда є, що ти пнич великий, але у голові в тебе розуму небагато. Заплатиш, небоже, заклад, аж буде куритися.

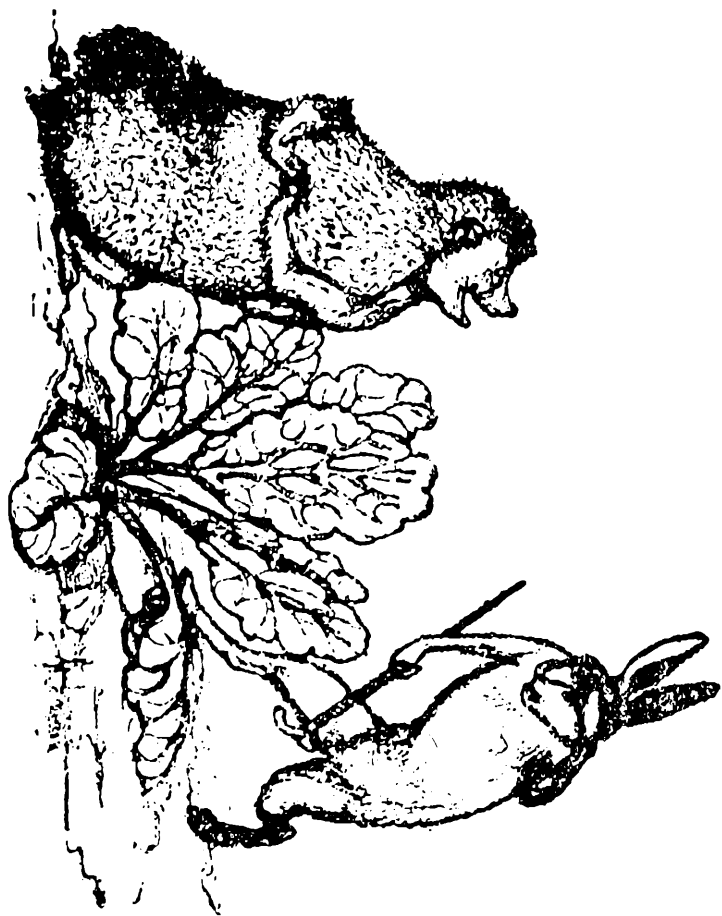
Приходить Їжак додому і мовить до своєї жінки:

— Жінко, вбирайся швиденько, підеш зо мною в поле.

— А чого мені в поле?— питає Їжиха.

— Знаєш, я з Зайцем об заклад побьвсья. Маємо оба бігати на перегони, а хто програє, платить дуката і пляшку горілки.

— Чи ти, чоловіче, з глузду зсунувся? — скрикнула Їжика. — Та з Зайцем хочеш у перегони бігати?

-- Вже ж, що хочу. І ти мусиш мені допомогти.

Жінка ще щось хотіла балакати, та Їжак сказав до неї:

— Не турбуйся, жінко! Я вже тобі скажу, як це маємо зробити. Вбирайся тільки живенько та й ходім у поле.

Що мала Їжика робити? Зібралася та й пішла з чоловіком. А по дорозі Їжак мовить до неї:

— Слухай, жінко, що я тобі скажу. Бачиш, на оцій довгій ниві мають бути наші перегони. Заяць буде бігти одною бороздою, а я другою. Відтам з гори починаємо бігти. Отже ти стань собі ось тут у борозді, і коли Заяць прибіжить сюди, то ти підними голову та й крикни: „Я вже тут!“

Так розмовляючи, вони прийшли на умовлену ниву. Їжак поставив свою жінку на її місце, а сам пішов горі бороздою на другий кінець. Приходить, а Заяць уже там.

— Ну, що ж, біжимо?— питає Заяць.

— А вже ж біжимо, — каже Їжак.

— Ну, раз... два... три!

Один став у одну борозду, другий у другу, а коли Заяць крикнув „три“, рушив сам як вихор долі нивою. А Їжак пробіг може зо три кроки, потім скулився в борозді й вернув назад на своє перше місце. А Заяць жене, що має сили, та коли добіг на кінець ниви, аж тут Їжакова жінка з другої борозди кричить йому назустріч:

— Я вже тут!

Заяць тільки очі витріщив з диву; йому й до голови не прийшло, щоби це не був той самий

Їжак, бо знаєте, Їжак і Їжиха однаковісінькі на подобу.

— А це як може бути?— скрикнув Заяць.— Біжим ще раз, назад до першої мети!

І не передихнувши добре, він вихром полетів горі нивою, положивши вуха на хребет. Їжиха лишилася спокійнісенько на своїм місці. А коли Заяць добіг на другий кінець ниви, то там Їжак крикнув йому назустріч:

— Я вже тут!

Розлютився Заяць. Що за диво! Щоби такий корсоногий¹ Їжак мене перегнав! І не тямлячи себе з досади, крикнув:

— Ще раз біжим! До нижньої мети!

— Про мене, Семене,— мовив Їжак, — біжим хоч десять раз, мені байдуже.

Побіг Заяць, а внизу знов чує:

— Я вже тут!

Біжить ще раз догори — знов те саме. Так він бідолаха бігав, бігав сімдесят і три рази там і назад, а Їжак завсігди був „уже тут.“ Чи Заяць добіжить до горішньої мети, чи до долішньої, все чує одно: „Я вже тут.“ А сімдесят — четвертий раз уже Заяць не добіг до мети. Саме на середині ниви впав на землю, кров бухнула йому з горла й він сконав на місці. А Їжак узяв виграний заклад, дуката і кваргу горілки, гукнув на свою жінку з борроди й обое пішли радісно додому й живуть ще й досі, коли не померли.

Зайця поховали, а весь його рід зарікся від того часу не бігати з Їжаками об заклад, так що ми, дітоньки, вже того ніколи не побачимо.

¹ Корси — кривулi при санях; корсоногий — з п'яквивленими ногами (Ів. Фр).

А для вас, небожата, відси така наука: ніколи не підіймай на сміх бідного чоловіка, хоч би це був простий, нерепаний¹ Іжак.

1896

КОРОЛИК І ВЕДМІДЬ

Ішов Ведмідь з Вовком по лісі, аж ось зацвірінькав якийсь пташок у корчах. Підійшли ближче, а то маленький пташок з задертим хвостиком скаче по гілках та й цвірінькає.

— Вовчику-братіку, а це що за пташок так гарно співає? — запитав Ведмідь.

— Цить, Ведмедю, це Королик! — шепнув Вовк.

— Королик²? — шептав і собі ж переляканий Ведмідь. — Ой, то в таких разі треба йому поклонитися?

— А вже ж, — каже Вовк, і оба поклонилися Короликові аж до самої землі. А Королик навіть не дивиться на них, скаче собі з гілки на гілку. цвірінькає та все задертим хвостиком махає.

— Чи бач, яке мале, а яке горде! — бурчав Ведмідь. — Навіть не гляне на нас! Цікаво б було хоч раз заглянути, як там у нього в палаті!

— Не знаю, як воно буде, — мовив Вовк. — Я хоч і знаю, де його палата, але заглядати до неї ніколи досі не подумав.

— А що, страшно хіба?

— Страшно, не страшно, а так якось не випадало.

¹ Без оглади (Ів. Фр.).

² У нас зовуть цього пташка також Воловим очком (Ів. Фр.).

— Ну ходім, я мушу заглянути! — мовив Ведмідь.

Прийшли до дупла, де було Короликове гніздо, та тільки що Ведмідь хотів заглянути до середини, аж тут Вовк сіп його за полу.

— Ведмедю, — шепнув, — стій!

— А що там таке?

— Не бачиш, от Королик прилетів! А от і його Королева. Не подоба нам заглядати при них.

Ведмідь відійшов з Вовком у корчі, а Королик і його жінка влетіли до свого дупла, щоби нагодувати своїх писклят. Коли по хвилі повилітали геть, наближився Ведмідь до дупла й заглянув до середини. В дуплі було як у дуплі: прогниле дерево, трохи пір'я настелено, а на пір'ю п'ятеро маленьких Короленят.

— Ну, це має бути королівська палата! — скрикнув Ведмідь. — Та це якась жebraцька нора. А оці голопуп'ята, то королівські діти? Тьфу, та й погані ж потерчата!¹

І сплюнувши сильно, Ведмідь хотів іти собі геть, аж тут маленькі Королики як не запищать у гнізді:

— Го, го, пане Ведмедю! То ти на нас плюєш? Що ми тобі за потерчата такі? Ми чесних батьків чесні діти, а не ніякі потерчата. За цю образу ти мусиш нам тяжко відповісти.

Ведмедеві аж мороз пішов поза шкірою від цього крику. Він якомога швидше побіг від поганого дупла, забіг у свою гавру², сів там та й сидить. А малі Королики в гнізді як

¹ Потерчата — загублені, не знати чиї, діти, прибудди (Ів. Фр.).

² Гавра, — уда, яма (Ів. Фр.).

розкричалися, то вже кричали не вгаваючи, поки батько й мати не прилетіли.

— Що тут таке? Що сталося? — питають старі й подають дітям то мушки, то хробачки, що котре назбирало.

— Не хочемо мушок! Не хочемо хробачків! Подохнемо з голоду, а не будемо нічого їсти, поки не дізнаємося, чи ми потерчата, чи чесних батків чесні діти.

— Та що вам таке сталося? — допитують старі.

— Був тут Ведмідь і назвав нас потерчатами, ще й наплював у наше гніздо, — мовлять малі Королики.

— Чи так! — крикнув старий Королик і не думаючи довго, знявся та й полетів до Ведмедевої гаври.

— Ти старий Бурмиле, — мовив він, сівши на гілляці над Ведмедевою головою, — що ти собі думаєш? З якої причини ти моїх дітей потерчатами прозиваєш, ще й у мое гніздо плюєш? Мусиш мені за це тяжко відповісти. Завтра, скоро світ, ставай зо мною до кривавої війни.

Що мав Ведмідь робити? Війна, то війна. Пішов кликати собі всіх звірів на підмогу: Вовка, Кабана, Лиса, Борсука, Сарну, Зайця, що тільки бігає по лісі на чотирьох ногах. А Королик і собі ж поскликав усю пташню, а ще більше лісової дрібноти: Мух, Чмелів, Шершенів, Комарів і казав їм лагодитися на завтра до великої війни. Вечером зійшлися всі на нараду, як зі звірями воювати.

— Слушайте, — каже Королик, — треба нам когось вислати на звідини до ворожого табору, щоб ми знали, хто у них генерал і яке їх гасло¹.

¹ Знак боєвий (Ів. Фр.).

Рада в раду, вислали Комаря, бо цей найменший і найхитріший. Полетів Комар до Ведмежого табору, а там саме нарада розпочинається.

— Що нам починати?—говорить Ведмідь.— Ти, Лисе, найхитріший між усіма звірями, ти нам будь за генерала.

— Добре,—говорить Лис.—Бачите, якби то зі звірями була справа, то нам би найліпше мати Ведмедя за генерала, але цим разом нам треба мати діло з тою крилатою дрібнотою, то, може, я вам тут більше допоможу. Бо тут головна річ—око бистре й розум делікатний. Слухайте ж, який у мене плян. Вороже військо буде літати в повітрі, то правда. Але нам про нього байдуже. Ми ходімо просто до Короликового гнізда й заберім у неволю його дітей. Скоро їх будемо мати в руках, то присилуємо старого Королика, щоби закінчив війну і піддався нам, і тоді ми виграли.

— Славно, славно!—закричали всі звірі.

— Значить,—говорив далі Лис,—треба нам іти густою лавою, держатися купи, бо там у неприятеля є й Орли і Шуліки і всяка погана птиця; як будемо йти в роздріб, готові нам очі видовбузати або що. А разом, то все безпечніше.

— Правда, правда,—крикнув Заяць, у котрого на саму згадку про Орлів аж ноги затряслися.

— Я буду йти попереду, а ви всі за мною,—говорив далі Лис.—Бачите мій хвіст, це буде у нас боева хоругов. Усі маєте пильно дивитися на мій хвіст. Поки я буду його держати просто догори, то знак, що все безпечно, що можна йти сміло. Якби я завітрив десь якусь

засідку, то зараз похилю хвоста трохи в долину; то знак для вас, що маєте йти трохи помаліше й осторожно. А якби вже зовсім біда була, тоді я затулю хвіст між ноги, а ви всі тоді втікайте щодуху.

— Славно, славно! — закричали всі звірі й дуже величали Лисову розсудливість. Комар, вислухавши весь той премудрий плян, полетів до Королика й розповів йому все докладно.

На другий день, скоро світ, зібралися звірі до походу. Земля дуднить, галуззя хрустить, рев, крик та писк по лісі, аж сум побирає. А з другого боку птаство почало злітатися: повітря шумить, листя з дерев сиплеться, крик, гамір, кракання, що не дай Господи. Густою лавою йдуть звірі просто до Короликового гнізда; густою хмарою літає понад ними пташня, та що, не може їх спинити. Та старий Королик про це не дбає. Побачивши Лиса, як цей гордо маршерує поперед війська з хвостом, мов свічка, піднесеним угору, він кликнув Шершня й каже до нього:

— Слухай, небоже! Бачиш ти он цього Лиса? Це ворожий генерал. Лети що духу, сядь йому на живіт і жали, що маєш сили.

Шершінь полетів та й просто Лисові на живіт. Почув Лис, що щось там шпортає у нього по животі; от-от би знизив хвіст та обігнався, але ні, його хвіст нині — боева хоругов, не можна! Аж тут Шершінь як не шпигне Лиса в саме болюче місце!

— Ой, лишенько! — скрикнув Лис і знизив хвіст на половину.

— Що там? Що там? — загомоніли звірі.

— Мабуть... якась... засідка, — пробубонів Лис, а сам аж зуби заціплює з болю.

— Засідка, засідка!—пішов голос поміж звірячі ряди.—Осторожно, браття, бо засідка.

Та в тій хвилі Шершінь як не вжалить Лиса, що мав сили! Лис як не завие з болю, як не підскачить на півліктя вгору, як не затулить хвіст поміж ноги, та втеки! А звірі вже не питали, що там сталося, а в переполоху як не кинуться навтікача, куди хто міг одні через других. А Птахи, Оси, Комарі, Шершені за ними, на них, б'ють з гори, дзьобають, рвуть, кусають. Страшна була різанина! Звірі, котрі не погибли, ті порозбігалися й поховалися по ямах, а Королик зі своїми птахами та комахами одержав знамениту побіду.

Радісно прилітає Королик до своєїого гнізда й говорить до дітей:

— Ну, діти, тепер можете їсти, бо ми віднесли знамениту побіду над звірями.

— Ні,—говорять Короленята,—не будемо їсти, поки Ведмідь не прийде сюди й не перепросить нас.

Що було робити? Полетів Королик до Ведмедевої гаври, сів на гілляці над його головою та й говорить:

— Ну, Бурмиле, а смачно воюватися з Короликом, га?

А Ведмедея, що в війську йшов із самого заду, в часі переполоху добре таки Кабани, Сарни та Олені ратицями попід ребра поточили, так що він лежав та тільки охав.

— Іди, дай мені спокій,—буркнув він.—І десятому закажу, щоби з тобою не зачіпався.

— Ні, небоже, цього не досить,—мовив Королик.—Мусіш піти до мого дупла й перепросити моїх дітей, бо коли ні, то ще тобі гірше лихо буде.

Не було що змагатися. Мусів Ведмідь іти й перепросити Короленят, що вони не є жодні потерчата, а чесних батьків чесні діти.

Аж тоді Короленята задовольнилися й почали знов їсти та пити.

1896

ВОВК ВІЙТОМ ¹

Пасся собі раз Осел на пасовиську та якось наблизився до корча, а за корчем сидів Вовк, вискочив до Осла й хотів його роздерти. А Осел, дарма що його за дурня окричали, зараз надумав, що йому зробити. Вовк до нього біжить, а він усміхається так радісно, кланяється йому низенько та й каже:

— От то добре, от то добре, пане Вовче, що ви надходите. Я вже тут за вами шукаю-шукаю.

— А пощо я тобі здався—питає Вовк.

— Та, бачите, громада вислала мене по вас і гостро наказала: „Йди і без Вовка нам навіть не вертай до села“.

— А пощо я громаді здався?—питає Вовк.

— А ви й не знаєте? Адже у нас у громаді війта вибирають.

— Ну, так що з того, що вибирають?

— Не те біда, що вибирають,— мовить Осел,— а те біда, що ні на кого не можуть згодитися. Вже всі господарі пересварилися проміж себе, а далі кажуть: „Тут хіба один Вовк із лісу може війтом бути“. Як похопили це слово, так на тім і стали й вислала мене, щоб я вас зараз спровадив до села. Таке то діло.

¹ Війт — сільський старшина.

Почувши це, Вовк аж хвіст угору підняв з радості. Зараз виліз на Осла, сів йому на хребет та й їде до села. А коли приїхали до села, Осел закричав своїм дзвінким голосом, з хат повибігали люди, а бачучи, що Вовк на Ослі верхом їде, кинулися з палками, ціпами та полінами та й давай його молотити. Били, били, ледве Вовк живий із села втік.

Біжить неборака та все оглядається, чи ще люди за ним не біжать. Аж коли вже села не було видно, Вовк побачив копицю сіна, вискочив на неї, простягнувся і ліг спочивати. А спочиваючи, почав голосно сам до себе говорити:

— Мій тато війтом не був, мій дід війтом не був, і чого ж то мені дурному раптом забалося війтом бути? Ех, шкода, що нема тут якого порядного хлопа, щоби мене здоровенним буком протрепав та розуму навчив.

А під копицею сидів власне порядний хлоп з вилами в руках. Почувши це, як вискочить, як потягне Вовка разів з десять по хребті, аж Вовк і содухи спустив.

1896

ЗАЯЦЬ І ВЕДМІДЬ

Був собі в однім лісі Ведмідь, та такий дужий та лютий, що не приведи Господи! Піде, було, по лісі й душить та роздирає все, що здибле: одне з'їсть, а десятеро й так покине, тільки дармо життя збавить. Ліс був великий і звірини в нім багато, та проте страх пішов на всіх. Аджеж так і року не мине, а в цілім лісі душі живої не лишиться, коли Бурмило буде так господарювати. Рада в раду, прісу

дили звірі такий спосіб. Вислали до Ведмедя депутацію й веліли йому сказати:

— Вельможний наш дідичу, пане Ведмедю. Пощо ти так знущавшся? Одного з'їси, а десятьох зо злости розідреш і покинеш? Адже так до року, то й душі живої в лісі не стане. Ліпше ти ось що зроби. Сиди собі спокійно в своїй гаврі, а ми тобі будемо щодень присилати одного споміж нас, щоби ти його з'їв.

Вислухав Ведмідь тої мови та й каже:

— Добре! Але пам'ятайте собі, як мене хоч одного дня ошукаєте, то я вас усіх пороздираю!

Від того дня почали звірі день поза день посилати Ведмедеві одного споміж себе на страву. Чи трапиться старе та немічне, чи бідна вдовиця, котрій і жити не хочеться на світі, чи дурнувате яке вдасться і не вміє собі ради дати на світі, зараз звірі посилають це до Ведмедя, а той не питає, розірве та й харчується собі спокійно.

Далі не стало вже старих, дурних та осиротілих, прийшлося вибирати з таких, що їм не хотілося вмирати. Почали кидати день-у-день жереб: на кого впав льос, той мусів іти до Ведмедя і датися йому з'їсти.

Одного дня випав льос на Заяця. Перелякався бідний Заяць так, що не суди Боже, та що було робити? Ходили другі, мусить і він. І не змагався, тільки випросив собі годинку часу, щоби з жінкою й діточками попрощатися. Та поки там жінку знайшов, поки всю свою сім'ю скликав, поки попрощалися та наплакалися та наобіймалися, то вже сонце геть з полудня звернуло. Врешті прийшлося Заяцеві рушати в дорогу. Йде бідолаха до ведмежої гаври. Та не думайте, що йде заячим кроком-

скоком, що біжить вітрові наздогін! Гай, гай, тепер бідному Зайцеві не до скоків. Іде нога поза ногу, йде та й постайкує, та все рясні сльози втирає та зідхає так, що аж лісом луна йде. Аж ось бачить, серед лісу криниця кам'яна, оцямрована, а внизу вода глибока. Став Заяць над цяриною, заглядає вниз, а його сльози тільки кап-кап у воду. Та, побачивши в воді свою подобу, почав їй придивлятися уважно, і нараз повеселів і аж підскочив із радости. В його голові заблисла щаслива думка, як би йому й самому від смерти врятуватися і всіх звірів вибавити від цього лютого та безрозумного Ведмедя. І вже не плачучи й не зідхаючи, а щодуху біжучи, він поспішав до ведмежої гаври.

Було вже близько вечора. Ведмідь весь день сидів у своїй гаврі та ждав, коли то звірі пришлять йому когось на обід. Ждав і не міг нікого діждатися. Голод почав йому докучати й разом з голодом почала злість підступати під серце.

— Що ж це значиться, — ревів Ведмідь. — Що вони собі думають? Чи забули про мене, чи, може, їм здається, що одною Вороною я маю бути два дні ситий? О прокляті звірі! Коли мені в тій хвилі не прийде від них страва, то кленуся буком і берестом, що завтра, скоро світ, вирушу до лісу й повидушую все, що в нім є живого, й одного хвоста не лишу!

Та минала хвиля за хвилику, година за годиною, а страва не йшла. Надвечір уже Ведмідь не знав, що з собою зробити з голоду й лютости. В такім настрою застав його Заяць.

— Га, ти помано, ти хлистику, ти гусяче повітря! — кричав на нього Ведмідь. — Що ти собі думаєш, що так пізно приходиш? То я на

тебе, такого комаря, маю цілий день у голоді ждати?

Затремтів Заяць, почувши ведмежий крик і люті ведмежі слова, та по хвилі стягнувся і, станувши на задніх лапках перед Ведмедем, промовив, як міг, найчемніше:

— Вельможний пане дідичу! Не моя в тім вина, що так пізно приходжу. І звірів не можеш винуватити. Нині, в день твоїх іменин, вони ще досвіта зібравшись, вильосували були для тебе нас чотирьох і ми всі як стій вітром пустилися до тебе, щоби ти, вельможний паночку, мав нині добрий баль.

— Ну, і що ж? Чому ж так пізно приходиш, і де тамті три?—запитав Ведмідь.

— Трапилося нам дуже погана пригода, — мовив Заяць. — Міркуючи, що в тім лісі нема іншого пана крім тебе, йдемо собі спокійнісенько стежкою, коли нараз із укріпленого кам'яного замку вискочив величезний Ведмідь та й до нас.

— „Стійте“ — кричить.

Ми стали.

— „Куди йдете?“

Ми розповіли по правді.

— „Го, го,“ — крикнув він. — „Нічого з того не буде. Це мій ліс і я не дозволю, аби ви своїм м'ясом годували якогось прибуду, що тут не має ніякого права. Ви мої і я беру вас собі на обід“.

Почали ми проситися, багаті, почали говорити, що нині твої іменини, і дуже негарно буде, коли ти в такий день лишишся без обіду, та де тобі, ані слухати не хоче.

— „Я тут пан“ — кричить, — „і я один маю до вас право і ніхто мені тут не сміє втручуватися“.

І взяв нас усіх чотирьох до свого замку. Ледве-не-ледве я упросив його, щоб хоч мене одного пустив до тебе, щоб я дав тобі відомість, як стоїть справа. Тепер, вельможний дідичу, сам поміркуй, чи ми винні тому, що ти сьогодні голоду намлівся, і що тобі далі робити.

Почувши це оповідання, Ведмідь аж увесь наїжився. Вся його злість обернулася на того нового супірника, що так несподівано вліз його в дорогу.

— Це що за якийсь непотріб непотрібний по-смів сюди вдертися?—ревів він, дряпаючи землю пазурями. — Гей, Зайче, зараз веди мене до нього, нехай його розірву на дрібні шматочки!

— Вельможний дідичу!—мовив Заяць, — це дуже могутній пан, страшний такий...

— Що? Ти думаєш, що я буду його боятися? Зараз веди мене до нього, побачимо, хто буде дужчий.

— Вельможний дідичу, але він живе в кам'янім замку...

— Е, що там мені його замок! Веди мене до нього, вже я його досягну, хоч би він сховався на сам вершок найвищої смереки.

Попровадив Заяць Ведмедя до криниці та й каже:

— Вельможний дідичу! Велика твоя сила! Ади, твій ворог як тільки побачив, що ти наближаєшся, зараз драпнув і сховався до свого замку.

— Де він? Де він?—кричав Ведмідь, оглядаючися довкола й не бачучи нічого.

Ходи сюди й заглянь ось тут!—мовив Заяць і підвів Ведмедя до криниці. Став Ведмідь над цямриною, глянув у низ, аж там і справді Ведмідь.

— Бачиш свого ворога, — мовив Заяць, — як заглядає зі свого укріплення.

— Я не я буду, коли його звідтам не досягну! — мовив Ведмідь і як не рикне з цілого ведмежого горла вниз до криниці! А з криниці як не відіб'ється його голос ще вдвое сильніше, мов з величезної труби!

— Га, так! — скрикнув Ведмідь. — Ти мені ще гроиш? Чекай же, я тобі покажу!

Та й з цим словом Ведмідь ба - бавх до криниці та й там і затопився. А Заяць стояв при цямрині і глядів, поки звірячий ворог зовсім не залеться, а тоді скочив щодуху до звірів і розповів їм, яким то способом він змудрував Ведмедя й вибавив їх усіх від тяжкого нещастя. Не треба вам казати, яка радість запанувала в цілім лісі і як усі дякували Зайцеві за його вчинок.

1897

ВОРОНА І ГАДЮКА

На дупластій, головатій вербі над річкою звила собі Ворона гніздо. Не надіючися ніякого лиха, нанесла яєць, висиділа, а коли повикльовувалися Вороненята, стара Ворона полетіла шукати для них поживи.

Та в дуплі тої верби загніздилася чорна Гадюка. Вона тільки того й ждала, щоби Ворона вивела молодих, і скоро тільки стара вилетіла з гнізда, зараз Гадюка вилізла зі своєї нори, вповзла до гнізда, хопила одно Вороненя й понесла собі на страву. Прилетіла Ворона, бачить, що одної дитинки нема, покрякала, покрякала та й перестала, бо що мала робити? А на другий день глянь! — уже й другої дитинки нема; не минув тиждень, а Во-

ронині діти, ще й не опірившись, усі пощезали. Що вже крякала та нарікала стара Ворона — ніщо не помагало. Прийшлося нести ще раз яйця й висиджувати їх знов. Та ба, і за другим разом таке саме лихо. Скоро тільки Вороненята повикльовувалися і мати полетіла шукати для них поживи, Гадюка день-по-за-день вилазила на вербу і брала собі одно Вороненя по другім.

Та ось раз підгледіла Ворона, хто її ворог тяжкий. Побачила гадюку, як та брала її останнє Вороненятко. То-то крику було на все поле! Та що з того! Хоч Ворона, стоячи при вході до Гадючиної нори, надирала собі горло, лаючи та проклинаючи погану розбійницю, Гадюка в норі хрупала її дитинятко й чула себе безпечною, знаючи, що Ворона не може їй нічого зробити.

Поміркувала й сама Ворона, що крик і плач ні до чого не доведуть і пішла до куми Лисички, що недалеко в крутім березі мала свою домівку, просити поради.

— Ой, кумонько, — мовила Ворона, — порадь мені, що маю чинити з поганою сусідкою, чорною Гадюкою? Живе в тій самій вербі, що й я, та на моє лихо! Два рази вже я висиділа діточок, і оба рази ота дводушниця повитягала мені їх із гнізда й пожерла! А я ніяк не можу досягти її в тій норі!

Подумала Лисичка, головою похитала, хвостиком помахала та й каже:

— Тут, кумонько, силою нічого не зробиш, тут треба на хитрощі взятися.

— Та я те й сама бачу, — мовила Ворона, — коли бо, на лихо собі, ніякої хитрости не вмію придумати.

— Я тобі, кумо, ось що скажу. Ось тут у ріці часто царська дочка приходиться купатися. Підстережи ти її, а коли царівна положить на березі золотий ланцюжок або яку іншу блискучу річ, то ти вхопи ту річ і лети з нею, але так, аби царські слуги бачили тебе. Вони будуть кричати й бігти за тобою, а ти лети просто до верби і вкинь ту річ у Гадючине дупло, а сама лети набік. Побачиш тоді, що з того буде.

Послухала Ворона Лисиччиної ради. Скоро тільки царівна прийшла купатися й роздялася на березі та положила на піску свій блискучий золотий ланцюжок, Ворона прилетіла та й хап той ланцюжок у рот і давай утікати. Побачили царські слуги, з криком кинулися за Вороною, а та простісінько до своєї верби, кинула ланцюжок у Гадючину нору, а сама сіла собі на іншому дереві близьенько та й глядить, що з того буде.

Прибігли слуги до верби. Вони бачили, що Ворона з ланцюжком спускалася недалеко землі, а потім підлетіла вже без ланцюжка. Значить, тут десь мусіла його випустити! Почали шукати, шпортати, аж далі один, угледівши дупло, зазирнув до нього й побачив, що ланцюжок блищить в середині. Зараз вони розкопали нору, аж бач, у норі, звившися в клубок, лежить величезна чорна Гадюка. Не питали слуги, що Гадюка в крадіжці ланцюжка зовсім не винувата, витягли її з нори і вбили, а ланцюжок узяли. А Ворона врадувалася вельми, бачивши смерть свого ворога, і від того часу жила собі спокійно.

ТРИ МІХИ ХИТРОЩІВ

Було то восени. Біжить Лисичка польовою доріжкою та й здібає Їжача.

— Добрий день, Їжаче-небораче! — крикнула Лисичка.

— Здорова була, Лисичко-сестричко — відповів Їжак.

— Знаєш що, Їжаче, ходи зо мною!

— А куди ж тебе Бог провадить?

— Та йду онтам до саду їсти винограду.

— А не квасний він, Лисичко?

— Та де тобі квасний! Повідала Сорока-білобока, що чула від Куниці, молодої дівиці, що та бачила, як господар коштував і хвалив, що солодкий, пора збирати. Ходи, наїмося, ще й дітям по китягові принесемо.

— Ні, Лисичко — каже Їжак — не піду з тобою, боюся. То господар хитрий, силець понаставляв, ще зловлюся.

— Не бійся, Їжаче-небораче! — сміючись, мовила Лисичка. — У мене є три міхи хитрощів, то вже я не я буду, коли тебе з сильця не видобуду.

— Га, коли так, то нехай буде й так!

Пішли обоє, влізли до саду, наїлися винограду і вже хотіли назад вертати, аж тут смик! Лисичка ступила необережно та й зловилася в сильце. Торгнула раз, торгнула другий раз — куди тобі! Не пускає сильце, держить за ногу.

— Ой, Їжаку, братіку — кричить Лисичка. — Рятуй!

— Як же я тебе, Лисичко, порятую? — мовив Їжак. — Добувай свої три міхи хитрощів і рятуй себе сама.

— Та де там мої міхи! — лементує Лисичка, а сама аж тремтить зо страху. — Бачиш, скакала через річку і всі три міхи урвалися і впали у воду. Їжаку-братіку, подумай ти, може у тебе деяка хитрість знайдеться?

— У мене є одна — мовив Їжак — та не знаю, чи буде тобі до смаку. Лягай на тім місці, де зловилася, і лежи, лапки від себе відкидай і попускай духу, що можеш. Господар побачить тебе й подумає, що ти вже гниєш, то й викине за пліт.

Послухала Лисиця Їжакової ради, притаїлася, лежить, буцім давно згинула. Прийшов господар, побачив її та й аж носом затулив.

— От шкода! — промовив він. — Не був кілька днів коло сильця, а тут, бач, яка гарна Лисиця зловилася та вже й гнити почала. Що тепер з неї за пожиток? Викинути за пліт та й по всьому.

І він відсилив Лисицю з сильця, взяв обережно за хвіст та й шпурнув за пліт у кропиву. А Лисиці тільки того й треба було. Як не дасть ногам знати, як не чкурне, лиш зашелестіло в бур'янах.

Минуло два дні, чотири дні, біжить знов Лисичка польською стежкою і здивує Їжака.

— Добрий день, Їжаче-небораче!

— Здорова була, Лисичко-сестричко — відмовляє Їжак.

— Ходи зо мною до саду їсти винограду.

— А не страшно, Лисичко, після позавчорашнього?

— Е, що там! У мене є три міхи хитрошів, якось вимотаюся.

Пішли обое, влізли до саду, наїлися винограду і вже хотіли назад вертати, аж тут смик!

Їжак-неборак якось не додивився та й спіймався в сильце.

— Ой, Лисичко-сестричко! — кричав бідолаха. — Спіймало мене сильце й не пускає. Ану добувай свої три міхи хитрощів і вимотуй мене із зашморга.

— Ой, небоже — мовила Лисичка — пропали мої хитрощі всі до одної. Скакала через річку і всі три міхи вірвалися й бовтнули у воду.

— Га, так видно вже Божа воля така, що тут мені вмирати. Прощавай, Лисичко-сестричко! Відпусти мені всі гріхи, всі урази, якими я тебе вразив!

— Бог тебе прости, Їжаче — мовила Лисичка, втираючи очі від сліз, — а я тобі відпускаю з усього серця.

— Ходи Лисичко-сестричко, обіймімося ще раз на прощання!

Лисиця обняла Їжака, хоч і як їй те було не смачно. Та що, неборак на смерть лагодиться, то як же йому не вволити останню волю?

— Поцілуй мене, Лисичко-сестричко, в самі уста — просив Їжак. — Аджеж ми вік звікували як брат з сестрою.

Нахилилася Лисичка до Їжака, щоб його поцілувати, та ледве доторкнулася своїм язиком до його уст, а Їжак тільки кланц! Ухопив її зубами за язик та й держить. Що вже Лисиця крутилася, вертілася, що вже скоміла і плакала, Їжак держав зубами за язик, поки не прийшов господар. Побачивши, що Їжак спіймався в сильце й держить Лисицю за язик, він розсміявся, забив Лисицю, а Їжака пустив на волю.

ВОВК, ЛИСИЦЯ І ОСЕЛ

Вовчик-братік і Лисичка-сестричка хитрили, поки хитрили, грішили, поки грішили, а далі стали та й кажуть:

— Годі нам грішити! Треба покаятися. Ходімо на прощу аж за море, аби відмолити свої гріхи.

Ходімо, то й ходімо. Зібралися, йдуть. Ішли, йшли, аж надибали Осла, що пасся на пасовиську.

— Здоров був, Ослику-братіку — промовили до нього.

— Здорові були, люди Божі — відповідає Осел.

Стали вони, ласо позирають на Осла, а далі Лисичка й мовить:

— А може би ти, Ослику-братіку, пішов з нами в дорогу?

— А куди ж вас Господь провадить?

— На прощу в далеку заморську країну.

— Що ж, я готов іти з вами.

— Ходи, синку, ходи — поважно мовить Вовк, з нами тобі безпечно буде й розмова приємна по дорозі.

Чи довго вони там ішли, чи коротко, досить що в найкращій згоді прийшли аж над море. Тут зараз Лисичка сюди-туди звинулася, знайшла кораблик, прип'ятий до берега, й гукнула на своїх. Посідали на кораблик, відв'язали його й пустилися плисти. Осел веслує, Вовк рулює, а Лисичка вітрил пильнує. Все їм так справно йде, аж душа радується.

Пливають вони, пливають, ба вже Вовк і Лисичка здорово поголодніли. Ослові байдуже; в кораблику на дні було настелено листя та

соломи, от він і жує собі помалесеньку й веслує так, що аж піна бризкає.

— Слухайте — говорить Лисичка. — Оце ми при Божій допомозі серед моря, та хто його знає, чи доведеться нам доплисти до цілі?

— Бог ласкав — мовить Осел і гребе далі.

— Так то так, і я так думаю — мовить Лисичка, похитуючи головою, — та що, коли ми дуже прогнівили його, милосердного.

— А то чим? — скрикнули в один голос Вовк і Осел.

— Забули висповідатися, поки виплили на море. Хіба не знаєте, який є звичай у побожних людей?

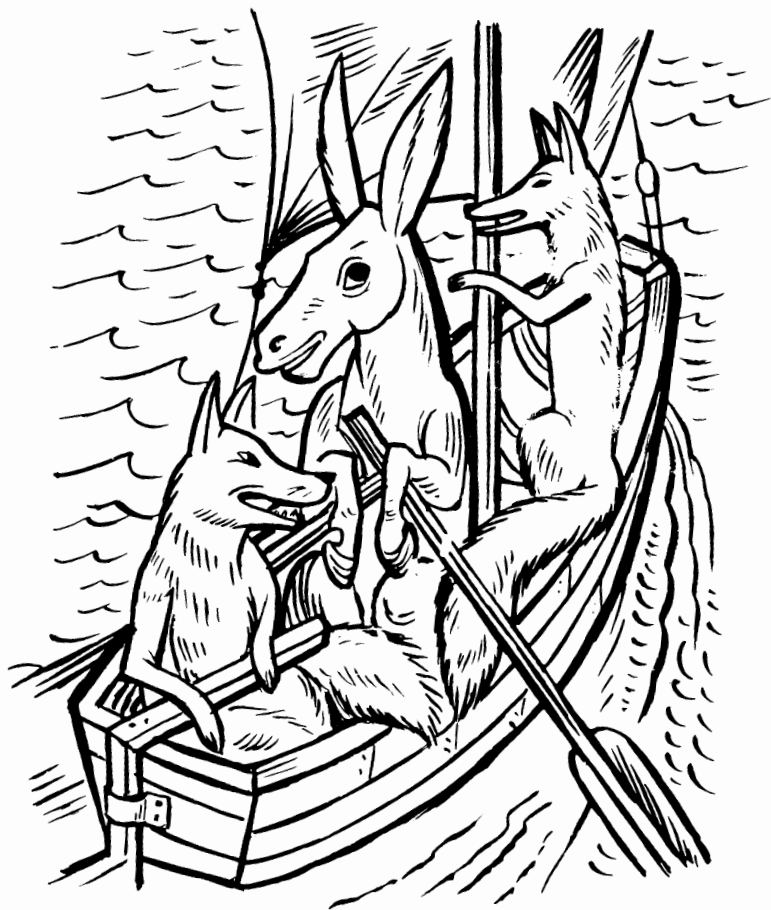
— Ай - ай - ай! — скрикнув Вовк. — Правда твоя, Лисичко! Гріх великий! А ну ж прийде буря й потопить нас, то що тоді буде? Не тільки тілом, але й душею загинемо на віки вічні.

— Що ж його робити? — питає стурбований Осел.

— Знаєте що — мовить Лисичка — сповідаймося одні одним на голос і відбудьмо покуту кожний за свої гріхи, а чень Бог нам відпустить. Ти, Вовче, сповідайся мені, я буду тобі, а Осел нам обом.

— Добре! — мовить Вовк. — Тяжкі мої гріхи, Лисичко-сестричко. Коли, бувало, вірвуса до кошари, то не ріжу одну Вівцю або дві, щоб наїстися, але замордюю десять, двадцять із самої лютости.

— За такий гріх, Вовчику-братіку, мусіш три дні постити й поклони бити. Та й мої гріхи не легші. Коли, бувало, влізу до курника, то не душу одну Курку, або дві, щоб наїстися й дітей погодувати, але видушу десять, двадцять із самої злої волі.

— О, за такий гріх, Лисичко-сестричко, му-сіш чотири дні постити й поклони бити. А ти, Ослику-братіку, чим Бога образив?

— Пригадую собі — мовив з сокрушеним серцем Осел — що раз мій господар запряг мене до візка й цілий день возив мною гарбузи, дині, моркву, огірки і всяку ярину з огорода. Оттоді то з візка впав один огірок, я схилився, підняв його і з'їв. Більше не можу собі пригадати нічого.

— Ой, грішнику темний — в один голос завили Вовк і Лисичка. — Та це ж страшенний гріх! Хіба ж тобі дозволено їсти огірки? Це ж ти найголовнішу заповідь переступив, і за це нема для тебе ніякої покути, хіба смерть.

Поміркував Осел, куди воно річ іде, та й каже:

— Га, коли смерть, то смерть. Нехай хоч своєю смертю спокутую свій гріх. Та одного тільки мені жаль. Вибираючися в дорогу, я закопав на полі під камнем великий скарб, то шкода, щоби він так і пропав. Коли б ви, люди Божі, видобули його та роздали на святі церкви, на служби Божі та на милостиню за мою душу!

— Добре, Ослику-братіку, добре — мовив Вовк — зробимо все, що кажеш, тільки розкажи нам, де лежить той скарб, і по чім пізнати його схованку?

Він лежить недалеко того місця, де ви мене здибали, а пізнати схованку по камені, що ним завалена нора. На тім камені видовбаний такий самісінький знак, як ось тут у мене на лівому копиті. Придивися йому добре, то зараз пізнаєш.

Підняв Осел ліву задню ногу, а Вовк нахилився, щоби поглянути, що там за знак на

копиті. Та в тій хвилі Осел як не замахне ногою, як не фрасне Вовка копитом у зуби, аж Вовк перекинувся і стрімголів бабахнув у море. Там ще не встиг отямитися, а вже було по нім.

А Лисичка бачучи, що сталося з Вовком, з великого переляку аж підскочила, та так нещасливо, що й сама впала в море і втопилася. А Осел плив, плив, поки не доплив щасливо до берега.

1898

ЛИСИЧКА-ЧЕРНИЧКА

Важко було Лисичці хліба добувати. Постарілася вже, послабла, а їсти хочеться. От вона вдалася на хитрощі. Забігла десь у комин, обмазалася сажею та й ходить по лісі, голову звисивши, важко зідхаючи, чотки¹ перебирючи. Звірі зразу боялися, почали тікати від неї, та вона масенько вговорювала їх:

— Бог з вами, дітоньки! Куди це ви? Мене боїтеся? Ні, не бійтеся, мої голуб'ята. Бачите, я черничкою зробилася, Богу служу, постом тіло морю, поклони б'ю, на прощу до святого місця збираюся.

Почув це Півень. Дуже його зворушила Лисиччина побожність та й каже до неї:

— Лисичко, Божа черничко, візьми мене з собою на прощу.

— Добре, Півнику. Та що ти будеш пішки йти? Сідай на мій хребет. Багато я з твого роду душ загубила, нехай хоч цю покуту за це прийму, може мені Бог гріхи дарує.

¹ Рожанець, по яким моляться монахи. (Ів. Фр.).

Сів Півень Лисичці на хребет, везеться. Аж здибають Голуба.

— Куди ви, люди Божі? — питає їх Голуб.

— На прощу до святого місця.

— Візьміть і мене з собою.

— Добре, Голубчику — мовить Лисиця. — Сідай і ти на мій хребет обік Півня, там і для тебе буде місце.

Сів Голуб, ідуть. Аж ось зустрічається їм Селезень (Качур).

— На добрий день, люди Божі! А куди це вас Бог провадить?

— На прощу до святого місця.

— Візьміть і мене з собою.

— Добре, синку — мовить Лисиця. — Сідай на мій хребет. Там ще і для тебе знайдеться місце.

Ішли вони, йшли, аж дійшли до широкої ріки. Прийшлося їм тут ніч ночувати, ще й день спочивати, порома дождати. От Лисичка й мовить:

— Слухайте, мої дітоньки! Ось перед нами вода глибока, дорога далека. Бог знає, чи дійдемо до цілі, чи вернемо живі. Треба вам, дітоньки, висповідатися й покуту відбути, а як у кожного буде чисте сумління, то й дорога не така страшна буде.

— Добре. Ходімо шукати попа.

— А коли добре — мовила Лисичка — то на що вам попа шукати? Аджеж я черничка, духовна особа така сама, як і піп. Ходіть лишень одне за одним за мною в оцю норку, я вас висповідую.

Знайшла Лисичка нору під камнем, влізла до неї, мов до словідальниці, та й кличе Півня:

— Ну, Півнику, дитино моя, ходи сюди ближче, признавайся, чим ти Бога образив?

— Не знаю, Лисичко. Здається, нічого злого не зробив.

— Ой, ти грішнику. грішнику! — скрикнула Лисичка.—А хіба ж то не гріх, що ти досвіта пієш¹ і людям спати не даєш? А то хіба не гріх, що ти пієш у друге геть перед світом, а подорожні думають, що вже світає, рушають у дорогу й попадаються в руки розбійникам? Аджеж це тяжкі гріхи, і за них тільки одна може бути покута—смерть!

І Лисичка вхопила Півника, заволокла його до нори, загризла на смерть і з'їла. А потім облизавшись й дібравши покірного голоска, вистромила головку з нори й крикнула!

— А тепер ти, моє Голуб'ятко! Підійди ближче, на тебе черга признатися до всіх гріхів.

— Які ж там у мене гріхи, Лисичко-черничко?

— Ой, небоже! — скрикнула Лисиця. — Невже ж це не гріх, коли ти по полю літаєш і зерно з поля, свіжо посіяне, видзьобуєш і пшеницю з колосся п'єш? Це такий страшний гріх, що його тільки смертю можна спокутувати як слід.

І таким іще Голуб отямився, вже Лисиця вхопила його за головку, загризла й затягла до своєї нори. А потім вихиливши голову, кличе Селезня.

— Ходи й ти, небоже, сповідатися!

— Та чого мені сповідатися? — відмовляє Селезень.—Хіба я чим Бога прогнівив?

— Ой, синку, синку, не говори так! — побожно зідхаючи, мовила Лисиця. Наблизися тільки сюди до мене, я тобі повім, який у тебе гріх на душі.

¹ Півень піє—півень співає.

— Ну, кажи, я й відси чую, — мовив обережний Селезень.

— Страшний гріх! Аджеж це ти в короля корону вкрав і собі на голову настромив! Поглянь лише в дзеркало, як у тебе голова вся вилискується!

— Неправда, Лисичко! Не вкрав я королівської корони! Це ти сама вкрала її.

— Я? — скрикнула Лисичка. — Як ти можеш, це говорити?

— Бо в мене свідки є — мовив Селезень. — Ось зажди лишень тут, я їх зараз приведу.

Лисичка думала, що Селезень приведе їй Качок, Гусей або інших своїх свояків, і почала скубти Голуба, з'їла його і жде у своїй норі.

Тим часом Селезень іде дорогою, аж назустріч йому стрілець. Уже намірився, вже курок відвів, щоби вбити Селезня, та цей крикнув до нього:

— Стрільче, стій, не вбивай мене! Ходи за мною, я тобі покажу Лисиччину нору і ще й саму Лисицю викличу.

Зібрався стрілець, пішов за Селезнем, засів у корчах і навів стрільбу просто на вхід нори. А Селезень наблизився до нори та й кричить:

— Лисичко, Лисичко, виходь!

— А що там? — питає Лисичка з середини.

— Це я, Селезень, прийшов і свідків привів.

— Ходи з ними до хати.

— Ні, Лисичко, вони не хочуть до твоєї хати, бо їм там затісно буде.

— Хіба їх так багато?

— Ні, Лисичко! Та що там балакати! Вийди, то сама побачиш.

Ледве Лисичка вихилила голову з нори, аж тут рушниця грим! Ударило Лисиці, мов

горючим полум'ям ув очі. Тільки й могла,
що скрикнути на Селезня:

— А куций день! А чорна година на тебе
і на твоїх свідків!

Це були її останні слова.

1898

МУРКО Й БУРКО

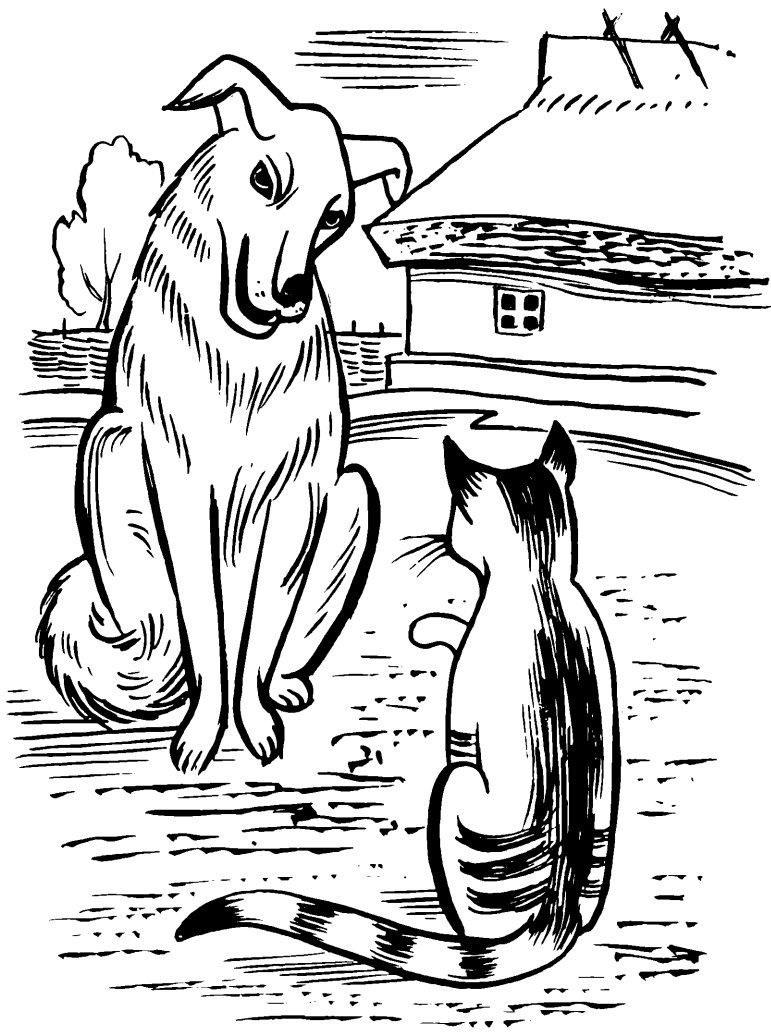
Був собі в одного господаря Кіт Мурко,
а у другого Пес Бурко. Хоч то Пес і Кіт
звичайно не люблять один другого, та Мурко
з Бурком із самого малку були великі приятелі.

От одного разу, саме в жнива, коли всі
з дому позабиралися в поле, бідний Мурко
ходив голодний по подвір'ю й муркотів дуже
жалібно. Рано господиня, вибираючися в поле,
забула дати йому їсти—значить, прийдеться бід-
ному терпіти аж до вечора. До лісу було далеко
йти, в стрісі Горобчиків не чути ніяких; що
тут бідному Муркові на світі Божім робити?

— Ей — подумав він собі—он там у сусіда
на шпіхлірі¹ Голуби водяться. Я колись лиш
одним оком заглянув: у двох гніздах є молоді
Голуб'ята, такі ситі та гладкі, як подушечки.
От би мені таке одне Голуб'ятко в пригоді
стало! Та ба, Бурко по подвір'ю ходить, шпі-
хліра стереже. Хоч то ми з ним і приятелі,
та я то добре знаю, що на шпіхлір він мене
не пустить. Нема що й говорити з ним про
це. Зовсім собача вірність у нього!

Але голод не тітка. Муркові чимраз гірше
докучав порожній живіт, от він і почав мірку-
вати, як би то здурити Бурка та спровадити

¹ Шпіхлір — комора.

його геть із подвір'я. При голоднім животі швидко думки йдуть до голови. От за малу хвилю мій Мурко біжить до Бурка, мов не знати з якою доброю новиною.

— Слухай, Бурцю, — кричить здалека. — Приношу тобі добру вістку. Ось власне тепер я сидів за селом на високій липі, знаєш, там на роздоріжжю коло хреста. Сиджу собі та чатую на Горобчиків, коли бачу, а з сусіднього села біжить межею якийсь Пес і несе в зубах ковбасу... та таку довжезну, що оба кінці геть поза ним землею волочаться. Приніс під липу, оглянувся довкола, чи не підглядає хто, живенько випорпав під коренем добру яму, запорпав ковбасу, ще й каменем на знак привалив та й побіг. От така то благодать! Я ледве всидів на липі, так мені запах до носа вдарив. Та що з того, не міг я поживитися нею, бо камінь тяжкий, та й глини бестія напорпав багато! То може би ти, братіку...

Ще Мурко й не скінчив своє оповідання, коли Бурко зірвався на рівні ноги і мов вихор полетів за село під липу шукати ковбаси. Він, бідний, також не дуже до переситу наїдався, м'яса рідко й нюхав, а ковбаса хіба у сні часом йому приснилася. А тут на тобі, така ласка Божа під липою закопана, ще й каменем привалена! Драпнув Бурко так, що аж закурилося за ним. А Муркові тільки того й треба було. Не тратячи ані хвили часу, він горі углом¹ видряпався на шпіхлір, вибрав собі котре нзйтовстіше Голуб'ятко, вхопив його в зуби, загриз та й гайда з ним до своєї хати. Там він виліз на загату, положив Голуб'ятко

¹ Угло — ріг.

перед себе та почав хрупати, радісно муркотяти. Тим часом Бурко прибіг до липи, шукає, нюхає, порпає — нема ані каменя, ані глини, а ковбаси й духу не чути. Вертає бідний мов із лихого торгу додому та й біжить просто на Муркове обійстя, щоби пожалуватися приятелеві, пощо його здурих. Та ставши за углом, він почув, як Мурко, оближуючися від крові з Голуб'ятка, балакає сам до себе:

— Ото дурень той Бурко! Він десь тепер певно вганяє попід липу, язик висолопивши, та шукає ковбаси, а не знає, що я його Голуб'ятком так славно пообідав!

Дряпнула Бурка по серці така фальшивість приятеля й завзявся відплатити йому. Усміхаючись, він підійшов до загати та й мовить:

— Ей, Мурку, Мурку! Ти гадаєш, що ти мене здурих, що я повірив твоїй байці про ту ковбасу? А я сидів за плотом і бачив, як ти з нашого шпіхліра Голуб'ятко взяв. Та пощо тобі від мене критися? Чому було не сказати просто? Хіба я приставлений Голуб'ят пильнувати? Це не моя худоба. Я й сам був би не від того, щоб часом одно-друге схрупати. От хоч і зараз. Ану ходи та подай ще й мені одно, а собі можеш і ще одно взяти.

Дуже втішився Мурко, чуючи таку мову, бо звісно, злому завсігди радісно, коли пізнає, що й другий, кого він мав за чесного, такий самий злодій, як і він. І скочив Мурко з загати, щоби привітатися з Бурком, та цей в тій хвилі хап його за карк і роздер.

ЛИСИЧКА КУМА

Був собі раз Вовчик-братік і Лисичка-сестричка й задумали вони взятися чесно на хліб працювати. Винайшли собі нивку поля і змовилися посадити на ній картоплю. Вранці рано вибралися обое до роботи, ямки робити та картоплю садити. Дома поснідали, що там Бог дав, а щоби в полудне не бігати додому, взяли відразу з собою обід і полуденок: глечик меду й кошик паляниць. Поклали страву між корчі, а самі, перехрестившись, та й до роботи.

Коплють, коплють, та Лисиці швидко навкучила чесна праця. Ніби то копле¹, а сама думає, як би то вихопитися та в корчі медку полизати. Ось у недалекім болоті поміж тростиною загукав Гук на все горло:

— Гуп-гуп-гуп!

— Зараз, зараз, сватоньку, — скрикнула Лисичка, немов би то її кликано. І вже кинула мотику та й забирається йти.

— А куди ти, Лисичко? — питає її Вовчик-братік.

— Хіба не чуєш, сват Гук мене кличе.

— Та чого?

— Ми ще з ним учора балакали: бачиш, у нього сьогодні христини, то він просить мене за куму.

— Га, коли так, то йди, тільки не барися.

— Я заразівінько верну! — мовила Лисичка. — Копли собі свій загонець, я тебе здогоню.

Побігла Лисичка в корчі, зараз до горщика, попоїла добре меду, закусила паляницею, все чистенько позав'язувала, пооблизувалася та й

¹ Копле — копає.

іде до Вовчика, спишна водячи хвостом—звичайно, кума.

— А що, вже по христінах? — питає Вовчик.

— Та вже, — мовить Лисичка.

— А що там Бог дав?

— Хлопчика.

— А як же його охристили?

— Початочок.

— Ото ім'я! Я ще й не чував такого — мовив Вовчик. Лисичка нічого не мовила, але взялася пильно до роботи.

Може так минула година, а може й дві, — знов Лисичці захотілося медку полизати. І ледве Гук з болота загукав, а вона на весь голос кричить:

— Зараз, сватуню, зараз!

— То що, Лисичко? — питає Вовчик.

— Та бачиш, там друге дитинятко у свата народилося, ще раз на христини просить.

— Ну, що, коли просить, то йди, тільки не барися.

— Я заразівінько, Вовчику! — мовила Лисичка та й шмиг у корч. Зараз до горнятка, наїлася добре меду, паляницею закусила, так що з їх спільного полуденку вже мало що й лишилося, та й вертається до Вовчика.

— О, ти вже тут! Уже по христінах?

— Та вже.

— А що ж там Бог дав?

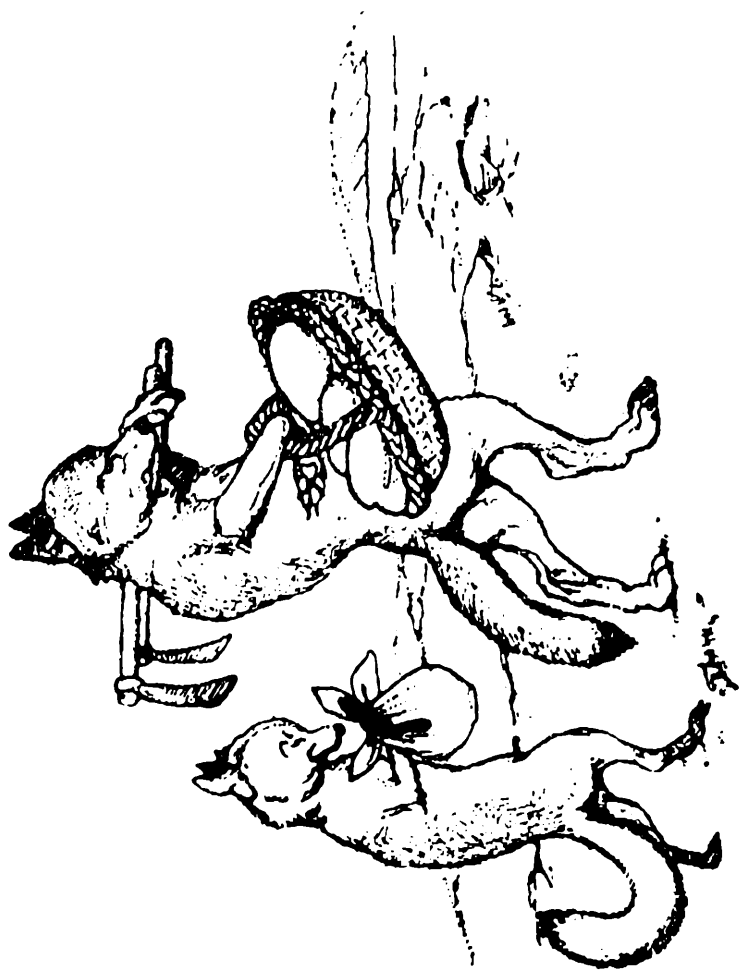
— Та дівчинку.

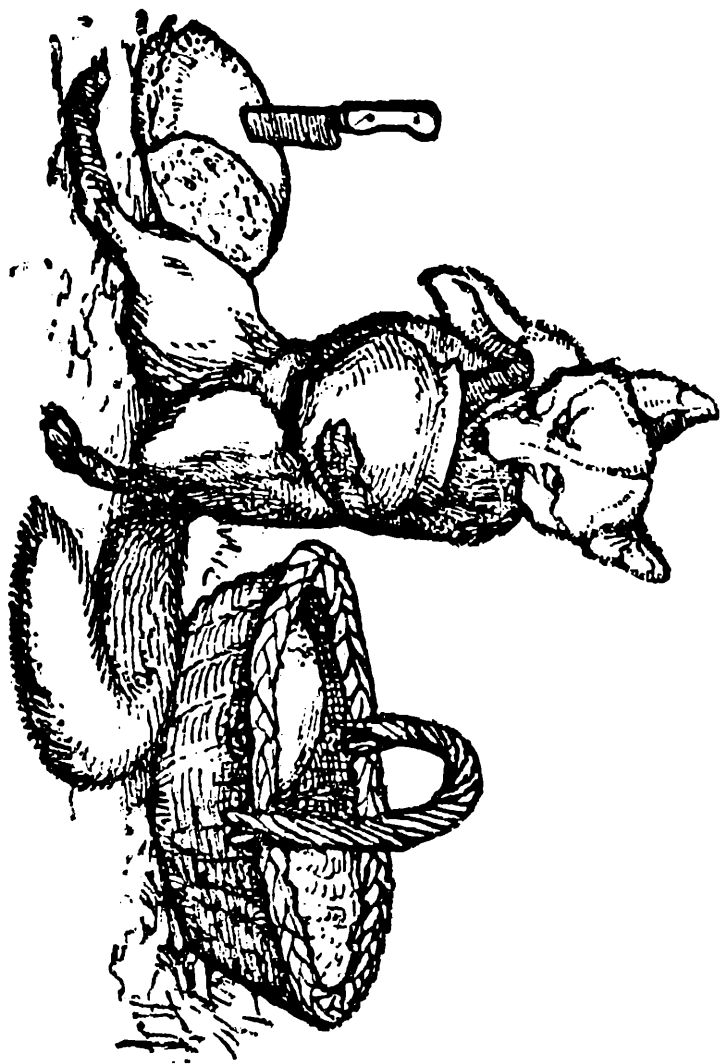
— А як її охристили?

— Серединка.

— Ото! Я ще й не чував такої назви — дивувався Вовчик.

— У Гуків, Вовчику, все такі незвичайні назви дають. На те вони голосні птахи.

Попрацювали знов з годину, і знов Лисичці запáх дуже медок, і ледве тільки Гук загукав із тростини, а вона кричить:

— Іду, сватоньку, йду!

— Та куди йдеш, Лисичко?

— Хіба не чуєш, що сват іще раз за куму просить.

— Що за диво, що він тебе так часто за куму просить? — мовив Вовчик.

— Бо мене дуже любить, Вовчику.

— Ну, то йди ж, а не барися, треба роботу кінчити.

— Я зараз тут буду, Вовчику. Роби, не бійся, я своє зроблю.

Побігла Лисичка до корча, виїла решту меду з горщика, схрупала решту паляниць, усе поперевертала та й іде до Вовчика.

— А що, вже по христинах?

— Та вже.

— А що там Бог дав?

— Хлопчика.

— А як же ж його охристили?

— Остаточок.

— Ну, що ж, нехай здоров росте.

Копали так, копали, аж ось уже й полудне.

Вовчик давно зголоднів, та все якось стидається признатися, а далі кинув мотику та й каже:

— Ну, на тепер досить. Чи не пора обідати?

— Певно, що пора, Вовчику-братіку, — мовить Лисичка, а сама ніби то копле, пильнує роботи.

— А ти ж не голодна?

— Та ні, Вовчику, йди ти сам та пообідай, мене там на христинах погостили.

Пішов Вовчик у корчі, дивиться, ого! Горщик порожній, аж вилизаний від меду, кошик

перевернений і паляниць ані кришки нема! Аж тепер зрозумів, куди це Лисичка-сестричка так часто на христини ходила! Аж тепер йому вияснилося, які то вона своїм похресникам чудернацькі назви давала!

— А, так ти така, погана Лисице!— скрикнув Вовчик.— Хочеш мене роботою й голодом на смерть заморити, а сама всю страву пожерла! Чекай же! Я тебе за те саму розірву і на обід згамкаю!

Почула Лисиця Вовчиків крик, побачила, який він біжить злосливий та недобрий, і не чекала довго. Дала ногам знати та до лісу, а в лісі шусть у першу нору, яку надобала під корінням старого дуба. Думала, що сховається зовсім, але Вовчик таки встиг побачити кінчик її хвоста, як Лисичка його втягла до нори. Прибіг та й кричить:

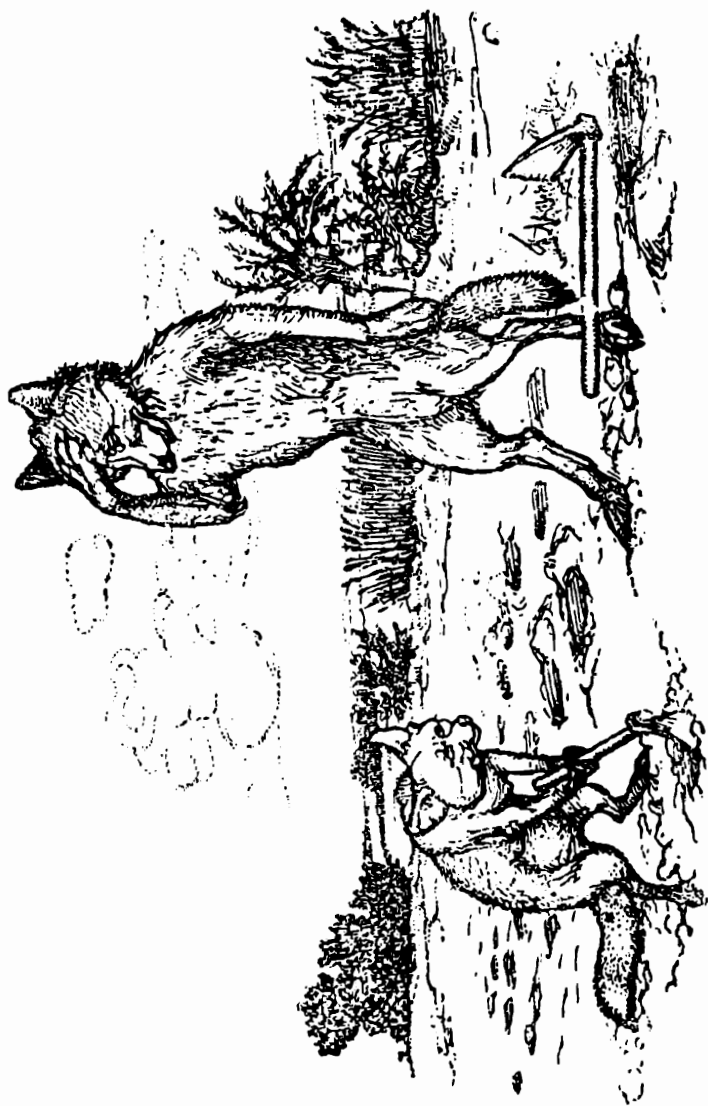
— Ага, ти тут? Вилітай мені зараз! Не сховаєшся від мене.

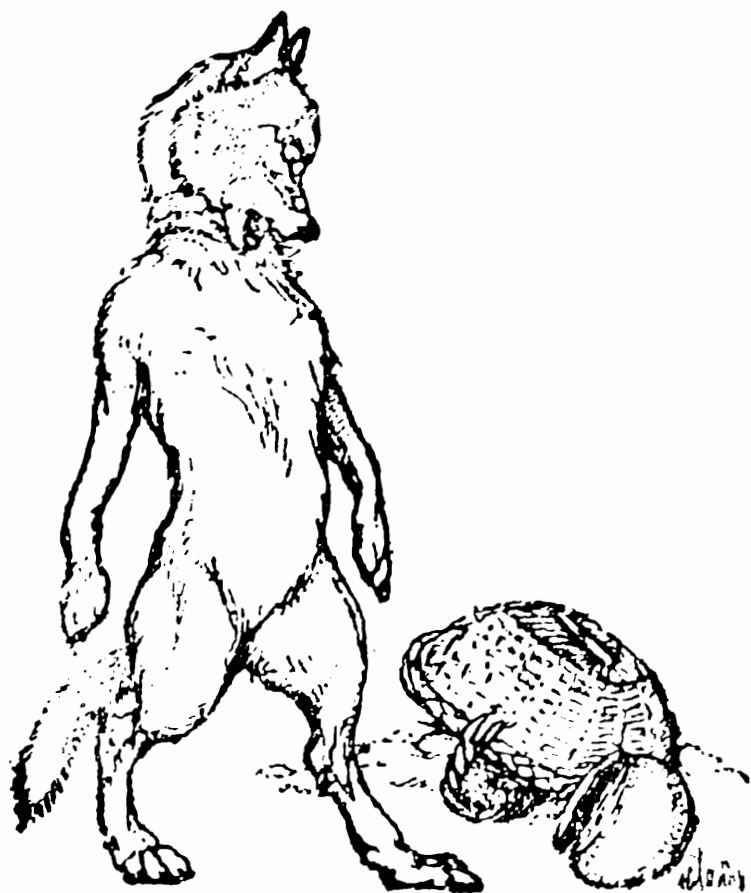
Та Лисичка не дурна. Сидить у норі, ані пари з рота.

— Не обзиваєшся? Добре! Чекай лише, я тебе досягну.

Скочив Вовк, виломав довгу клюку, застромив у нору та й шпортає. Думка була вхопити Лисичку за ногу та й витягти на світ Божий. Не покопилася Лисичка, а клюка хап її за ногу. Нора тісна, Вовк почувши, що щось зачепив, так тягне, що є сили. От Лисичка, хоч і як їй мурашки поза плечима бігали, почала реготатися та й кричати:

— Ото дурний! Зачепив за дубовий корінь та й тягне. Думає, що мене за ногу вхопив. Тягни, дурню, тягни!

Почувши це, Вовк пустив Лисиччину ногу та й почав знов шпортати клюкою, поки не зачепив справді за дубовий корінь.

— Ай-ай-ай! Моя ноженька! — закричала Лисичка, а дурний Вовк з радости як почав тягти, поки сам не змучився і клюки не зламав. Тоді плюнув і пішов геть і зарікся з Лисичкою більше не мати ніякої спілки.

1898

ВІЙНА МІЖ ПСОМ І ВОВКОМ

Був собі раз у господаря Пес, що жив у великій приязні з Вовком. Зійдуться, бувало, на краю лісу під старим дубом та й балакають собі то про це, то про те: Пес оповідає Вовкові, що чувати в селі, а Вовк Псові подає лісові новини.

Раз якось говорить Вовк до Пса:

— Слухай, Гривку. Я чув, що у твого господаря Свиня має молоді.

— Це правда. Дванадцятєро поросят привела. Гарні такі, кругленькі, рожевенькі, аж любо дивитися.

— Ай-ай-ай! — зацмокав Вовк. — Аж мені слина на язик набігає. Дванадцятєро, мовиш? Ах, мушу ще цієї ночі навідатися до них.

— Ні, Вовчику—мовив Пес. — Не чини цього! Тямиш, яка була умова між нами? Будемо собі приятелями, я тобі буду розповідати все, що є нового в селі, але ти за те не смієш ніколи ходити до мого господаря. Раз ти йому шкоду зробиш, то й нашій приязні амінь.

— Е, що — мовив Вовк — про таку дурницю мали б ми сваритися? Адже дванадцятєро поросят! Навіть значно не буде, як я одно або двоє схрупаю.

— Ні, Вовчику, — остерігав Пес, — не ходи до нас! Готова бути біда.

— Яка біда? Не бійся! Я так легесенько залізу до хліва, так делікатно там справлюся, що ніхто й не почує.

— Але я почую.

— Ти? Алеж надіюсь, що ти будеш тихо, що не схочеш видавати свого приятеля.

— Добре тобі говорити! — сумно мовив Пес. — Не видавати приятеля! Алеж господар ще більший мій приятель, дає мені їсти, то як же мені байдуже дивитися на його шкоду? І що він скаже мені потім?

— Роби, як знаєш, — мовив Вовк — а я мушу до твоїх Свиней навідатися й раджу тобі бути тихо.

Надійшла ніч. Вовк додержав слова, приплівся з лісу та й суне просто до хліва. Побачив це Пес та й міркує собі:

— Що маю робити? Жажду трохи. Коли Вовк справді справиться тихо, то нехай собі робить, що хоче. Але при найменшій крику в хліві і я не буду мовчати.

І справді, ледве Вовк крізь шпарку пропхався до хліва, почула його Свиня та й як закричить! Поросята собі як не завищать, а Пес, почувши це, як не загавкає, як не завие! Посхачувалися господарі та до хліва, аж там Вовк. Кинулися на нього, й поки неборак успів назад шмигнути крізь шпарку, всипали йому такого бобу, що пару день нікуди не ходив, тільки лежав у лісі та вилизувався.

Пес не ходив уже на край лісу з Вовком на розмову, але по якимось часі Вовк сам вечером прийшов до нього, станув за ворітьми та й мовить:

— Ага, Гривку! Такий то ти добрий приятель. Чекай, чекай! Не забуду я тобі цього!

— А хіба я не казав тобі, щоб ти не йшов до мого господаря? — мовив Гривко.

— А хіба я не велів тобі мовчати? — огризнувся Вовк.

Але ти казав, що справишся тихо в хліві, тямиш? Поки було тихо, я мовчав. А пощо ж ти зайшов собі в сварку зі Свинею?

— Та який там біс заходив з нею в сварку? — люто буркнув Вовк. — Ледве я до хліва, а вона в крик. Але я не я буду, коли їй це подарую. Слухай, Гривку, не роби дурниць! Дай мені слово, що будеш мовчати, а я прийду сьогодні вночі до Свині в гостину.

— Про мене, приходи — мовив Гривко — тільки пам'ятай, щоб у хліві було тихо. Скоро там найменший гармидер наробиш, я не можу довше мовчати.

З тим Вовк і пішов, а опівночі суне знов до хліва. Але Гривко не дурний був і шепнув Свині, щоб не спала й малася на осторозі, бо Вовк обіцявся навідатися до неї. Ще Вовк і голови не встиг просунути в шпарку, а вже Свиня з поросятами наробила в хліві такого репету, а Гривко так жалібно почав вити під хатніми вікнами, що Вовк, чим дуж, мусів драцювати до лісу.

Знов минуло кілька день. Гривко не виходив під дуба на розмову з Вовком, а Вовк не приходив до Свині навідуватися. Аж одного вечора дивиться Гривко — стоїть Вовк за воротами й махає до нього. Підійшов ближче.

— А що, Гривку, — мовить Вовк ніби ласкаво — чому не виходиш під ліс? Забув про старого приятеля? Не кортить тебе побалакати?

— Не кортить,— мовив Гривко.

— Ах ти, Юдо! Ах ти, Скаріоте!— крикнув на нього Вовк. — Ти думаєш, що я тобі подарую? Думаєш, я не знаю, що ти остеріг Свиню? Але чекай, вийдеш ти мені колись за ворота, а вже я не я буду, коли не підстережу тебе! А тоді, будь певен, поти твого життя!

— Га, що ж діяти — мовив Гривко. — Раз мати родила, раз і вмирати треба. Я те й знав, що наша приязнь недовговічна. Але пам'ятай же й ти, Вовче, що я й тебе можу підстергти й підвести на біду.

— Ах, ти собаче покоління!— лютував Вовк за ворітьми. — Ти ще смієш мені грозити? Зараз мені ладсья зо мною на війну! Побачимо, чия візьме. Віднині на третій день маєш мені ставитися зі своїм лицарством коло дуба на поляні. Розумієш! А як не станеш, то горе тобі! Я зі своїми лицарями прийду сюди, витягнемо тебе за вуха з твоєї собачої буди й розірвемо на шматочки.

З тим Вовк і пішов. Прибігши до лісу, він подався просто до ведмежої гаври, а ставши перед Ведмедем, поклонився йому чемно та й мовить:

— Слушайте, вуйку Бурмило, я до вас з великою просьбою. Зайшла у мене сварка з Псом Гривком, і я видав йому війну. Так чи не були б ви ласкаві стати мені до помічі?

— Розуміється, розуміється, що стану! — відповів Ведмідь. — Цьому драбузі варто вже раз доїхати кінця.

Радісний побіг Вовк далі і здивав дикого Кабана.

— Слушайте, стрику Пориличу, — мовив Вовк. — Станьте мені до помічі! За три дні

у мене велика війна з Псом, то я збираю щонайчільніше лісове лицарство.

— Гаразд, гаразд — мовив Кабан. — Стану напевно.

На третього покликав Вовк ще Лиса Микиту. Поміркували разом, що вже досить мають сили, а коли настав умовлений день битви, пішли під дуба, дожидаючи противника.

Тим часом Пес Гривко тяжко зажурився почувши, як Вовк визиває його на війну.

— Що мені на світочку Божім робити? — думав він собі. — І яких мені лицарів кликати на цю війну? Ні, мабуть доведеться таки пропасти.

Оттак думав бідний Гривко день, думав другий день і нічого не міг видумати. Вже й їда його не береться, звисив голову й ходить мов сам не свій.

— Ей, Гривку, а тобі що таке? — окрикнув його Кіт Мурко, його добрий товариш і приятель.

— Ет, що тобі говорити! — нерадо мовив Гривко. — Нещастя моє, та й годі, і ти певно не допоможеш мені.

— Ну, говори, говори! — Настоював Мурко. — Поможу не поможу, а бодай розважу твою тугу.

Гривко, розповів Муркові про свою пригоду з Вовком.

— Не турбуйся, братіку, — мовив Мурко. — Я тобі стану до помочі. Йди тільки поклич ще Гусака й Качура, то маю надію, що ми не постигаємося в тій війні.

Послухав Гривко розумної ради, запросив Качура й Гусака, а ті обіцяли йому свою поміч у війні.

Настав умовлений день. Ще не світ, не зоря, вирушив Гривко зі своїм лицарством на війну.

Передом іде Гусак і гегає в-одно, точнісінько мов у барабан б'є: тра-та-та! тра-та-та! За ним рядом маршерують Гривко і Мурко, похіднімавши вгору хвосту, мов вояки карабіни, а ззаду йде Качур, та все головою до землі нипає й розсудливо приговорює: так-так-так! так-так-так!

Вовк тим часом, дожидаючи ворогів, звелів Ведмедеві вилізти на дерево й уважати на прихід ворожого війська та сповістити решту товариства, яке воно. Лис Микита став напереді й підняв свій хвіст як фану¹, Вовк стоїть під дубом, а Кабанові веліли заритися в купу листя і там сидіти в засідці, щоби в рішучій хвили міг наробити постраху між ворогами. Ось показалося вороже військо.

— Слухайте, братчики! — говорить з дерева Ведмідь. — Ідуть уже, йдуть наші вороги! Та й страшні ж! Попереду барабанщик іде, чуєте, як барабанить?

— Чуємо — з острахом промовили лицарі.

— А за ним ідуть два люті стрільці з карабінами.

— Ой, лишенько! — скрикнули в один голос Вовк і Лис. — Буде по нас!

— А ззаду якийсь чарівник іде, тим стрільцям духа додає, мабуть кулі за ними збирає та все вниз показує й говорить: так-так-так!

— Ой, це він на мою душу важить! — простогнав Кабан, лежачи під листям.

— Що ж робити, братчики? — промовив Вовк. — Не гарно ж нам утікати з війни, навіть не трібувавши бою. А ну тільки сміло на них!

¹ Фана — знам'я, прапор.

Але не встиг він скінчити своєї промови, коли Кіт, побачивши здалека, як щось рухається й шелестить серед листя, подумав, що це Миша, і щодуху кинувся туди. Тим часом це був хвіст Кабана, що сам лежав тихесенько під листям, але зо страху, сам про те не знаючи, рухав хвостом. Своїми гострими пазурями впився Кіт Кабанові у хвіст і почав гризти його зубами. Ошалілий з перестрашу і з болю Кабан заквичав страшенно й кинувся тікати. Тоді Кіт ще дужче переляканий запускав, згорбився, мов стріла скочив на дуба й поліз догори деревом.

— Ой, Господи! — скрикнув Ведмідь, що згори слідив за ходом битви. — Це ж мабуть смерть моя лізе!

І він поперся й собі ж горі деревом, тікаючи від лютого ворога, але швидко підхопився на таку тоненьку гілляку, що не видержала його тягару, вломалася, і бідний вуйко, як колода, гепнув з дерева на землю. Та ба, і тут не було коли довго спочивати! Пес, побачивши Лиса, кинувся на нього і вхопив — щоправда, не за голову, а тільки за хвіст. Неборака Лис шарпнувся щосили й лишивши хвіст у Гривкових зубах, шурнув щодуху. В тій хвилі гепнув і Ведмідь з дерева і хоч був ледве живий з болю і зо страху, схопився на рівні ноги та й попер у ліс. Розуміється, що по таким страшнім розгромі всього лицарства не лишалося й Вовкові нічого, як дати ногам знати.

Оттак то Пес зі своїми товаришами одержали блискучу перемогу над Вовком, а отрубивши її як слід і постоявши трохи на поляні, пішли радісно додому. А розгромлені лицарі зійшлися далеко в лісі коло Ведмедевої гаври

й почали пригадувати, які то страховища перетерпіли вони в тій війні.

— Е, не штука було побідити нас, маючи два карабіни!¹— мовив Вовк.

— А мені, братчики, адіть², який шмат хвоста мечем відсікли!³— мовив Кабан.

— А я не інакше міркую, тільки на мене кинули бомбу, що так мені весь хвіст гладко відчиржила!³— говорив Лис Микита.

— А я й не тямлю, що зо мною було,— стогнав Ведмідь.— Те тільки тямлю, що я перший і останній раз у життю пробував літати! Хай йому цур! Летіти ще сяк-так, але сідати дуже погано.

1898

ФАРБОВАНИЙ ЛИС

Жив собі в однім лісі Лис Микита, хитрий-прехитрий. Скільки разів гонили його стрільці, тровили³ його Псами, заставляли на нього заліза або підкидали йому затроєного м'яса, нічим не могли йому доїхати кінця. Лис Микита кпив собі з них, оминав усякі небезпеки, ще й інших своїх товаришів остерігав. А вже як вибрався на лови— чи то до курника, чи до комори, то не було смілішого, вигадливішого та зручнішого злодія над нього. Дійшло до того, що він не раз у білий день вибрався на польовання й ніколи не вертав з порожніми руками.

Це незвичайне щастя і та його хитрість зробили його страшенно гордим. Йому здавалося, що нема нічого неможливого для нього.

¹ Карабін — рушниця.

² Адіть — дивіть.

³ Тровити — цькувати.

— Що ви собі думаєте!— величався він перед своїми товаришами.— Досі я ходив по селах, а завтра в білий день піду до міста і просто з торговиці Курку вкраду.

— Ет, іди, не говори дурниць!— уговкували його товариші.

— Що дурниць! Ану побачите!— решетився Лис.

— Побачимо, або й не побачимо. Там Пси купами по вулицях ходять, то вже хіба б ти перекинувся в Блоху, щоб тебе не побачили й не роздерли.

— Отже побачите, і в Блоху не перевернуся і не розірвуть мене!— товк своє Лис і поклав собі міцно зараз завтра, в сам торговий день, побігти до міста і з торговиці вхопити Курку.

Але цим разом бідний Микита таки перечислився. Поміж коноплі та кукурудзи він заліз безпечно аж до передмістя; огородами, пере-скакуючи плоти та ховаючися між яриною, дістався аж до середмістя. Але тут біда! Треба було хоч на коротку хвилю вискочити на вулицю, збігати на торговицю й вернути назад. А на вулиці й на торговиці крик, шум, гармидер, вози скриплять, колеса туркочуть, коні гримлять копитами, Свині квичуть, торговці шваркочуть, селяни гойкають— одним словом, клекіт такий, якого наш Микита і в сні не бачив і в гарячці не чув.

Але що діяти! Наважився, то треба кінчити те, що зачав. Посидівши пару годин у бур'яні коло плота, що притикав до вулиці, він освоївся трохи з тим гамором. Позбувшись першого страху, а надто роздивившись потроху, куди й як найліпше бігти, щоб досягнути свою ціль, Лис Микита набрав відваги, розбігся й одним

духом скочив через пліт на вулицю. Вулицею йшло та їхало людей багато, стояла курява. Лиса мало хто й запримітив, і нікому до нього не було діла. От Пес та Пес — думали собі люди. А Микита тому й рад. Знітився, стулився та ровом як не чкурне просто на торговницю, де довгим рядом сиділи жінки, держачи на решетах, у кошиках і кобелях¹ на продаж яйця, масло, свіжі гриби, полотно, сім'я, Курей, Качок і інші такі гарні речі.

Але не встиг він добігти до торговниці, коли йому настрічу біжить Пес, з іншого боку надбігає другий, там бачить третього. Псів уже наш Микита не здурить. Зараз занюхали, хто він, загарчали та й як не кинуться до нього! Господи, яке страхіття! Наш Микита скрутився мов муха в окропі: що тут робити? Куди дітися? Не довго думаючи, він шмигнув у найближчі отворені сіни, а з сіней на подвір'я. Скулився тут і роздивляється, куди б то сховатися, а сам надслухує, чи не біжать Пси. Ого! Чути їх! Уже близько! Бачить Лис, що на подвір'ю в куті стоїть якась діжа. От він, не довго думаючи, скік у діжу та й сховався.

Щастя мав, бо ледве він щез у діжі, коли надбігли Пси цілою купою, дзявкаючи, гарчачи, нюхаючи.

— Тут він був! Тут він був! Шукайте його! — кричали передні.

Ціла юрба кинулася по тісенькім подвір'ю, по всіх закутках, порпають, нюхають, дряпають — Лиса ані сліду нема. Кілька разів підходили й до діжі, але негарний запах, який ішов від неї, відгонював їх. Вкінці не знайшовши нічого,

¹ Кобеля — кошик.

вони побігли далі. Лис Микита був урятований.

Урятований, але як!

У діжі, що так несподівано стала йому в пригоді, було більше як до половини синьої, густо на олії розведеної фарби. Бачите, в тім домі жив маляр, що малював покої, паркани та садові лавки.

Власне завтра мав малювати якийсь великий шмат паркану й відразу розробив собі цілу діжу фарби та й поставив її в куті на подвір'ю, щоб мав на завтра готову. Вскочивши в цей розчин, Лис Микита в першій хвилі занурився в неї з головою й мало не задушився. Але потім, діставши задніми ногами дна бочки, став собі так, що все його тіло було затоплене в фарбі, а тільки морда, також синьо помальована, трошечки вистирчала з неї. Оттак він вичекав, поки минула страшна небезпека. Серце у бідолахи билося сильно, голод крутив кишки, запах олії майже душив його, але що було діяти! Слава Богу, що живий! Та й то ще хто знає, що буде. Ану ж надійде господар бочки й застане його тут?

Але й на це не було ради. Майже вмиряючи зо страху, бідний Лис Микита мусів сидіти в фарбі тихо аж до вечора, знаючи добре, що якби тепер, у такім строю, появився на вулиці, то вже не Пси, але люди кинуться за ним і не пустять його живого. Аж коли смерклося, Лис Микита прожогом вискочив із своєї незвичайної купелі, перебіг вулицю і, неспостережений ніким, ускочив до садка, а відси бур'янами, через плоти, через капусти та кукурудзи чкурнув до лісу. Довго ще тяглися за ним сині сліди, поки фарба не обтерлася трохи або не висохла. Вже добре стемні-

лося, коли Микита добіг до лісу і то не в тім боці, де була його хата, а геть у противнім. Був голодний, змучений, ледве живий. Додому треба було ще бігти зо дві милі, але на це у нього не стало вже сили. Тож покріпившись трохи кількома яйцями, що знайшов у гнізді Перепелиці, він ускочив у першу-ліпшу порожню нору, розгорнув листя, зарився в ньому з головою й заснув справді як по кугелі.

Чи пізно чи рано встав він на другий день, цього вже в книгах не записано,—досить, що вставши з твердого сну, позіхнувши смачно і сплюнувши тричі в той бік, де вчора була його така немила пригода, він обережненько, лисячим звичаєм, виліз із нори. Глип-глип! Нюх-нюх! Усюди тихо, спокійно, чисто. Заграло серце в лисячих грудях.

— Саме добра пора на полювання!—подумав.

Але в тій хвилі зирнув на себе—Господи! Аж скрикнув неборачисько. А це що таке? З переляку він кинувся тікати, але ба, сам від себе не втечеш! Зупинився і знов придивляється: та невже це я сам? Невже це моя шерсть, мій хвіст, мої ноги? Ні, не пізнає, не пізнає та й годі! Якийсь дивний і страшний звір, синій-синій, з препоганим запахом, покритий не те лускою, не то якимись колючими гузами, не то їжовими колючками, а хвіст у нього—не хвіст, а щось таке величезне, а важке, мов довбня або здоровий ступернак, і також колюче.

Став мій Лис, оглядає те чудовище, що зробилося з нього, обнюхує, пробує обтріпатися—не йде. Пробує обкачатися в траві—не йде! Пробує дряпати з себе ту луску пазурями—болить, але не пускає! Пробує лизати—

не йде! Надбіг до калюжі, скочив у воду щоб обмитися з фарби,—де тобі! Фарба олійна, через ніч у теплі засохла добре, не пускає. Роби, що хочеш, небоже Микито!

В тій хвилі де не взявся Вовчик-братік. Він ще вчора був добрий знайомий нашого Микити, але тепер, побачивши нечуваного синього звіря, всього в колючках та гузах і з таким здоровенним, мов із міді вилитим, хвостом, він аж завив з переляку, а отямившись, як не пішов удирати—ледве хлипає! Подибав у лісі Вовчицю, далі Ведмедя, Кабана, Оленя—всі його питають, що з ним, чого так утікає, а він тільки хлипає, баньки витріщив та знай тільки лепоче:

— Онтам! Онтам! Ой, та й страшне ж! Ой, та й люте ж!

— Та що, що таке?—допитують його свояки.

— Не знаю! Не знаю! Ой, та й страшенне ж!

Що за диво! Зібралось довкола чимало звіря, заспокоюють його, дали води напитися. Малпа Фрузя вистригла йому три жмійки волосся з-між очей і пустила на вітер, щоб так і його переполох розвіявся, але де тобі, все дарма. Бачучи, що з Вовком непорадна година, звірі присудили йти їм усім у той бік, де показував Вовк, і подивитися, що там таке страшне. Підійшли до того місця, де все ще крутився Лис Микита, зиркнули собі ж та й кинулися врозтіч. Де ж пак! Такого звіря ні видано, ні чувано, відколи світ світом і ліс лісом. А хто там знає, яка у нього сила, які в нього зуби, які кігті й яка його воля?

Хоч і як тяжко турбувався Лис Микита своєю новою подобою, а все таки він добре бачив, яке вражіння зробила та його подоба

зразу на Вовка, а оце тепер і на інших звірів.

— Гей, — подумав собі хитрий Лис, — та це не кепсько, що вони мене так бояться! Так можна добре виграти. Стійте лишень, я вам покажу себе!

І піднявши вгору хвіст, надувшись гордо, він пішов у глиб лісу, де знав, що є місце сходин для всеї лісової людности. Тим часом гомін про нового, нечуваного і страшного звіря розійшовся геть по лісі. Всі звірі, що жили в тім лісі, хотіли хоч здалека придивитися новому гостеві, але ніхто не смів приступити ближче. А Лис Микита мов і не бачить цього, йде собі поважно, мов у глибокій задумі, а прийшовши насеред звірячого майдану, сів на тім пеньку, де звичайно любив сидати Ведмідь. Сів і жде. Не минуло й півгодини, як довкола майдану нагромадилося звірів і птахів видимо-невидимо. Всі цікаві знати, що це за поява, і всі бояться її, ніхто не сміє приступити до неї. Стоять здалека, тремтять і тільки чекають хвили, щоб дати драпака.

Тоді Лис перший заговорив до них ласкаво:

— Любі мої! Не бійтеся мене! Приступіть ближче, я маю вам щось дуже важне сказати.

Але звірі не підходили й тільки Ведмідь, ледве-не-ледве переводячи дух, запитав:

— А ти ж хто такий?

— Приступіть ближче, я вам усе розповім — лагідно й солодко говорив Лис. Звірі трохи наблизилися до нього, але зовсім близько не важилися.

— Слушайте, любі мої — говорив Лис Микита — й тіштеся! Сьогодні рано святий Миколай улпив мене з небесної глини, приди-

вїться, яка вона блакитна! І ожививши мене своїм духом, мовив:

— „Звіре Гостромисле! В звірячїм царствї запанував нелад, несправедливий суд і неспокій. Ніхто там непевний свого життя і свого добра. Йди на землю і будь звірячим царем, заводи лад, суди по правді й не допускай нікому кривдити моїх звірів!“

Почувши це, звірі аж у долоні сплеснули.

— Ой, Господи! Так це ти маєш бути наш добродій, наш цар?

— Так, дітоньки—поважно мовив Лис Микита.

Нечувана радість запанувала в звірячїм царствї. Зараз кинулися робити порядки. Орли та Яструби наловили Курей, Вовки та Ведмеді нарізали Овець, Телят і нанесли цілу купу перед нового царя. Цей узяв часточку собі, а решту по справедливості розділив між усіх голодних. Знов радість, знов оклики зачудування й подяки. От цар! От добрий! От премудрий Соломон! Та за таким царем ми проживемо віки вічні, мов у Бога за дверми!

Пішли дні за днями. Лис Микита був добрим царем, справедливим і м'якосердим, тим більше, що тепер не потребував сам ходити на лови, засідати, мордувати. Все готове, зарізане, навіть обскубане й обпатране приносили йому услужні міністри. Та й справедливість його була така, як звичайно у звірів: хто був дужчий, той ліпший, а хто слабший, той ніколи не виграв справи.

Жили собі звірі під новим царем зовсім так, як і без нього: хто що зловив або знайшов, той їв, а хто не зловив, той був голоден. Кого вбили стрільці, той мусів загинути, а хто втік, той Богу дякував, що живе. А проте всї

були дуже раді, що мають такого мудрого, могутнього й ласкавого царя, а надто так неподібного до всіх інших звірів.

І Лис Микита, зробившись царем, жив собі як у Бога за дверми. Тільки одного боявся, щоб фарба не злізла з його шерsti, щоби звірі не пізнали, хто він є по правді. Для того він ніколи не виходив у дощ, не йшов у гушавину, не чухався і спав тільки на м'якій перині. І взагалі він пильнував, щоб нічим не зрадити перед своїми міністрами, що він є Лис, а не жоден звір Гостромисл.

Так минув рік. Надходили роковини того дня, коли він настав на царство. Звірі надумали святкувати врочисто той день і справити при тій нагоді великий концерт. Зібрався хор з Лисів, Вовків, Ведмедів, уложено чудову кантату, і вечером по великих процесіях, обідах і промовах на честь царя хор виступив і почав співати. Чудо! Ведмеді ревли басом, аж дуби тряслися. Вовки витягали соло, аж око в'януло. Але як молоді Лисички в народніх строях задзявкотіли тоненькими тенорами, то цар не міг витримати. Його серце було переповнене, його обережність заснула, й він, піднявши морду, як не задзявкає й собі по-лисячому!

Господи! Що сталося? Всі співаки відразу затихли. Всім міністрам і слугам царським відразу мов полуда з очей спала. Та ж це Лис! Простісінський фарбований Лис! Ще й паскудною олійною фарбою фарбований! Тьфу! А ми собі думали, що він не знати хто такий! Ах ти, брехуне! Ах ти, ошуканче!

І не тямлячи вже ані про його добродійства, ані про його величану мудрість, а люті тільки за те, що так довго давали йому дурити себе,

всі кинулися на нещасного Лиса Микиту й розірвали його на шматочки.

І від того часу пішла приповідка: коли чоловік повірить фальшивому приятелеві і дасть йому добре одуритися; коли який драбуга отуманить нас, обідре, оббреше, і ми робимося хоть дрібку мудрішими по шкоді, то говоримо: „Е, я то давно знав! Я на нім пізнався, як на фарбованім Лисі“.

1898

ВОРОНИ І СОВИ

I

В однім великім лісі гніздилося багато Ворон. Вони жили тут такою збитою купою, що в цілім лісі не було іншого птаха ані звіря: весь ліс був одно вороняче царство. Тільки насеред лісу стояли великі голі скелі, в них була велика, простора, темна печера, і в тій печері жили Сови так само великою купою, як Ворони в лісі. Вдень Ворони були повними панами, крякали, сиділи по деревах і скелях, чули себе вповні свобідними. Але коли прийшла ніч і Ворони позасипляли в своїх гніздах, тоді вилітали Сови зі своєї печери, летіли просто до воронячих гнізд, забивали кожна по одній Вороні і їли їх.

Довгий час терпіли Ворони це лихо, але далі не стало їм терпцю. Воронячий цар скликав одного дня весь свій народ на велику нараду і промовив до них:

— Слухайте, дітоньки! Нещастя наше з тими Совами! Нападають на нас по ночах, коли ми спимо й не можемо боронитися. Лягаючи спати, ніхто з нас не є певний, чи встане завтра

живий. Ні! Так неможна жити! Що нам з того, що ми весь день мучимося, шукаємо поживи, годуємо дітей? А ті дармоїди весь день вилежуються в своїх норах, а вночі хапають нас як своїх! І адить, ми працюємо й нас раз-у-раз менше, а вони дармують і плодяться та множаться на нашу загибель. Аджеж як так піде далі, то швидко нас зовсім не стане. Радьте, дітоньки, що чам робити?

У того царя було п'ять міністрів, що ще радили його батькові й сиділи на своїх урядах уже довгі літа. Почувши цареву бесіду, вони згідно потакнули головами і сказали:

— Спасибі тобі, царю, що ти скликав цю на раду! Видно, що дуже дбаєш за свій народ. Дай тобі, Боже, всього добра і многі літа прожити.

— Добре, добре,— промовив стурбований цар.— Тільки ж ви, мої мудрі міністри, скажіть тепер своє слово, що нам робити в тій тяжкій пригоді.

Тоді перший міністер, подумавши глибоко, промовив:

— Моя рада така, найясніший царю: Сиви сильні, ми слабші; Сиви воюють уночі, ми вночі спимо й не бачимо нічого. Що ж ми можемо їм зробити? Найліпше пішлимо до них свогого післанця і просімо, щоби зробили з нами мир, щоби дали нам спокій, хоч би нам прийшлося дати їм навіть який окуп. Адже знаєш, що каже приказка:

З сильнішим не борися,
А радше покорися.

— Гм — промовив цар, почувши таку раду.— Не перечу, що це дуже розумно, але... Ну, а ти, другий міністре, що скажеш?

— Найясніший пане, — промовив другий міністер — мені це зовсім не подобається, що радив мій поважний попередник. Просити ласки у нашого заклятого ворога? Не досить, що він повбивав так багато наших, то маємо ще йому кланятися, давати йому окуп? Ні! Чейже воропяче серце ще не спідліло до решти! Радше помремо всі в чеснім бою, ніж так вижебрувати життя. А до того подумайте! Адже наші вороги не мають ні чести, ні сумління! Адже вони нападають на нас поночі, вбивають сонних і безоружних! Чи ви думаєте, що вони пошанують післанців? А навіть як ми заключимо з ними спокій, то чи ви певні, що вони будуть дсдержувати присяги? Я певний, що не будуть. А в таким разі ліпше нам обернути всі сили на війну з ними, ніж думати про гнилу згоду.

— Дуже гарно говориш, мій друже — мовив на це цар, але... Ну, та послухаємо, що скаже третій міністер.

Цей був старий, немічний і мовив захриплим голосом:

— Гай, гай! Певна то річ, що не ялося¹ нам жебрати спокою, але як же нам і воювати з тими Совами? Всі знаємо, що вони міцніші від нас тим, що вони воюють поночі й нападають на сонних. Видамо їм війну, то будьмо певні, що не дочекаємо й до першої ночі: вони нападуть на нас і вимордують усіх до остатка. А моя рада одна: покиньмо цей нещасний ліс і те погане сусідство, тікаймо відси, поки живі та здорові, шукаймо собі іншого безпечнішого осідку.

¹ Не ялося — не личить, не гарно, не годиться.

— Гм, гм — муркотів цар, хитаючи головою. — Це також рада! Ну, але почуємо, що скаже четвертий міністер.

— Я би радив, найясніший царю, не квапитися ані з війною, ані з заключенням спокою, ані з утекою, а подождати, що буде далі. Ще, Богу дякувати, всі не гинемо. Ану ж Сови спам'ятаються й самі дадуть нам спокій, адже й у них може прокинутися сумління. Або ану ж вони перенесуться десь у інше місце? Все може бути, то найліпше подождімо, що час покаже.

Самий останній поміж міністрами був старенький, згорблений Каркайло. До нього обернувся цар нарешті й мовив:

— Ну, а ти, Каркайло, що скажеш?

— А що ж я можу сказати? Всі панове, мої попередники, радили дуже мудро. Добрий супокій, але тільки в свій час. Добра й війна, але також у свій час. Не зле навіть утекти від ворога, коли нема іншої ради; не зле й подождати. Тільки те недобре, коли мій попередник радив зачекати, аж у Сов прокинеться сумління, й вони самі з доброї волі дадуть нам спокій. Гай, гай, дітоньки! Ви мабуть думаете, що ті Сови так собі з доброго дива розпочали з нами війну? Ой ні, це у них здавна, від дідів-прадідів такий звичай і така установа. А знаєте, чому?

— Ні, не знаємо! — закричали Ворони.

— Ну, то слухайте ж, я вам розповім, — мовив Каркайло.

II

Було колись так, що всі птахи зібралися до купи й почали міркувати, що як же це так, що вони не мають царя? Десь люди мають стільки

своїх царів, звірі мають Лева, а ми, бідні птахи, не маємо нікого, хто б нас боронив у нещастю й робив між нами порядок. Ніби то Орел називається нашим царем, але що нам з нього за пожиток? Він собі гніздиться по найвищих горах, літає попід саме сонце, а на нас, бідних птахів, хіба тільки погляне, щоб одного або другого вхопити собі на страву. Що нам з такого царя, що не знає нашого життя, не дбає про наше горе?

Було там багато такого нарікання. Кожний говорив, що знав: Кури кудкудакали, Гуси гегали, Качки квакали, Журавлі курлюкали, Бузьки клекотіли, дрібне птаство пищало, — одним словом, гомін такий був, що не суди Господи. Тільки одна Сова, надувшись, сиділа тихо і вдавала з себе страх мудру. Далі птахи завважили це й кажуть проміж себе:

— Гей, слухайте! Оця Сова мовчить, певно вона знає більше від нас усіх!

— Певнісінько — мовили інші — адить, яка у неї голова величезна.

— Ще й окуляри на носі! Та вона певно весь день у книгах та письмах читає.

— Знаєте що, виберім її за царя. Нам мудрого царя дуже треба.

— Добре, добре!

Пішла така гутірка поміж усім птаством, і всі крикнули:

— Добре, добре! Сова нехай буде нашим царем! Вибираємо Сову! Многая літа Сові!

Як згода, то згода! Зараз почали зносити все, що потрібне для коронації: пташину корону, берло, царський плащ, трон, кадило й дорогі масті. Почалися співи, Бузьки дзьобами викресали вогню й розложили ватру, накидали

в огонь пахучого кадила, одним словом, парада, як належиться. Аж тут десь відкись надлітає Ворона. Вона не була на нараді, а тепер летячи понад те місце, побачила пташину нараду й думає собі:

— Ов, а це що таке? Треба подивитися ближче!

А птахи й собі, побачивши Ворону, почали гомоніти:

— Ось летить Ворона! Варто би послухати, що вона скаже. Аджеж це також розумна птиця, з вёршки рибу виймає, ану, може вона скаже нам щось мудрого.

Наблизилася Ворона, привіталася з гуртом та й питає:

— А що це у вас, панове, за зборище таке? Який празник справляєте? Чи Синицю заміж віддаєте, чи може Чижиковим дітям іменини справляєте?

— Не вгадала! Не вгадала!— загули птахи.— Царя вибираємо.

— Царя вибираєте? От новина! Ну, ну, ні-вроку! А на кого ж голосуєте?

— Та бачиш, на Сову. Думаємо, що вона наймудріша з нас усіх, то нехай би царювала.

— Сова? Наймудріша! Сова має нам царювати? Та що ви, подуріли, чи очей не маєте? Оте головате опудало, ота криводзюба просторіка, що й слова по-людськи не вміє сказати! Вона мовчить не для того, що все знає, а для того, що дурна, як пень. А її окуляри, то одна мана, вона навіть азбуки не знає! Ні, як має Сова бути нашим царем, то я зараз дам собі обскубти все пір'я й запишуся до Повхів або до Щурів і не хочу признаватися до того, що з яйця виклювалася! І не могли ви вибрати

хоч Паву, хоч Журавля, хоч Солов'я... То бодай би видно, що є чим похвалитися. А зрештою пощо вам нового царя, коли маєте Орла? Кажете, що він не дбає про вас. Та певно, він не буде розщипатися, щоб кожному до дзьоба віткнути все те, чого кому треба. Це не царське діло. Кожний дбай сам про себе. А для слабих уже це багато значить, коли в тяжкій годині можуть покликатися на поміч міцнішого. Не раз саме ім'я міцного заступника може відвернути від нас лихо так, як від Заяців, що покликалися на місяць.

— О - о - о! — закричали птахи. — А це що за чудасія? Як то так Заяці покликалися на місяць? Ану говори!

— Слухайте — мовила Ворона — я вам розповім.

III

Було то не в нашім краю, а далеко, далеко, в гарячих сторонах. У однім величезнім лісі жило стадо Слонів і мало собі свого вїйта Чотиризуба. Жили вони в тім лісі віки вічисті супокійно, аж ось раз настала велика посуха. Всі калюжі, стави, озера й болота повисихали: Слони не мали де не тільки купатися, але навіть раз угасити свою спрагу. В такім клопоті зібралася вся громада довкола свого вїйта й говорить до нього:

— Слухайте, дядьку Чотиризубе, чи ви не бачите, яка біда притисла нас? Води нема ніде, хоч гинь. Ми всі ходимо вже по тижневі немиті, а наші діти в'януть та гинуть зо спраги. Адже твоя річ дбати, щоб нам була вода!

— Я й дбаю, дітоньки — промовив Чотиризуб. — Я вже перед тижнем вислав на всі боки

посланців, щоб розвідали, де тут близько чи далеко є погожа вода, щоб нам була для нашої потреби.

Ще він не докінчив своєї промови, коли ось надійшли післанці й говорять:

— Маємо воду! Маємо воду! Ходіть!

Недовго думаючи, зібралися Слони й рушили в дорогу. Йшли вони не довго й не коротко, а п'ять днів і п'ять ночей, поки не дійшли до великого та не глибокого озера, що лежало серед лісів на широкій рівнині порослій корчами та травами. Слонам страшенно подобалася нова домівка. В озері могли купатися і плюскотатися цілісінький день, а вечером знаходили собі багату пашу на рівнині і в околичних лісах.

Але трапилось так, що на тій самій рівнині з давен-давня жила незлічена сила Зайців і Кріликів. Під кожним корчем були їх ямки випорпані в м'якій, пухкій землі. Легко зрозуміти, що як Слони закватувалися сюди, то Зайцям прийшлося круто. Зараз у перших днях Слони своїми ножищами порозтолочували багато Заячих гнізд, подушили багато молодих Зайченят, а й старим Зайцям не одному допалялося: цьому відтолочили одну ногу, другому дві, а вже котрому відтолочили голову, той був щасливий у Бога.

Бачучи таке своє нещастя, збіглися всі Зайці на раду. Там то було йойкання, плачу та нарікання! Одні радили забиратися з цієї рівнини й тікати щодуху, куди ноги несуть, бо де ж таки! Слони такі великі й міцні, що Зайцям навіть не думати про те, щоб їм опертися. Але інші, розумніші, кажуть:

— Та чекайте ж бо! Ще не амінь, щоб ми так ні сіло, ні пало, покидали свою рідну

батьківщину. На кожний спосіб є такий спосіб. Треба тільки подумати.

Довго вони думали сюди й туди, і не могли нічого видумати. Далі виступив один Заяць, Довгослух називався, і мовить:

— Чекайте, браття! Я маю спосіб і надіюся, що ще нині позбудемося тих непрошених гостей.

І не говорячи нічого більше, він пішов у гушавину, де паслися Слони. Наблизившись, він привітав їх чемненько й мовить:

— Заведіть мене до свого в'їта, маю йому сказати щось дуже важне.

Слони завели його до Чотиризуба. Ставши перед ним на задні лапки, Заяць мовив:

— Великоможний пане! Приходжу до тебе не з власної волі, а яко посланець нашого ясного й безсмертного царя Місяця.

— Так? То Місяць є вашим царем? — мовив Слон.

— Так є, він наш цар і наш патрон. І він посилає мене до тебе й велить заявити тобі ось які слова: „Мое серце засмучене, мое лице затемнене, моя душа в тяжкій жалобі. Бо прийшли Слони, не питавшись, зайняли мою рівнину, не просившись, збовтали мое озеро, не дозволявшись. І своїми ногами вони потолочили домівки моїх підданих, повбивали невинних дітей, покалічили старців і жінок, пролили на землю кров неповинну“. І говорить тобі наш ясний цар Місяць моїми устами: „Загніваюсь тяжко на тих злочинців, переминою їм усю воду в кров, а всю пашу в будяки, напушу на них тяжкі хвороби й зарази, коли захочуть довше противитися мені“.

Почувши цю промову, Слон Чотиризуб аж о світі не стямився. Як кожний такий валило, він був добродушний і м'якосердий.

— Ой, Господи! — скрикнув він. — Та ми ж і не знали нічогісінько. Ой, лишенько, і так ні з цього ні з того чи бач, у які тяжкі гріхи вскочили. Ще й гнів святого Місяця на себе навели! Що ж нам тепер робити?

— Ходи, великоможний пане — мовив далі Заяць Довгослух — ходи зо мною! Стань перед ясним лицем нашого патрона, перепроси його, може він тобі скаже, що маєш робити.

Слон з тяжким серцем пішов за Зайцем. Була ясна, місячна ніч. Місяць в повні стояв на небі, а Заяць попровадив Слона просто до озера.

— Ось бач, великоможний пане — мовив він — наш патрон власне купається в своїм озері. Поклонись йому здалека, але не говори до нього нічого! Бачиш, який він сумний, які зморшки на його лиці! Це він гнівається на вас.

Слон поклонився Місяцеві і стояв тихо на березі озера.

— Доторкнися трубою до цього посвяченого озера — мовив далі Заяць. — Може святецький Місяць дасть тобі який знак, що маєш робити далі.

Слон послухав Зайцевих слів і встромив свій хобот у воду. В тій хвилі гладка поверхня озера зморщилася, захвилювала, і з нею разом захвилював також образ Місяця, відбитий у воді.

— Ну, тішся, великоможний пане! — радісно мовив Заяць. — Наш цар приймає твій поклон... бачиш, як прихильно похитав головою. І велить тобі з твоєю громадою йти далі на схід сонця. Пройдете три дні дороги і знайдете там інше озеро й іншу рівнину й будете там жити щасливо.

Радісно поклонився Слон ще раз Місяцеві й пішов. Ще цієї самої ночі всі Слони забралися з цього місця, а Зайці живуть там і досі в спокою.

— Оце, мої любі — мовила далі Ворона — що значить мати сильного опікуна. Само його ім'я, сам його образ може відстрашити ворога. Ну, а Совою кого ви єдстрашите? Та й ще якби ви знали, що то за погана, зlodійська, підла та підступна птаха! Недаром вона боїться денного світла! У неї сумління зlodійське, он що! А мати такого зlodія царем, то це вийде на те саме як Горобець і Костогриз, що до Кота на суд ходили.

— А це як було? — гуртом запитали птахи.

— То ви не знаєте цього? — мовила Ворона. — Ну, добре, то слухайте ж, я вам оповім.

IV

Одного разу так оповідала Ворона — мала я своє гніздо на вершку здоровенної крислатої тополі. Недалеко мене, в конарі¹ тої тополі, в гарному дуплі звив собі гніздо Горобець. Дуже він мені подобався, бо був добрий сусід і розумна голова. Бувало вечером до заходу сонця не раз сидимо в своїх гніздах і розмовляємо з ним про всякі речі. Щира душа була!

Та ось раз, як настала пора достиглого проса, мій Горобчик як полетів рано, то вечером не вернув:

— Що це з ним сталося? — подумала я. — Не дай Боже, чи не трапилася йому яка лиха пригода! Може хто бідолаху вбив або в сільце зловив у просі?

¹ Конар — гілка.

Посумувала я, та що було робити. Минула ніч, Горобця нема. Минув день, далі другий і третій, його таки нема.

— Певно загиб десь неборак — подумала я.

Четвертого дня прилетів Костогриз, посидів на тополі, а побачивши дупло і в ньому порожнє гніздо, вліз у нього. Переночував одну ніч, і сподобалась йому Горобцева домівка. Другого дня вже він зовсім розгосподарився тут.

Не дуже це мені сподобалося, бо з Костогризами й Сороками я не люблю водити компанії. Але що — думаю собі — Горобця нема, то яке ж я маю право боронити кому іншому оселюватися в його хаті? Про мене, нехай собі й Костогриз сидить.

Аж ось десь так за тиждень прилітає мій Горобець. Він літав у сусіднє село на проса, і такий прилетів повний, круглий та товстенький, як грудка масла. Побачивши Костогриза в своїм гнізді, він крикнув до нього:

— Гей ти, побратиме! Це моє гніздо. Коли ти, буває, заблудив сюди з нехочу, то прошу тебе, забирайся власним коштом із моєї хати.

— Ова, який мені господар! — огризнувся Костогриз, виставивши голову з дупла. — Це моя хата, не твоя! Відки приходиш впрошувати мене з мого власного кута?

— Твоя хата? — скрикнув Горобець, і чубок йому настобурчився від гніву. — Що це ти говориш? Яким правом вона твоя?

— Таким правом, що я сиджу в ній.

— Ге, ге! То це злодійське право. Я її будував, я в ній жив цілий рік, а ти розбоєм забираєш мені моє! Геть відси!

— Коли мені не хочеться! Я тут пан, а т махай собі на зламану голову!

Одним словом, посварилися оба порядно, а далі стали на тім, щоб іти до суду.

— Це не може бути! Я мушу дійти свого права! — гарячився Горобець.

Я чула всю розмову й зацікавилася дуже, якого то суддю вони собі знайдуть. Тож коли оба противники полетіли, я назирцем за ними.

Летять вони низом, а я горою. Видно мені все довкола. Бачу, недалеко нашої тополі мав своє гніздо дикий Кіт. Він якраз тоді лежав у засідці й чув сварку Горобця з Костогризом. А як вони договорилися до того, щоб іти до суду, мій Кіт живенько скочив на високий камінь, став на одній нозі, впер очі в сонце, підняв передні лаби, мов христиться набожно, і знай муркоче святі приповідки:

Не чини другому, що тобі неміло!
Над сто добрих слів вартніше одно добре діло.
Як хвіст не криє пса від мух і від слоти,
Так мудрість без пожитку є сама без чесноти.

Вартніший овес, ніж солома вівсяна,
Від молока вартніша є сметана,
Вартніший плід, аніж гілляка та,
А від життя вартніша чеснота.

До досконалости провадять три дороги:
Для бідних не щади підмоги,
Для добрих май в душі зичливість,
Для всіх же — справедливість.

Горобець і Костогриз, летячи якраз попри те місце, побачили Кота. Вони зупинилися й чули його побожні муркотання.

— Слухай — мовив Костогриз. — Ось тобі побожний муж! Якийсь святий стовпник і мудрий і справедливий, то певно. Ходімо до нього,

вже як він нас не розсудить справедливо, то я не знаю, де нам знайти ліпшого суддю.

— Але ж це Кіт! — мовив Горобець. — Це наш заклятий ворог. Як же нам іти на суд до нього?

— Ну то станьмо здалека — мовив Костогриз. — Посідаймо ось тут на гілляці й розповідьмо йому свою справу.

— Добре, посідаймо.

І справді оба суперники сіли на гілляці над самим Котом, поклонилися йому, а Костогриз промовив:

— Святий стовпниче! Бачучи твою побожність і важку покуту й чуючи твої справедливі слова, ми приходимо до тебе, щоб ти розсудив нашу справу. У нас зайшла сварка. Вислухай нас, а котрого признаєш неправим, того можеш з'їсти.

— З'їсти! — жалібно промовив Кіт. — Алеж дітоньки, що ви мовите! Вже три дні і три неділі, як я зарікся їсти м'ясні страви й мордувати Божу живину. Ні, я не з'їм, але розсуджу вас по святій, щирій правді. Тільки мої серденька, я старий, глухий. Ходіть ближче, ось тут коло мене, й розповіжте, що це за сварка зайшла поміж вами!

Оба суперники повірили хитрому Котові, злетіли з гіллячки й поставали перед ним. А йому, драпіжникові, тільки того й треба було. Одним мигом скочив, ухопив одного в свої гострі пазурі, а другого в зуби, позагризав обох і, радісно муркотячи, поніс до свого гнізда.

— Оттак — закінчила свою річ Ворона — буде й вам усім, коли виберете собі Сову на цаоя. Вночі ви спите, а вона бачить і літає й буде вам шкодити. А вдень, коли ви літаєте,

коли вам треба підмоги, вона сліпа, не бачить нічого і спить у своїм дуплі. Яка ж вам користь із такого царя?

Почувши це, птахи подумали:

— Правду говорить Ворона. До хрину нам такий цар здався! Краще забираймося геть і жиймо так, як жили досі.

І недовго думаючи, всі вони розлетілися, кожний у свою дорогу. Лишилася тільки Сова і Ворона. Сова сиділа на престолі, ждала коронації й дивувалася, чого це нараз усі птахи порозліталися. Тоді Ворона почала кпити собі з неї.

— А що, кумонько, довго тобі ждати? Та ти ліпше не жди, бо з твоєї коронації і так нічого не буде. Хіба не бачиш, що всі птахи розлетілися?

— Га, погана Вороно! — скрикнула Сова — Я знаю, це ти наструнчила їх проти мене. Але чекай, я тобі цього не дарую. Віднині я і весь мій рід виповідаємо війну тобі і твому родові, аж доки Сова не буде царицею над усіми птахами.

— Оця війна, мій царю — мовив старий Каркайло — ведеться й досі і не скінчиться мабуть ніколи, бо на те нема надії, щоби птахи вибрали ще колись Сову за царя.

— Так що ж нам у таких разі робити? — спитав воронячий цар.

— Я думаю — мовив Каркайло — що треба з усіх тих рад, які тут досі були висловлені, взяти потрошки з кожної. Треба післати когось між Сови... це так. Треба воювати з ними, це певно. Та на разі треба держатися в спокою, це розуміється. Щоб нас не повбивали, мусимо втікати, а коли хочемо побідити, му-

сімо подождати. Але до того всього треба ще одного. Треба способу, щоб усі ті речі злучив ув одну цілість. Треба хитрости.

Всі Ворони сиділи, пороззявлявши дзьоби, при тій премудрій раді, але ніхто не розумів її гаразд.

— Мудро ти радиш, дядечку — мовив воронячий цар, — але нехай мене суха ялиця поб'є, коли я розумію, до чого ти гнеш.

— До того гну, що треба нам узятися на хитрощі у війні з Совами, ось що! — мовив Каркайло. — Треба нам мати одну раду і зробити з ними так, як три Круки зробили з Яструбом.

— А як же вони зробили з ним? — запитав воронячий цар.

— Е, то цікава історія — мовив Каркайло. — Слухайте ж, дітоньки, як то колись було.

V

Летіли раз три Круки, та й голодні ж. Дивляться, а Яструб згори вдарив на хату, зловив Голуба й несе його в пазурях до лісу, щоб поснідати.

— От би нам хоч отакого Голуба дістати! — зідхнув один Крук, сидячи на смереці.

— Всі три ми не були б ситі, але хоч трохи б занеслися, — додав другий.

— Ану, відберімо від Яструба його добычу! — мовив третій.

— Відберімо, але як? Сильний драбуга, а добровільно не дасть.

— А може й дасть. Слухайте, що я придумаю — мовить третій Крук.

Усі три стулилися головами до купи, пошептали собі щось по своєму, а потім живенько розлетілися так, що Яструб і зовсім їх не

бачив, і посідали собі кожний на окремій деревині, та так, щоб Яструб, летячи до лісу, мусів летіти попри них. Коли Яструб наблизився до першого Крука, цей злетів із деревини, порівнявся з ним та й кричить:

— Добрий день вам, нанашку!

— Доброго здоров'я! — буркнув Яструб, а сам дивиться на Крука тим оком, що на Пса. Мовляв: а тебе яка біда до мене несе?

— Ов, видно, що тісно коло вас, нанашку, — мовив Крук, — коли ви вже пустилися Вудвудів ловити.

— Яких Вудвудів — крикнув Яструб. А треба вам знати, що Яструб радше згине, нім би мав Вудвуда з'їсти: страх не любить його запаху.

— А отже Вудвуда несете, нівроку вам — кепкує Крук.

— Що ти, осліп, чи що? Не бачиш, що це Голуб? — лютиться Яструб.

— Голуб! — дивується Крук. — Агій! Перший раз такого Голуба бачу. Я би присяг, що це Вудвуд. Ну, та коли так хочете, то нехай вам буде й Голуб.

І полетів геть. Яструб летить далі, злий уже, аж назустріч йому другий Крук.

— Здорові були, дядьку!

— Щезай зі своїм родом поганим! — крикнув на нього Яструб.

— Ов, а ви чого такі недобрі? Та я тому не винен, що пострічався з вами. Чи може стидно вам, що я побачив, як ви Вудвуда несете? Що ж, дядечку, голод не тітка. Як нема Голуба, то треба грішне тіло хоч Вудвудовим м'ясом нагодувати.

— Та чи ти з глузду зсунувся, чи що? Хіба не бачиш, що це Голуб, а не Вудвуд?

— Я, дядечку, добре бачу, але вам з великого голоду трохи баки забило. Ну, та ви не бійтеся. Я ж вам вашого Вудвуда не відбираю. Смакуйте його на здоров'я. Я би й так не взяв його до рота, аби ви мені не знати що давали... Тьфу!

І полетів геть.

— Що за помана — думає собі Яструб. — Чи я дурний, чи вони? А може й справді я в поспіху замість Голуба та анахтемського Вудвуда зловив? Тьфу!

Нюхає — справді пахне щось не тее, не Голубом. Але подоба Голуб'яча. Та вже бідний починає власним очам не вірити.

— Може й справді у мене яка куряча сліпота, або що? От зажду. Он летить іще один Крук, що то він скаже?

І справді супроти нього надлетів третій Крук.

— Здорові були, дядечку! — закричав він. — А куди ви цього Вудвуда несете? Чи може Ведмедя кольки сперли, а ви хочете дати йому вудвудятини замість лікарства?

— Сказися ти зі своїм Ведмедем і з вудвудятинною! — скрикнув застиданий Яструб і випустив Голуба з кігтів. Справді, коли тобі гри скажуть, що ти п'яний, то лягай спати, а коли три свідки сказали, що це Вудвуд, то хай йому цур!

І він полетів геть, а Круки кинулися на Голуба і з'їли його.

— От так то, милостивий царю, і ми повинні дібрати способу, щоб побороти наших ворогів, — закінчив свою промову Каркайло.

— Дуже добре, — згодився цар, — але який же може бути спосіб? Скажи, коли знаєш, бо я ніяк його не придумаю.

— Один способець я знаю — мовив Каркайло, — але цей можу сказати тільки тобі самому в чотири очі.

— Га, коли не можна інакше, то нехай буде й так! — мовив цар і попровадив Каркайла до свого покою, а замкнувши двері, промовив:

— Ну, тепер говори!

VI

— Слухай, царю — мовив Каркайло. — Мій спосіб такий. Вчинися ніби гнівний на мене, викинь мене за двері, перед усім народом кричи, що я хотів тебе зрадити, дав тобі злу раду, побий і покривав мене порядно, але то порядно, не жаліючи, а покинувши мене в лісі, зберися з усім народом і лети геть із цього лісу. Лети далеко аж на Чорногору й там чекай на мене. Я тим часом постараюся дістатися до Сов'ячого замчища й вигледіти, як би можна їх найлегше побороти. А коли все розвідаю гаразд, тоді прилечу до вас і дам вам знати. Не бійся за мене! Я певний, що все мені удасться, як слід.

Обговорили справу докладно й цар згодився на Каркайлову раду. З лускотом він відчинив двері, б'ючи Каркайла крильми й дзьобом і дряпаючи його кігтями. А коли викинув його на вільне місце, почав перед цілим народом кричати:

— Ах ти, зраднику! Ах ти, запроданче! То такий ти мені вірний! Ні, я розірву тебе на шматочки!

І він бив і дряпав бідного Каркайла, поки він, знівечений і закривавлений, не впав на землю.

— Там і гинь! — крикнув цар. — А ви, дітоньки, збирайтеся всі в дорогу! Справді бачу, що годі нам тут жити, коли під самим моїм боком як гадюка клубиться чорна зрада. Ходімо шукати собі іншого помешкання.

З великим вереском і гамором піднялися Ворони із своїх предковіцьких гнізд, попрощалися зі своєю батьківщиною і під проводом свого царя та його міністрів полетіли на Чорногорю.

Сови в своїм замчищу чули цей вереск і гамір, але не знали, що він значить. Аж коли настав вечір і стемнілося добре, вони вилетіли своїм звичаєм на полювання. Кинулися сюди-туди до воронячих гнізд — пусто, як вимів. Не то Ворони жодної, але навіть живої душі нема. Що за диво! Шукать Сови, шпають по лісі, аж чують, під одним дубом щось стогне і треплеться. Прилетіли ближче, а то Крук.

— А, ось тут ти нам! — закричали Сови й кинулися, щоб розірвати його.

— Стійте, панове, — слабим голосом мовив Каркайло. — Не вбивайте мене! Самі бачите, мені вже й так небагато до смерти. Але прошу вас, заведіть мене до свого царя! Я хотів би перед смертю сказати йому одну дуже та дуже важну річ.

Послухали Сови Каркайлової просьби, взяли його легенько за крила і принесли до свого царя Пулоокого.

— Що ти за один і що маєш мені сказати? — грізно запитав цар.

— Могутній і славетний царю, — промовив Каркайло, ледве держучися на ногах. — Я зовуся Каркайло і ще сьогодні був я найстаршим міністром воронячого царя. Але через

свою прихильність до тебе, через свою раду я попав у неласку, потерпів ганьбу й побої, з котрих мабуть уже не видужаю.

— Що ж це за історія була у вас, й де подівся ваш цар з цілим своїм народом?

— Полетіли геть зо страху перед вами. А я радив своєму цареві не задиратися з вами, послати до вас посланців з дарунками й жити з вами у злагоді. Ой, лишенько моє! Цар не тільки не послухав моєї ради, але признав мене зрадником і мало не вбив.

— Куди ж він подався?

Каркайло прикинувся, що зовсім умирає і простогнав:

— Ох, милостивий царю! Вмираю. Вели своїм лікарям оглянути й позавивати мої рани. Вели дати мені трохи води й дечим покріпитися. Я хотів би виявити тобі всі замисли і пляни мого нещасного царя і його злих дорадників. Я був на їх нараді. Я чув, яку пекельну штуку придумали вони напроти вас, і хотів би перед смертю остерегти тебе.

Цареві Пулоокому аж мурашки пішли поза плечима, коли почув Каркайлову мову. Живенько він велів лікарям оглянути й позавивати його рани, велів слугам нагодувати й напоїти його, а коли Каркайло вже почувся ліпше на силах, велів привести його перед себе й мовив:

— Ну, говори!

VII

— Злі дорадники, то для царя найбільше лихо — промовив Каркайло, стоячи перед совиним царем Пулооким. — Таке лихо впало тепер на нашого воронячого царя. Конечно

забажалося йому воювати з вами, а хто противиться тій безумній війні, той у нього зрадник. І як вони там на раді ламали собі голови над тим, яким би то способом воювати з вами! Одні радили накликати на вас Яструбів, другі хотіли входити в союз з Мишами й Щурами, інші наставляли на те, щоб Ворони перемогли себе й не спали вночі та боролися з вами око в око. Ну, я з усього того сміявся, бо знав, що з того не може бути нічого путнього. Аж коли один міністер почав радити, щоб вислідити ваше замчище і всі ваші сховки й напасти на вас за дня, поки ви спите, та повбивати вас усіх загалом, оттоді моє серце стислося страхом за вашу долю. Бо я знав, що вдень ви безоружні так само, як ми вночі.

— Чи бач, які мудрі — скрикнув цар Пулокий. — Вдень на нас напасти лагодяться! Ну, це справді не добром пахне.

— Я це знав, вельможний царю — мовив Каркайло — і для того щосили підняв голос проти такої ради. „Як то — говорю — ми мали би хапатися такого нечесного способу й нападати на сонних? Адже це була би вічна ганьба для воронячого роду!“

— Так, так — заверещали всі Сови. — Вічна ганьба для вас! Це нечесно, це зовсім погано! Фе-фе-фе!

— А по-друге — говорив Каркайло — ніби то так легко вислідити сов'ячі криївки. Адже в їх замку панує вічна п'ятьма і ви хоч влетите там, то таки не побачите нічого.

— Адже правда! — скрикнули Сови і всім відразу легше стало на душі.

— Але даремні були мої слова — говорив Каркайло. — Раз напосілися наші на війну, то

хоч що говори їм, усе мов горох на стіну. Тоді я встав і кажу: „Га, коли так, то я не бачу іншого способу, як піти й донести про все Совам. І поки ще ви зберетеся на цю безглузду війну, вони зараз цієї ночі вискочать із свого замчища й повбивають вас усіх“. Ті слова зробили величезний переполох між Воронами. Але цар, здурілий від воєнного запалу, кинувся на мене зі своїми міністрами і давай мене бити, дзьобати, дряпати й калічити. Там би я певно був пожив смерти, як би не був заховався під коріння старого дуба, звідки вже не могли мене витягнути. Тоді цар крикнув:

— Ну, досить йому. Маю надію, що цей зрадник тут і сконає в тій ямі. А ми всі летімо в чужий край, за дев'ять гір. Там будемо безпечні, поки наші шпіони не оглянуть добре сов'ячого замчища. А тоді ми прилетимо, вірнемося в їхню криївку й повбиваємо їх усіх до нащадку.

Всі мовчали, почувши таку мову. Задумався й цар Пулоокій. А було в нього також п'ять міністрів. От він покликав їх перед себе на раду і сказав:

— Панове! Самі бачите, яка справа. Оцеї Каркайло, найстарший міністер нашого ворога, є в наших руках і розповів нам усі замисли нашого противника. Що ж нам тепер робити?

VIII

Перший міністер, подумавши хвилю, промовив:

— Я, милостивий царю, міркую, що треба нам скористати з того союзника, що так несподівано приходить до нас! Приймімо його

гостинно й будьмо йому вдячні за те, що остеріг нас перед грізною небезпекою.

— То добра рада — мовив цар. — Ну, а ти, другий міністре, що скажеш?

— Я також не маю нічого проти того — відповів другий міністер — а тільки думаю, що нам треба ще покористуватися радами цього Каркайла на те, як далі провадити війну з Воронами. Для того я думаю, що скоро тільки він дійде до сили, нехай веде нас на те місце, де схоронилися Ворони. Полетимо під його проводом, повбиваємо всіх наших ворогів, а тоді будемо безпечні.

— Розумно радиш — мовив цар Пулоокій. — Ну, а ти, третій міністре, що скажеш?

— Я також не маю нічого против того, щоб гостинно прийняти цього нашого полоняника. Тільки я не був би за тим, щоб ми летіли шукати наших противників, Бог зна куди за дев'яту гору. Коли Каркайло є такий шириий наш прихильник, то нехай же він удень пильнує нашого замку від несподіваного нападу, а вночі ми й так нікого не боїмося.

— Дуже розумно говориш — сказав цар. — Ну, а четвертий міністер що скаже?

Четвертий міністер називався Пугукало. То був понурий Сич, хорий на селезінку, і привик усе бачити в найчорніших красках. Він досі слухав промов своїх товаришів з дуже невдоволеним видом і аж вертівся на своїм місці. Тож тепер, коли цар велів йому сказати свою думку, він мусів відхлипнути добру хвилю, щоби втихомирити свою злість і говорити спокійно, як належить перед царем.

— Не розумію, великоможний царк, — мовив він, — відки це взяли мої шановні попередники,

що оцей Каркайло є такий великий наш приятель. Що він сам видає себе за нашого приятеля, це для нас дуже непевне свідоцтво. Все те, що він набалакав нам про воронячі замисли, по моїй думці, чиста брехня. А бодай ми не маємо на те ніякого свідоцтва крім одного його. Правда, Ворони покинули свою домівку й полетіли геть. Але чи конче з тої причини, яку подає Каркайло? Сумніваюся. Правда, ми знайшли його побитого й покривавленого, але чи конче задля тої ради, яку він ніби то мав дати своєму цареві? Сумніваюся! А що коли він є тільки воронячий шпiон? Бо скажіть, будьте ласкаві, з якої речі він має бути таким гарячим нашим приятелем, за якого видає себе? Я цього не можу зрозуміти.

Похнюпив голбву цар Пулоокій, позвішували дзьоби й інші міністри, почувши ті слова. Та й справді, з якої речі прийшов Каркайло бути таким завзятим сов'ячим приятелем? Тут щось непевне.

Але Каркайло чув цю промову і був приготований до відповіді. Він затріпотав крильми й попросив голосу.

— Ну, Каркайло — мовив цар Пулоокій. — Чуєш, що каже мій міністер Пугукало. Здається, хочеш щось відповісти на його слова.

— Так, вельможний царю.

— Ну добре, говори!

IX

— Якби я був на твоїм місці, вельможний царю, — мовив Каркайло зворушеним голосом — то оцей пан Пугукало був би у мене найстаршим міністром. Він справді великий патріот

і розумний муж, він щиро дбає про твоє добро. Та, на жаль, дечого він не знає, що повинен би знати. Я йому з того не роблю закиду, бо ж це відома річ, що батьківське добро забувається. Але коли він тут порушив питання, чому я такий прихильний до сов'ячого роду, то мушу оповісти цю історію. Давно це було, буде тому з п'ятдесят літ. Я вже тоді був міністром у мого царя, а батько оцього пана Пугукала був ще молодим парубком. Отже трапалося раз так, що він, літаючи кудись далеко за поживою, заблуdiv, запізнився і не міг трапити до свого замку. Ранок наскочив, бідолаха мусів заночувати в нашій лісі. Скоро тільки його побачили Ворони, зараз кинулися з великим вереском і хотіли його вбити. Почувши цей вереск, я прилетів на місце й питаю, що тут за стиск і товкотня?

— Сова! Сова! — закричали Ворони. — Ади, онде Сова сидить! Треба її вбити.

Бідний Пугукало сидів на гілляці, мов купка нещастя. Ворони купами нападали на нього, били його дзьобами, дряпали пазурями, рвали на ньому пір'я. Даремно він боронився, ворогів було багато, вони оглушували його своїм криком. Жаль мені зробилося бідного парубка. Я крикнув до своїх:

— Стійте! Хіба не бачите, що це не Сова?

— Не Сова? — здивувалися Ворони. — А що ж таке?

— Пугукало.

— От тобі й на! А Пугукало хіба не Сова?

— Ні, не Сова, а Пугукало!

— А-а-а!

Я забив Воронам клина в голову.

— Так що ж нам робити?

— Дайте йому спокій! — мовив я.

— Га, коли ти кажеш...

— Так, так! І наказую в імени царя.

Почувши це, Ворони розлетілися, а я взяв бідного Пугукала з собою до гнізда, захистив його аж до ночі й таким способом урятував його від смерти. Він поклявся мені віддячити це, і додержав слова. У війні, яка вибухла між нами а вами, він усе оминав моє гніздо й ніколи не дозволяв робити мені кривди. А раз, коли я, запізнившись на царській раді, пізнім вечером вертав додому і попався вже в пазурі одній Сові, він кинувся й вирятував мене з неминучої погібелі. Оттоді то й я поклявся бути до смерти вдячним не тільки йому, але й цілому сов'ячому родові. Оця присяга змушувала мене завжди промовляти на царській раді проти війни з вами. Вона змушує мене тепер, коли мій цар прогнав мене, служити вам усею вірою і правдою. От тим то, вислухавши всіх тих рад, які виголошено тут, я найбільше врадувався, почувши слова шановного Пугукала. Справді, убийте мене ось тут на місці. Це буде найліпше для мене. Бачте, мене також болить серце за моїм родом. Я є також воронячий патріот і волю десять разів згинуті, ніж би мав провадити вас напроти моїх братів.

Усі міністри були дуже зворушені цією промовою, і самому цареві мало сльози не стали в очах. Він обернувся до свого найстаршого міністра й запитав його:

— Ну, а ти що скажеш?

— Я думаю, милостивий царю, що вбивати цього чесного старця нам зовсім не подоба. Так само не подоба нам робити з нього шпіона

і змушувати, щоби провадив нас проти своїх. Приймім його з повагою, пригорнімо до себе так щиро, як на це заслугує; слухаймо його мудрих рад, але розуміється, маймо все свій розум.

— І я так думаю,—мовив цар Пулоокій.

З радісними криками повели Сова Каркайла до свого замку. А коли стали при вході, Каркайло заслонив свої очі правим крилом, зупинився і промовив до царя:

— Вельможний царю! Не годиться мені вступати в твої високі палати!

— А то чому?—зачудований запитав цар.

— Сядь ось тут, я скажу тобі.

Цар і всі міністри посідали при вході пещери, а Каркайло сів перед царем.

— Ну, говори!—мовив цар.

Х

— Від мого покійного батька—мовив Каркайло—(швидко мине сто літ від його смерті), чув я, що давно колись ворожила одна премудра Сова про будучину вашого й нашого роду. З тої ворожби мені досі пам'ятається один вірш:

Крук у сов'ячій гнізді—
Бути Совам у біді.

А я не хотів би наводити біди на твою домівку, вельможний царю, і для того прошу тебе, лиши мене ось тут, знадвору. Я зроблю собі гніздо край брами вашого замку і, як вірний сторож, буду пильнувати за дня, щоб мої свояки не вдерлися до вас і не наробили вам якої шкоди.

Цар і його міністри згодилися на це, тільки один Пугукало недовірливо похитав головою.

— Ну, що, Пугукало, — обізвався до нього цар Пулоокій, — тобі знов щось невлад?

— Невлад мені, вельможний царю, що ви всі так вірите цьому старому брехуніві. Ані мій покійний батько не говорив мені нічого про приятель з Круком, ані я ніколи не чув такого пророцтва.

— Е, чи одного то не раз чоловік не чув і не знає, а воно проте правда, — відповів Каркайло.

— А я боюся, — говорив далі Пугукало. — Не вмю вам сказати, чого, а боюся. Здається мені, що не можу заснути в замку, де Крук буде придверником. І все мені пригадується історія Лисички з ямою.

— Що це за історія? — запитав цар.

— То так собі, проста історія, але є в ній дорба наука.

— Ну, говори, говори!

XI

— Була собі раз Лисичка — мовив Пугукало — і жила собі в вигідній ямі. От раз вона пішла на полювання й забарилася досить довго. Вертає десь коло полудня, дивиться, ... ай лишенько! Перед її ямою на піску видно сліди Леопарда, обернені до ями, а слідів обернених із ями не видно.

— Е — думає собі Лисичка — тут щось не гарно. Виджу сліди Леопарда звернені до ями, а слідів із ями не виджу. Значить, Леопард заліз у мою яму й сидить там, чекає, щоб мене

з'їсти. Ов, біда! Що би тут зробити, щоб переконатися, чи він справді є в ямі?

Подумала Лисичка, та й зараз видумала спосіб. Стала перед ямою та й крикнула:

— Добрий день, ямо!

А в ямі справді сидів Леопард. Він усю ніч набігався по лісі, не зловив нічого, а зголоднівши, заліз у Лисиччину яму, думаючи:

— Тут у тій ямі певно живе якийсь звір. Тепер його нема дома, пішов на лови. Але я підожду, коли він поверне з ловів над ранок, то вхоплю його і з'їм.

Але бідолаха не на такого звіря наскочив! Лисичка стоїть при вході та й кличе:

— Добрий день, ямо!

У ямі тихо. Крикнувши так кілька разів, Лисичка ніби то розгнівалася.

— Що, ти погана ямо! — крикнула вона. — Не хочеш відповісти мені? Ти вже забула, як ми умовилися з тобою, що ти маєш мовити мені, коли я прийду до тебе? Ну, та про мене, не хочеш говорити, то я піду геть, пошукаю собі іншої ями.

А Леопард сидить у ямі, слухає Лисиччине балакання та й міркує собі:

— Певне ця Лисичка мала з ямою умову, що яма мала відповідати їй на питання. А тепер яма перелякалася мене та й мовчить. Дай, крикну я сам.

І не довго думавши, як не завіє:

— Добрий день, Лисичко!

А Лисичці тільки того й треба! Почувши Леопардів голос, як не драпне щодуху! Побачила небога, що справді її яма не порожня. Оттак і нам, вельможний царю, треба би бути

осторожними, як та Лисичка, — закінчив своє оповідання Пугукало.

— Фе, фе, Пугукало! — сказав йому цар. — Зовсім не до ладу твое оповідання! Адже сам чуєш, як щиро промовляє Каркайло, як він сам упереджує нас, щоб ми були якнайобережніші. Стидайся бути таким злим і недовірливим! А ти, друже Каркайле, не слухай його балакання! Жий собі безпечно під мою опікою і гніздися, де хочеш. Я певний, що ти в кожному випадку поступиш собі мудро й відповідно.

І з тим словом цар Пулоокій з усім своїм народом влетів до сов'ячого замку на денний спочинок, а Каркайло лишився на дворі.

— Слухайте, мої діти, свати і свояки! — мовив Пугукало. — Не вірю я цьому Крукові і вам раджу не вірити. Щось мені не добром пахне від нього. Волю задалегідь покинути цей замок і цього бідного засліпленого царя й шукати собі іншого притулку, ніж бодай один день проспати під його доглядом. А ви як думаете?

— І ми так думаємо! — загукали свояки. — Веди нас, летимо за тобою.

І зібравшись, вони полетіли шукати собі іншого осідку.

А Каркайло врадувався бачучи це. А коли розвиднілося, він добре оглянув сов'ячу печеру, що мала всього один вузький вхід і мовив сам до себе:

— Оце ті дурні Сиви називають своїм замком, своєю обороною! Та це властиво є нагла смерть і вічна небезпека, а не оборона. Чекайте лише, я вам покажу, яка вам тут буде оборона!

XII

Минали дні за днями. Каркайло все ще вдавав із себе слабого, не літав на полювання, а годувався мишами та пташками, що на розказ царя Пулооккого приносили для нього Сови. Але він розпочав будувати собі гніздо. Літаючи по лісі, він збирав сухе ломаччя, зносив його й кидав проти входу сов'ячої печери. В середині тої купи він зробив собі постіль із сухого листя і сухої трави. День-у-день та купа робилася більшою й почала помалу загороджувати вхід сов'ячої печери.

— Це я навмисно роблю—пояснив він цареві Пулоокому. — Кілька разів уже літали тут воронячі шпіони, хотіли вислідити вхід до вашого замку, але тепер за цєю купою ломаччя не можуть добачити його.

Дурні Сови ще й раді були, що Каркайло так вірно пильнує їх замку, а у Каркайла тим часом було своє в голові. Одного ранку, вибравши відповідну пору, він знявся зі свого гнізда і що духу полетів на Чорногору. Прилетів у ранні обіди і став перед царем.

— А, вітай, Каркайло!—радісно скрикнув воронячий цар. — Довго тебе не було. Ми вже думали, що тебе й на світі нема. Ну що, як стоїть наша справа?

Всі Ворони здивувалися, що цар так приязно говорить з Каркайлом, котрого колись так люто бив і лаяв. Але Каркайло, не відповідаючи на царське привітання, заговорив живо:

— Все гаразд, вельможний царю! Настала пора до діла. Вели всьому народові зараз братися в дорогу. А живо! Від поспіху залежить наша перемога.

Цар зараз велів Воронам здійматися на крила.
— Слухайте мене, діти—мовив Каркайло.—
Як будемо летіти через ліс, хапайте кожний
у дзьоб чи в кігті суху ломаку, яку хто може
донести, і гайда за мною!

Полетіли. Добре з полудня станули в лісі,
з котрого перед кількома тижнями мусіли були
тікати перед напасливими Совами. Каркайло
велів усім бути тихо і збирати ломаки в лісі,
а сам полетів на близьке пасовисько. Там вів-
чарі наклали були вогонь, і покинувши його на
хвилину, пішли завертати вівці. Цю хвилину
вигледів Каркайло, вхопив у свої пазурі одну
горючу головеньку й полетів просто до входу
сов'ячого замку.

— За мною, діти!—крикнув він Воронам.—
Кидайте кожний свою ломачку перед самим
входом сов'ячої печери, та гарно на купу!

Почали Вороны кидати ломачки і швидко
накидали таку купу, що зовсім заткала вхід
до печери. А тим часом Каркайло кинув свою
головеньку в своє гніздо, збудоване при тім
же вході, і почав над нею махати крилами.
Швидко головенька роз'ярилася, від неї зай-
нялася в гнізді суха трава, від трави сухе
листя, а від листя сухі ломачки.

— Махайте крилами над вогнем!— коман-
дував Каркайло. Замахали крилами сотки Во-
рон, зробився сильний вітер і швидко ціла
купа ломаччя розгорілася ярим вогнем. Бухнули
клуби густого, гарячого диму до сов'ячого
замку, побудилися Соби з солодкої дрімоти.
В печері почалася страшінна тривога. Роби-
лося чимраз гарячіше, дим душив, розпука
відбирала розум. Соби кидалися в печері, мов
безумні, декотрі летіли просто в огонь і гинли

як мухи, інші конали в щілинах, душилися, товкли головами о кам'яні стіни, пищали і кричали, але все надармо. І не минула година, як усі вони разом з царем Пулооким і його добродушними міністрами погибли в тій печері. Тільки Пугукало та його свояки лишилися з цілого сов'ячого накоренка.

А Ворони і Круки тішилися дуже, що так хитро поборили своїх страшних ворогів. Відтепер вони могли жити собі свobodно в своїм лісі й були безпечні від нічного нападу. Їх рід відтоді розмножився сильно, а сов'ячий рід зробився малий і нечисленний. І що найважливіше, бачучи, до якого нещастя доводить гордість і легкомисне зачіпання противників, Сови зареклися на віки вічні нападати на Ворон і на Круків. А Круки і Ворони ще й тепер, де побачуть Сову, то б'ють і лають її.

А Каркайла шанували всі до самої його смерти.

1898

ЯК ЗВІРІ ПРАВУВАЛИСЯ З ЛЮДЬМИ

I

Старі перекази й книги оповідають нам, що в давню давнину люди були дикі, жили по лісах та вертепах, ховалися в печерях та яскинях. Їх було мало, розум їх був нерозвинений, вони не знали ні вогню, ні заліза, ні жодного металу, жили плодами диких дерев, ягодами та корінцями рослин, одягалися в листя та кору дерев і мусіли ховатися перед звірями, що були далеко сильніші, ліпше узброєні й численніші, ніж люди.

Це тривало дуже довгі віки. Аж з часом люди набралися більше розуму, опанували вогонь, навчилися з кременя робити оружжя, викрісувати стріли, сокири та списи, далі пізнали різні метали, бронзу, мідь, залізо, присвоїли деяких звірів і при їх допомозі запанували над землею. В міру того поступу вони множилися чимраз більше, виходили з лісів, навчилися будувати дома, села й міста і з часом опанували всі щонайліпші частки землі. Звірі, що перед тим були панами землі, гуляли всюди свobodно й не знали іншої війни крім тої, якої вимагало їх власне виживлення, тепер почули на світі нового ворога, сто раз страшнішого як голод. То був ворог ніколи й нічим ненасичений, хитрий та могучий, такий ворог, що досягав і Рибу в воді, і Птаха в повітрі, і Оленя в лісі, і Борука в ямі. Всюди його було повно, до всього йому було діло, на кожного він знаходив спосіб. Чи то дрібна Гусільниця, Жучок, Червяк, Сарана, чи великі Вовки, Орли, Ящури та Леви, всім він видав війну, бо всі сяк чи так влазили йому в до рогу, і ніхто не чув себе безпечним перед ним. Тим страшним ворогом був чоловік.

Довгі віки йшла війна між чоловіком і звірями. Дійшло до того, що багато звірів чоловік половив і повернув у своїх невольників, а інших багато перемордував і прогнав у далекі ліси, в дебрі та степи. Вони мусіли ховатися перед ним у недоступних місцях, так як чоловік колись ховався перед ними. Їх стало менше, бо все, що попадалося в руки чоловікові, гинло. Та й доля тих звірів, що служили чоловікові, робилася чимраз гірша. Їх змушував чоловік до тяжкої праці, або годував

на те тільки, щоб їх різати собі на страву та на одержу.

Та ось по многих тисячах літ настав на світі премудрий цар Соломон, розумний і справедливий, якого не було ніколи досі. Він був царем не тільки над усіми людьми, але також над звірями. Він розумів мову кожного звіря і видав закони, які мали кермувати життям усіх живих творів на землі по-справедливості. Ці закони оголошено не лише людям, але всім живим істотам на землі.

Почувши про цього царя і про його премудрі закони, всі звірі почали думати, чи не пора би їм позбутися того немилосердного й ненаситного ворога, яким був для них чоловік, і відзискати свою давню свободу і своє панування над світом? Зібралися всі домашні і всі дикі звірі, поневолені чоловіком, і ухвалили вислати до царя Соломона посланців з-поміж себе, по одному з кожного роду, щоб домогтися по царському закону повернення для них первісної свободи та незалежності від чоловіка. Тільки один Пес був противний тому. Він зостався вірний чоловікові і завідомив його про ухвалу звірів. Почувши про це люди і знаючи царську справедливість, вибрали зараз з-поміж себе наймудріших і послали їх до царя Соломона з тим, щоб було кому боронити їх справи, коли звірі почнуть жалуватися перед царем.

Посланці звірячі і людські прибули майже рівночасно до царя Соломона й завідомили його, в якій справі їх прислано. Почувши, що заноситься на великий процес¹ між звірями

¹ Процес—судова розправа.

й людьми, цар Соломон велів добре прийняти посланців, гостити їх, як слід, через три дні, щоб відпочили з далекої дороги, а сам тим часом розіслав гонців на всі частини світу, щоб поскликали наймудріших законознавців із людей і з праведних духів до його царського трибуналу.

Минули три дні, і всіх покликано перед царя.

II

У величезній судовій палаті засів цар Соломон на своїм престолі. Праворуч і ліворуч нього позасідали вчені члени його трибуналу. Тоді впушено посланців і уставлено їх перед трибуналом—праворуч людей, а ліворуч звірів. Віддавши глибокий поклін цареві, всі стояли мовчки. Возний викликав справу.

— Перед найсвітлішим царем Соломоном і його найсправедливішим трибуналом стають присутні тут посланці всіх звірів і посланці від людей, здаючися на його премудрий царський суд у своїй спірній справі. Хто оскаржує, нехай виступить і говорить!

Один із звірячої громади виступив наперед, поклонився до самої землі перед царем і цілим світлим збором і промовив ось якими словами:

— Великсможний і премудрий царю Соломоне! Іменем отих моїх товаришів, що разом зі мною вислані від великого збору всіх звірів, стаю перед тобою, надіючися на твою велику справедливість, що однаково світить своїм промінням на людей як і на звірів. Не тайно це твоїй премудрості, що колись ми, звірі, були панамі землі, а люди жили по лісах і дебрах, ховаючися перед нами, боячися наших зубів, пазу-

рів та рогів. Вони були пасинки природи, голі та безоружні, слабовиті та малочисленні. З жахом дивилися вони на нас, а в своїй глупоті не раз уважали нас за богів, приносили нам добровільно в жертву своїх дітей, дівчат або старців, щоб тільки запобігти нашій ласки. Але з часом відносини змінилися. Вони розмножувалися, забрали в свої руки вогонь, а при помочі декого з нас, особливо зрадника Пса, захопили в неволю багато з-поміж нас, а іншим видали вічну й ненастанну війну. І тепер, великоможний царю, всі ми, звірі, зведені до крайньої недолі. Ми мусимо ховатися по лісах і норах, критися від праведного сонця, а проте ми ніколи, ні вдень ні вночі не певні свого життя і своєї свободи. Чоловік видав лук і стріли, сіті і пастки, вбиває нас, де побачить, ловить у силця, копле глибокі ями на стежках, куди ми ходимо, і прикриває хворостом, аби ми, йдучи ніччю, впадали в них і робилися його жертвою. Ні ліси, ні скелі, ні вода, ні повітря, ні земне нутро—ніщо не хоронить нас перед його неситою злобою; всюди він уміє досягти нас, усюди нам грозить небезпека з його боку. А ті з нас, що піддалися йому, знайшли ще гіршу долю! Він повернув нас у своїх невільників і збиткується над нами без милосердя. Одних він путає за ноги, іншим накладає ярма на шию, ще іншим нав'язує тяжкі тягарі на хребет, а сам бере у руку батіг або ломаку і б'є їх по боках та заставляє бігти та двигати понад силу. Дуже часто забирає матерям їх дітей, ріже їх перед їх очима або продає, щоб молоком тих матерей годувати себе й свої діти. Ми ніколи не чуємо від нього слова потіхи ані поради, тільки

все і всюди зносимо його побої, лайки та прокляття. Наші рани та синці, наші муки та втома, наш плач і наша смерть, ніщо не зворушує його серця. Та не досить того. Навіть по смерті він не дає нам супокою, четвертує і шматує наше тіло, здирає з нього шкіру, вириває роги, випорює нутро, відрубуює м'ясо від кости, варить, пече і смажить його, навіть кості лупає або палить. І що більше! У всіх тих справах і нечуваних злочинах він не бачить нічого злого, не чуває за них ніяких докорів сумління, вимовляючися тим, що ми не маємо душі і в нечужаній зарозумілості признаючи душу тільки собі самому. Оце, великоможний та премудрий царю, наша жалоба і наші криваві сльози перед тобою. Розсуди нас по справедливості з нашим заклятим ворогом, щоб і ми і наші потомки могли благословити твоє щасливе панування на вічні віки.

Вислухавши цю справу звірячого речника, цар похилив голову, задумався, а потім, обернувшись до людей, сказав:

— Ну, люди, ви чули, що тут піднесено проти вас зі звірячого боку?

Чули,—відповіли люди.

— І зрозуміли все?

— Зрозуміли.

— Ну, що ж маєте сказати на це?

З-поміж людей виступив один вибраний від усіх посланців і поклонившись низько цареві і всьому зборові, промовив:

— Дозволь мені, великоможний царю, сказати слово іменем отих людських відпоручників.

— Говори,—промовив цар.

III

— Усе те правда, — мовив людський відпоручник, — що тут сказано з боку оскарження. Люди, колись слабі, безоружні, боязкі та малочисленні, зробилися з часом сильними, многочисленними, уоружилися, подужали звірів і заволоділи землею. Але хіба ж вони зробили це самовільно чи з якоїсь злої волі? Хіба ж це не був Божий заповіт? Хіба ж у Святім письмі не стоїть, що Бог сотворив землю і все, що на ній, та в ній, а на кінці чоловіка, щоб володів нею і всіма її засобами? Сказано в оскарженню, що звірі зразу були панами землі, а люди пасинками природи. Але чому ж і яким способом зробилася зміна? В боротьбі з тою природою і з її противностями люди виробляли свої сили, а поперед усього виробили свій розум і добилися панування, а звірі, горді на своє колишне верховодство, перестали працювати над собою, занедбали свій розвій і зійшли на вигнанців або невільників. Коли є тут вина по чиїм боці, то ніяким способом не по боці людей.

— Жалуються звірі, що чоловік поробив їх невільниками і знущається над ними. Але забувають, що він ще й дбає про тих своїх невільників далеко ліпше, ніж вони могли би дбати самі за себе. Дикі Вівці давно вигибли від пазурів та зубів Вовків та інших хижаків, а освоєні чоловіком укривають незліченими старими широкі степи та високі полонини. Скільки лишилося диких Коней, Волів, Кіз, а скільки їх живе в людських оселях? Жалуються звірі на тяжку працю в неволі в чоловіка. А хіба ж чоловік самдармує? Чи не приймає

й він сам багато тяжкої праці. і то навіть власне для них, для їх добра? Для них він косить траву й сушить сіно, для них буде хліви і стайні, тягає воду з криниць, приготує соломку їм на підстилку, викидає обірник. Хіба ж він не годує, не поїть, не чистить їх? І як котре занедужає, то чи чоловік не жалує його, як члена своєї сім'ї, не шукає лікаря і не лічить його? Хіба ж при праці чоловік тільки навмисне збиткується над звірем? Навпаки, він придумав для Вола ярмо, щоб не зачіпляти посторонки йому за роги, і для Коня хомут, щоб шнури ані шлеї не душили його в груди. Він укриває його в мороз, підковує його для дороги, щоб не розбивав собі копит. Навіть дороги він робить для звірів, щоб могли ходити безпечно, розкопує провалля, будує мости через ріки, де сам міг би перейти кладкою. Ні,—закінчив речник людей,—коли звірі жалуються, що вони невільники у чоловіка, то й чоловік міг би жалуватися, що він у дуже значній мірі невільник звірів, невільник своїх невільників. Та чоловік не жалується. Він знає, що служба службу родить, що суспільний зв'язок власне полягає втім, що зв'язані з собою—чи то звірі чи люди,—зрікаються одної частини своєї користі, своєї вигоди і своєї свободи для досягнення вищих цілей, більшого, обопільного добра.

Коли скінчив цей бесідник, промовив цар Соломон до звірів:

— Ви чули, що сказав речник людей? Чи маєте що відповісти на це?

— Маємо,—відповіли звірі, а їх речник виступив наперед і промовив:

— Великоможний і премудрий царю! Все те, що сказав речник людей, зводиться до двох точок. Одне те, що він покликався на Святе письмо, яким буцім то задекретована наша неволя, а друге те, що покликався на ті добродійства та услуги, яких буцім то дізнають звірі від чоловіка. Роздивімо ж за рядом обі ті точки!

— Рішуче перечу, буцім то Святе письмо декретує для звірів віковичну неволю у чоловіка. Коли там сказано, що чоловік сотворений на те, щоб володів землею, то це треба розуміти так, що він стоїть найвище в ряді Божих творів, на вершку тої драбини, на якій нижчих шаблях стоїмо ми, інші звірі. Те його володіння відноситься не лише до звірів, але до всієї природи, до рік, гір, землі, моря. Ніде не сказано, щоб володіння чоловіка над звірями було якесь інше, ніж володіння над іншими творами природи. А вже тим менше сказано там, щоб над одними звірями чоловік володів так, а над другими інакше, щоб одних держав у неволі, а других уважав за вийнятих з-під усякого права, переслідував і нищив на кожному кроці і всякими способами. Нехай і так, що чоловік — цар природи. Але ж цар у своїм царстві повинен бути справедливий і великодушний, шанувати права кожного підданого, а не кермуватися самою лише злобою й самоволею. Царство, де панує лише неволя, безправство і війна всіх проти всіх, не може бути оперте на Святім письмі; це не царство по Божому закону, а один ненастанний злочин.

— Покликаються люди на Святе письмо,— мовив далі звірячий речник,— покличемося й ми на нього. Правда, там сказано, що чоло-

вік має володіти звірями, але не сказано, що має різати й їсти їх. Навпаки, там сказано виразно: „Бог дав їм усяку рослину, що дає насіння, і всі дерева, що дають плоди, і сказав: „Це має бути ваша страва.“ Щоб люди вбивали звірів на страву собі, цього в Святим письмі не знаходимо.

— Та цього не досить! Коли чоловік через свою захланність і глупоту переступив Божий наказ і був вигнаний із раю, то Бог іще раз наказав йому виразно: „Мусиш кормитися полевим зіллям,“ а до того додав: „У поті твого чола будеш їсти свій хліб.“ Та ніде не сказано, щоб чоловік здобував собі хліб потом Волоним, чи Коневим, чи Ословим чи Верблюдовим. Тягар праці наложив Бог на самого чоловіка, і справедливо, бо він переступив Божий заповіт, поповнив гріх. Звірі не згрішили, то й кари не повинні терпіти. З якої ж речі сміє чоловік накладати на нас ярма, шлеї та хомути та посторонки? Він тільки довершує свій первородний гріх, виручаючися нами від тої кари, яку Бог наложив на нього і лиш на нього самого

— А тепер скажу ще кілька слів про ту дбайливість чоловіка за звірів, якою він так хвалиться. Забуває при тім лиш це одно, що вся та гарна дбайливість пливе у нього не з доброго серця, не з почуття справедливості й любови, а з брудного самолюбства. Чоловік береже нас для того, бо в нас бачить своє добро, свій маєток, свою користь. Він так само або й ще старанніше береже бездушне золото й срібло і нікому, крім нього, непотрібне каміння. І коли він говорить, що за-для нас завдає собі багато праці, то ми запи-

таємо його, чи мало то він праці завдає собі, щоб видобувати з глибин землі золото, срібло, залізо і всяке каміння, зо дна моря перли та інші цяцьки, щоб будувати величезні, а нікому нінащо непотрібні піраміди, вежі та мури? Ні, не нашим невольником є чоловік, а невольником своєї власної захланности, своєї гордості та своїх примхів. Ми ніколи не просили у нього помочі в наших злиднях; у дикім стані ми дуже добре вміли боронити себе від наших ворогів, помагати собі в хоробах. Ми були здорові, сильні та вродливі. Лише з чоловіком і з його нещасним володінням прийшов закорот у цілу природу, появилася багато хороб, невідомих давніше; Боже прокляття, кинене в раю на нього, мов пошесть, перейшло й на нас і ми мусимо тепер подвійно терпіти за його провину.

Вислухавши цієї промови звірячого речника, цар Соломон обернувся до людей.

— Ви чули, що наводять на свою оборону звірі. Що маєте на це відповісти?

Речник людей виступив наперед і сказав:

— Відповім коротко. Бороняться звірі письмом Святим, доказуючи, що там нема виразного дозволу чоловікові вбивати звірів. Це зовсім хибна оборона. Там нема виразного дозволу на це лише для того, бо є виразний приклад самого Бога. Бо там сказано, що Бог, виганяючи з раю наших прародичів, дав їм за одягу шкіри звірячі. Що ж це значить? Очевидно не що інше, як тільки те, що Бог перший повбивав деяких звірів і познімав із них шкіри, і тим самим дав приклад чоловікові, що й він повинен так робити. Говорять звірі, що лиш одного чоловіка прокляв Бог у раю і на нього

одного наложив тягар праці. І це зовсім не-
вірно. Вони забувають, що чоловік не сам
згрішив, а приведений був до гріха Гадюкою,
отже звірем. І що Бог поперед нього прокляв
Гадюку, а через неї й увесь звірячий рід. Адже
ж у раю всі звірі жили сумирно, були ласкаві
одні до одних і до чоловіка. Чи з чоловікової
вини прийшла ворожнеча між звірями та во-
рожнеча звірів до чоловіка? І чи знають звірі,
що коли б не було на те Божої волі, чоловік
не міг би був сам перемогти їх панування
й заволодіти землею? Повстаючи проти верхо-
водства чоловіка, вони повстають проти того
порядку, який поклав сам Бог на світі; бажа-
ючи увільнити себе від людської переваги,
вони бажають речі неможливої і противної
всьому розвоєві природи.

Вислухавши таким робом оскарження й обо-
рони, цар Соломон замкнув засідання і відло-
жив його продовження на другий день, а пос-
лів велів гостити в своїх палатах, як і попередю.

IV

Опинившись самі між собою, звірячі послі
почали міркувати, як стоїть їх справа і що їм
робити далі.

— Погано стоїть наша справа, — мовив від-
поручник Коней. — Забагато провин ми зва-
лили на чоловіка, а коли вдасться йому ви-
правдатися хоч від деяких, то вже ми програємо.

Але відпоручник Вовків сказав:

— Що там виправдається? Як може він
виправдатися від того, що само б'є в очі
кожного неупередженого?

— Але не забувай, Вовчику,—мовив Слон— що наш суддя — також чоловік. І хоч він справедливий, то все таки мозок у нього людський і очі людські й він далеко схлонніший дивитися на це діло людськими очима, ніж вовчими.

А відпоручниця Свиной мовила:

— А мені й мойому родові, по правді кажучи, зовсім байдуже до цілого того процесу. Бо й яка ж мені кривда від чоловіка? Істи мені дає, робити не велить нічого, береже мене, заганяє в хлівець, а в зимі то й соломи стелить багато, так що я з діточками зариюся собі по самі вухи та й сплю, поки не покличуть до корита. Навіть жолуді, які я так дуже люблю, чоловік збирає восени або й отрясає з дубів і сушить і держить цілу зиму мені на закуску. А те, що ріже мене, то що за біда? Була я в ди́кім стані, різали мене Вѣдмеді та Вовки, моїх малих хапали навіть Лиси, Борсуки, Риси та всякий нікчемний звір. То чи не однаково ж мені гинути чи в зубах тих хижаків, чи під ножем чоловіка? Ба ні, не однаково. Звір мене рве, шматує та калічить живу, а чоловік заріже швидко; звір поїсть трохи мойого м'яса, а решту закопле, так що воно не раз гние і пропадає. А чоловік чистить, крає та береже його, одно варить, інше в димах коптить, начиняє ним ковбаси. І подумати собі, яка то радість у людській сім'ї, коли на столі появиться моя шинка, моя ковбаса, мої ноги або моя голова в студенині! Ні, говоріть, що хочете, а я у чоловіка не маю кривди й не хочу більше правуватися з ним.

— І я не хочу!—мовив Кінь.

— І я також,—мовив Кіт.— Адже ж ви знаєте, що мойому життю завидують навіть люди.

Роботи ніякої не роблю, а те, чим я для них услужний, себто полювання на Миші, то моя найкраща розкіш і охота. А вдень звичайно вилежуюся собі на печі, бавлюся з дітьми, і вже хоч яка бідна господиня, а все таки мусить розстарати дрібку молока для дітей і для Котика. Не даром люди і приповідку зложили, що лиш Котові та попові добре жити на світі. Оттим я говорю, що гріх би мені був жалуватися на чоловіка.

І з цими словами всі три відпоручники відлучилися від звірячої громади і пристали до людської.

Похнюпили голови інші звірі, побачивши це відступство.

— Аж тепер бачу, що наша справа стоїть погано, — мовив Слон. — Уже коли наші товариші втрачуть віру в її слушність...

— Е, що, байдуже про таких товаришів! — з погордою мовив Лев. — Що мені за товариш... Свиня! Звір безхарактерний! Тупоумний, грубошкірець!

Слон трохи ображено покрутив трубою; бачите, Свиня його далека своячка, бо й він же грубошкірець.

— Ну, ну, — мовив він ущипливо до Лева, — ти на грубошкірцях дуже не їздь! Мають вони свій розум і характер. А що до відступства від нашої спільної справи, то бачиш сам, що й твій любий своячок Котик ані на волос не ліпший від Свині. Йому аби своя вигода, а постояти за спільне діло... овва!

— Та ще зі Свині ані з Кота мені не дивно, — мовив Ведмідь. — Відомо, звірі, своя шкіра і своя вигода кожному наймиліша. Але Кінь! Розміркуйте лише його поступок! Адже

він може найтяжче поневолений зі всіх звірів. Скільки то різних способів придумав чоловік на визискання його сили, здоров'я, життя і тіла! І під верх його бере, сідло на нього, накладає й тягарі на його хребті возить, і в шлеї його запрягає, змушує тягти вози та сани. Та не досить того! А скільки то разів чоловік для власної забави гонить його і змушує бігати щосили чи то в перегонах, чи то в прогулях! Скільки то разів бідний Кінь, у шаленим бігу перескакуючи рови, плоти та інші завади, зломить ногу, хребет або скрутить карк і гине на місці! І того не досить! Чоловік зробив Коня спільником своїх найстрашніших злочинів проти нас і проти своїх же братів людей. Чи ж були би лови на грубого звіря без помочі Коней? А головно — Кінь стає до помочі чоловікові в війні проти інших людей, гине тисячами в битвах, проливає свою кров і кладе свої кості за діло, якого ані в зуб не розуміє та яке йому зовсім не цікаве. Та й цього ще не досить: чоловік любить його, поки він живий, годує його, чеше й чистить, іноді навіть цілує його морду, а проте брідиться його м'ясом, і коли він постаріється, окалічіє та не може робити, то або ще за життя виганяє його в ліс на поталу Вовкам, або по смерті викидає його тіло на жир Псам та Воронам. Ну, і скажіть же мені, відки після цього всього у того Коня така прихильність до чоловіка?

— Блискучі шори мабуть отуманили його! — мовив Цап. — Я не раз бачив, як він запряжений, вичищений, весь блискучий аж сам не знає, на яку ступити, задирає голову, озирається сам по собі, потрясає брязкальцями та

перебирає ногами, так пиндючиться своїм рабським строем¹! Уже, видно, рабство так вийшло в його натуру, що за отакими цяцьками він забув про свою свободу й незалежність.

— Та годі нам говорити про тих відступників,— мовив розважний Слон.— Міркуймо про свою справу! Що нам робити далі? Чи достоювати свого, чи відступити заздалегідь? Чи стояти на тім, що сказали наші речники, чи шукати нових свідків і доказів для свого права?

— Я думаю дати спокій! На що нам клопоту?— мовив Бегемот.— Моя рада проста. Чоловік живе на суші, ми ховаймося в воду, там будемо безпечніші. Він удень воює, а вночі спить: ми переходимо з денного життя до нічного, щоб якнайменше стрічатися з ним. Оце буде найліпше.

— Все товстошкірець товстошкірем, — не витерпів Лев, щоб не огризнутися на Бегемотове балакання. — А я чую в собі таку лють, що коли вирок випаде на нашу некористь, я готов кинутися на того премудрого царя Соломона й розшарпати його.

— Котячий розум, незгішій Курячого! — буркнув згідно Слон. — І що ж ти найліпшого докажеш цим? Хіба ти не знаєш, що перед царем стоять ряди озброєних і ти, скачучи на царя, поперед усього скочиш на їх галябарди? Сам пропадеш, а нашу справу попсиєш.

— А може би — мовив Ведмідь, облизуючися, — може би ми пригадали собі нашу стару добру приповідку: хто мастить, той їде? Адже ми за дурною головою і до царя прийшли голіруч і перед трибуналом стали голіруч,

¹ Стрій—одяг.

то й як же має наша справа виграти? От якби так кожному членові трибуналу по вулиці чистого меду-патоки... Я би вже віджадував для спільного добра.

— Тю, тю, дурний! — загукали деякі розумніші звірі. — Гадає, що як сам любить мед, то вже й кожний інший готов за мед продати і душу й сумління. Сховайся зі своїм обридливим медом, що Бджоли понадушували собі з животів. Отто лакітки знайшов! Тьфу!

Вуйко, почувши ті вигадки та сплювання, засоромився дуже й бурчачи щось собі під ніс про брак смаку у тих глупих звірів, заліз у кут і, скулившись, слухав дальшої наради.

— Борони нас Боже від такого кроку, як радить Бурмило, — остерігав Слон. — Наша справа чиста, а коли б ми попробували підкупити трибунал, то аж тоді програли би напевно, ще й з соромом. А тепер, провадячи річ чемно, хоч і програємо, все таки не наберемося сорому. А може таки й зовсім не програємо. Слухайте. У мене виринула ще одна думка, і то завдяки Ведмедевій промові. Адже відпоручник людей сказав перед судом, що звірі самі собі винні, коли від давнішого панування над світом прийшли до теперішнього упадку. Мовляв: люди працювали й розвивалися, а звірі дармо час гаяли, не навчилися нічого і стратили те, що мали. Попробуймо завтра доказати, що це неправда, що й звірі, бодай деякі, також не їли дармо хліба і не прогавили марно всі науки мами природи.

— А як же це докажемо? — запитали гуртом звірі.

— Пошлімо зараз посланців до Бджіл і до Мурашок. Це звірики хоч дрібні, але сильно

зорганізовані. Вони мають свої держави, будують замки, кріпості, магазини, висилають колонії, збирають засоби, одним словом, живуть у таких упорядкованих відносинах, що й люди можуть багато дечого навчитися від них. Найліпший доказ, що не самі люди, але й звірі і то навіть такі нікчемні Комахи, як Бджоли й Мурашки, мають здібність до осягнення високого ступня цивілізації.

Всі звірі радо згодилися на Слонову раду й зараз же вирядили посланців до Бджіл та до Мурашок, щоб і вони вислали на завтра своїх речників до Соломонового трибуналу.

V

Другого дня засів цар Соломон на троні серед свого трибуналу, і знов стали перед ним відпоручники звірів і людей.

— Чи має ще хто з вас сказати щось нового до того, що було сказано вчора?— запитав цар.

— Ми маємо сказаги,— мовили звірячі відпоручники.

— Говоріть!— сказав цар.

— Великоможний царю і пресвітлий трибунале,— розпочав звірячий речник.— Учора речник людей сказав був, що ми, звірі, з власної вини стратили панування над світом. Бо коли ніби то люди боролися, розвивалися, доходили до розуму й сили, гуртувалися до купи та працювали, звірі не поступали наперед, лишилися в первіснім стані й через те мусіли уступити людям. Сьогодні ми маємо свідків на те, що це не вина звірів, а вина того ж чоловіка та його зажерливості. Коли більшина звірів опізнилася в розвою, послабла числом,

утратила давніші місця свого розселення й найліпші умови розвою, то це тому, бо все забрав чоловік! Він пильно дбає про те, щоб звірям не було змоги розвиватися; він рад і довіку держати нас у низькості та занепаді, бо це запорука його панування над нами. Де не сягає його рука і його пагубний вплив, там зараз звірі підносяться, робляться не лише численніші, кращі, вродливіші, сміліші, характерніші, але також розумніші. Що їм не хибує здібности до розвою й організації, на це маємо тисячу доказів. Чи Птахи не будують гнізд із такого мізерного матеріалу, без ніяких приладдів, і так штучно та майстерно, що ніякий людський майстер не потрапить дорівняти їм? Чи ж Коні та Воли в стаді не вмюють добре боронитися від напасти, одні стаючи до середини головами й фиркаючи задніми ногами, а другі стаючи назверх рогами? Чи ж Журавлі та Дрохви не служать навіть людям взірцем чуйности, не ставлять варті в часі жирювання або нічлігу? Чи ж Крук не потрапить напитися води зі склянки з вузьким горлом, вкидаючи до неї камінці? Але ми маємо ще ліпших свідків, таких, що ствердять довідно, як то звірі, навіть дрібненькі і, сказати б так, безмізкі, потрапляють мудро урядити своє життя, коли чоловік не перепиняє їм.

— Що це за свідки?—запитав цар Соломон.

— Це Бджоли й Муравлі,—відповів звірячий речник.—Звели, великоможний царю, щоб вони станули перед твоїми світлими очима.

Цар махнув своїм скіпетром і до залі ввели відпоручників Бджіл і Муравлів.

— Знаєте, про що йде справа перед моїм престолом і оцим світлим трибуналом? — запитав цар у відпоручників.

— Знаємо. Про те, чи чоловік має мати першенство на землі, чи ні.

— Добре. Що ж маєте сказати до цієї справи?

— Можемо, великоможний царю, — мовив речник Муравлів — сказати лиш те, що коли мати на увазі наші громадські порядки й наше майстерство, то люди багато де в чому не можуть зрівнятися з нами. Ми вміємо з найдрібніших пилинок, камінців та патичків здвигати такі будови, яких не здвигне ніяка людська рука. Ми копемо підземні ходи, зводимо склепіння, будуємо вежі, мости та коридори, вміємо порозуміватися без голосу і знаходити дорогу в своїх безвіконних будовах. Ми знаємо поділ праці, провадимо війни, держимо дійну худобу й засіваємо для неї навіть поле потрібним їй зіллям, а деякі наші роди держать навіть невольників.

— А ми живемо в добре впорядкованій монархії — мовила відпоручниця Бджіл, — маємо поділ праці доведений до крайньої досконалости, робимо будівлі ще майстерніші від муравлевих і збираємо до них засоби корму, якого крім нас не зумів би приладити ніхто на світі, а вже найменше чоловік. І можемо з гордощами сказати, що чоловік не то що не допоміг нам у тім розвитку, а навпаки, простер свою неситу руку й на нас: коли йому подобається, виганяє нас із наших осідків, або й зовсім нівечить нас, що б покористуватися нашим добром.

— Що ти маєш відповісти на це? — запитав цар у речника людей.

— Відповім хіба те, що ці докази нічого не показують. Заким чоловік доборовся до теперішнього свого стану, звірі мали над ним перевагу й утруднювали йому кожну хвилину життя, кожний крок розвою ще далеко більше, ніж чоловік тепер утруднює їм. А проте він при сильній волі та ненастанній праці добився верховодства, яке тепер звірі хотіли би таним¹ коштом, царським вироком відібрати йому. І не можуть звірі сказати, що чоловік тепер так загороджує їм дорогу до поступу. Скільки то набідиться та намучиться не один чоловік, учачи Ведмеда танцювати, Коня та Пса різних штук, Папугу, Шпака та Крука говорити, а Коса свистати. Та що з того! Звірі не мають здібности передавати своєму молодому поколінню те, чого навчаться, і тому з кожним молодим поколінням приходиться зачинати науку наново. А що до їх самоділкових будівель, то вони певно гарні, але біда лише в тім, що раз навчившись робити їх, ані Бджоли ані Муравлі за всі ті тисячі літ не змоглися на те, щоб зробити в них хоч один малесенький поступ, хоч одно уліпшення. Не мають що дуже хвалитися своїм громадським життям. Адже у Бджіл цей порядок держиться на поневоленню всього жіночого роду і на щорічнім мордуванню всіх мушин, а в Муравлів на невільництві, яке у деяких родів доходить до того, що пануюча верства без помочі невільників навіть їсти сама не вміє. Чи це має бути знаком їх вищости над чоловіком, або основою для їх рівноправности з ним?

¹ Таний — дешевий.

На цьому цар закінчив розправу. Обі спірні сторони мусіли вийти з залі, поки цар з радними радився, який би в тій скрутній справі видати вирок. Довго прийшлося всім чекати. У трибуналі були думки поділені, велися живі суперечки. Нарешті по трьох годинах покликано всіх назад до залі і возний крикнув голосно:

— Повставайте і слухайте вирок!

Настала глибока тиша. Цар Соломон, не встаючи зі свого престола, промовив:

— Вислухавши докази сторін і погляди світлих дорадників, покликаних до цього трибуналу, я, цар Соломон, владою, даною мені згори, орікаю в справі між звірями і людьми о першенство на землі: Звірі мають підлягати чоловікові, а чоловік звірям.

— Як же це так? — запитали разом відпоручники людські й звірячі.

— А так. Ті звірі, що досі служили чоловікові, мають служити йому й даліше. Ті звірі, що досі жили на волі і або боролися з чоловіком, або тікали перед ним, будуть чимраз більше улягати його перевазі, їх число буде меншати й чоловік добиратиме чимраз нових і ліпших способів на їх винищення.

— Де ж тут друга половина вироку, премудрий царю? — крикнули благально звірячі відпоручники.

— З тими звірями, що йому служать, має чоловік поводитися як зі слугами, близькими йому натурою і призначенням, як з творами, що так само родяться, ростуть, почувають голод і спрагу, біль і радість, смуток і втіху, як він. А тих, що йому ворожі, нехай убиває без зайвої муки.

— Де ж друга половина твого вироку, премудрий царю? — ще раз крикнули звірячі відпоручники.

— За тих звірів, що йому служать, має чоловік дбати, має працювати й турбуватися за них, служити їм у їх хворобах і випадках, — мовив далі цар Соломон.

— Це він чинитиме для власної користі, премудрий царю! — мовили звірі. — Але друга половина вироку обіцяла нам...

— Дурні ви, невидючі! — крикнув, розсердившись, цар Соломон. І підвівши праву руку, взяв нею положену обік себе на гаптованій подушці невеличку чорну паличку з великим, блискучим діамантом на кінці.

— Всі, хто тут у залі, дивіться пильно на цей камінець, що на кінці цієї палички! — мовив цар і підняв паличку та держав її нерухомо просто перед собою.

Всі звернули очі на діамант.

— Що бачите?

— Нічого не бачимо, — відповіли всі в один голос. — Блиск того каменя сліпить наші очі.

— А тепер? — мовив цар і замахнув паличкою широке півколесо.

По залі пройшло глухе стогнання, окрик здивовання й жаху, без виразних слів. Усі повитріщали очі на невидане диво.

Від замаху чудодійної палички в залі збилося якесь дивне світло. Всі предмети, що були вперед видні, нараз зробилися якимись безмірно великими; їх віддалення від очей також збільшилося так страшенно, що вони немов щезали, робилися якісь прозорчасті, мов тінь або рідка мла. Натомість у безпосередній близькості всі побачили незліченні дрібні істоти —

кульочки, палочки, голки, хрестики та ниточки. Вони літали непроглядними хмарами скрізь у повітрі, плавали цілими струями при кожному русі, при кожному подуві чіплялися мільярдами кожного тіла, і де тільки знаходили собі поживу, крихіточку слини, плину, клею, поту, там зараз прилипали, росли, насисалися, пучнявіли й розпадалися, лишаючи по собі маленьку крапельночку отруйного плину. І тут же на очах у всіх протягом кількох хвилин кожний міг бачити, як у кожного його сусіда на тілі, в очах, у вухах, у роті, в крові, в легенях (усі тіла при тім дивнім світлі робилися прозорчастими, великі тіла неначе зникали, а зате видні були тільки ті маленькі, невидні для голого ока) скрізь творилися тисячі, мільйони гнізд тих дивних, дрібненьких істот, і кожної хвилі грозили затроїти, зіссати, знищити кожне найбільше тіло. Зачудовані відпоручники бачили, як ті таємні маленькі істоти не минають нічого й нікого, чіпляються навіть стін, мурів, гладко полірованих стовпів, усюди липнуть, всисаються, гризуть без зубів, і множаться, множаться безнастанно, страховинним способом і нечуваними числами.

Та, придивляючися ближче, вони спостерегли, що ті дрібнесенькі істоти хоч без очей, без ротів, без ніяких знаряддів, хоч усі майже однакові між собою, все таки виявляють деякі різниці й відповідну до них ворожнечу між собою. Кульочки¹ кидалися на прутиків і пожирали їх; прутики своєю чергою давалися взнаки тарілочкам, бляшкам або іншим кульочкам. І в тім таємнім світі йшла ненастанна

¹ Кульочки — від куля, кругле тіло.

боротьба, далеко лютіша, ніж у світі доступнім для людських і звірячих очей. Тут гибли щохвили мільйони, але рівночасно й народжувалися мільйони; по правді тут не було ні вродин ні смерти, бо ж усе те хиталося між двома берегами: кульочка пучнявіла й розпадалася на дві — не мертві, але живі, менші кульочки.

Всі присутні стояли довго, мов ошоломлені тим нечуваним видом.

— Бачите тепер, хто властиво ваш пан і ваш ворог? — мовив Соломон і махнув паличкою в противний бік і дивне видовище щезло. — Оці маленькі істоти не дбають про вашу суперечку, — мовив далі цар. — Незримі й недосяжні для вас, вони дні й ночі, кожної хвилини облягають, точать, заповняють вас. Ваше тіло опирається їх напоріві, доки здорове, і здорове доти, доки знаходить у собі соки, що можуть пожирати, розтоплювати тих прибуд. Та нехай між ті їх міліярди заблукається одна бульбашечка іншого рода, проти якої ваше тіло, ваша кров, ваша слина не має соків, і вона протягом короткого часу розмножитья в вашім тілі і довкола вас, затроїть вашу кров, затроїть повітря, яким ви дихаєте, і ви, велетні, падете жертвою тої незримої бульбашечки, бульбашечки, яких мільйони, зложені на купу, таки ще незримі для вашого ока. Ось вам друга половина мойого присуду. Оцим дрібнесеньким звірям будете підвладні всі ви, люди й звірі. Коли на них зайде така порода, ви будете тисячами й мільйонами гинути безпомічно. Аж як знайдете способи боротися з ними, тоді... ну, та тоді не треба вам буде ніякого суду.

Цар махнув рукою на прощання і всі вийшли з залі.

Від того часу вже звірі не правувалися з чоловіком.

1903

БАЙКА ПРО БАЙКУ

I

— Алеж це все байки! — в один голос закричали діти, коли я скінчив оповідати їм оте все, що написано в цій книжці.

— Так, дітоньки, байки. А знаєте ви, що то байка?

— Знаємо, знаємо! То щось таке, що не є правда.

— Овва! А хто ж то сказав вам це?

— Ми самі так думаємо.

— Ну, то подумайте ліпше. Хіба ж це не правда, що Вовк їсть Барана, Лис Курей, Сови пташок?

— Та це правда. Алеж ти оповідав нам, що Лисичка копала поле і їла паляниці з медом, що Вовк їхав на Ослі в село, бажаючи бути вйтом, що Крук ніс у дзюбі головню й розложив огонь, і всякі такі нісенітници. Це вже не може бути.

— А коли не може бути, то пощо ж ви слухали?

— Пощо слухали? Бо цікаво.

— Що ж тут цікавого? Як може неправда бути цікава?

— Власне неправда найцікавіша! Це так смішно подумати, що Вовк хоче стати вйтом, що Лис сидить у бочці з фарбою, що Кіт говорить побожні вірші...

— А якби я почав оповідати вам, що Вовк літає в повітрі, Лис плаває в воді, Кіт живе в норі під землею, то як думаєте, це була би правда, чи неправда?

- А вже ж неправда.
- А було би цікаво?
- Зовсім ні.
- Значить, не кожна неправда цікава?
- Та так, не кожна.
- Ну, подумайте ж тепер, котра неправда цікава?

Діти задумалися. Їх маленькі головки працювали, оченята блищали, але думки не клеїлися до купи.

— Візьміть для легшого зрозуміння два рисунки. Ось на однім нарисуємо Барана з шістьма ногами. Як гадаєте, привидивий це Баран?

— Та ні.

— А смішний?

— Також ні.

— Так. Це Баран-каліка, а вид каліцтва збуджує в нас жаль, а не сміх. А тепер гляньте на оцей рисунок: Осел грає на фортеп'яні. Правда це?

— Та ні.

— А смішно?

— Навіть дуже смішно.

— Що ж тут таке смішне?

— Те, що Осел узявся не до свого діла, робить щось таке, що можуть робити тільки люди.

— Чи всі люди?

— Навіть не всі люди. Ті, що вміють грати, можуть братися до цього, а ті що не вміють...

— Таких, здається, яюсь називають?

— Еге, їх так і називають ослами.

— От і бачите! І ми дійшли до кореня! Значить, є осли й між людьми?

— А вже ж є.

— Значить, коли я нарисую Осла при фортеп'яні, то це не буде конче така цілковита

неправда! Ну, а як думаєте, є між людьми й інші звірячі натури: хижі Вовки, хитрі Лиси, добродушні Слони, зрадливі Круки, напасливі Сови?

— Кажуть, що є й такі.

— От і бачите! Значить, говорячи про звірів, я не говорив цілковиту неправду. Певно, що дійсний Кіт не говорив побожних віршів, але чи один же то облесний чоловік говорить такі слова, дибаючи на людську згубу! Дійсний Осел не засяде грати на фортеп'яні, але скільки ж то двоногих ослів брязкає на фортеп'янах і інших струментах і загалом роблять такі роботи, котрих не вміють, до котрих би не повинні братися! Значить, дітоньки любі, не тим цікава байка, що говорить неправду, а тим, що під лушпиною тої неправди криє звичайно велику правду. Говорячи ніби про звірів, вона одною бровою підморгує на людей, немов дає їм знати: „Та чого ви, братчики, смієтеся? Адже це не про бідних Баранів, Вовків та Ослів мова, а про вас самих з вашою глупотою, з вашим лінивством, з вашою захланністю, з усіма вашими звірячими примхами та забагами. Аджеж я навмисне даю їм ваші рухи, ваші думки, ваші слова, щоб ви якнайкраще зрозуміли — не їх, а себе самих!“

— Ну, це мабуть не зовсім так, як ти кажеш, — мовив до мене один старшенький хлопчик. — Якби так було, то треба би оповідати байки самим старшим людям, нехай би з них пізнавгли свої хиби. А в дітей таких хиб звичайно ще нема, то пощо їм того? А тим часом старшим людям байок не оповідають, і вони їх навіть не люблять слухати, тільки

власне діти. Для дітей мусить у них бути цікаве щось інше.

Правда, як розумно говорив той хлопчик? Він думав і привик уже в'язати одну думку з другою.

— А як думаєте, любі мої, — мовив я на те, — чи маленьким дітям можна давати їсти твердий хліб, волову печеню, капусту?

— Ні. Вони би від того занедужали. Їм дають кашку на молоці.

— От і бачите! Гола, повна правда життя, то тяжка страва. Старші можуть заживати її, вона для них смачна і здорова. Але дітям не можна давати її так як старшим, треба приготувлювати її в ріденькім стані, в образках, у байках. І вони так приймають її. А при тім ще одно. Вони люблять звірів, чують себе близькими до них, розмовляють з ними й розуміють їх; от тим то й оповідання про звірів їм такі цікаві, особливо коли ті звірі в байці ще починають говорити, думати й поводитися як люди. Колись, як іще всі люди були прості, невчені, з дитячим розумом, усі вони любувалися байками так, як тепер любуються діти.

— А я найліпше люблю байки через те, що мої мама оповідають їх так гарно, так рівно-рівно, такою добірною мовою, — мовила дівчинка-школярка.

— Так, дітоньки! Це велика правда. Оті простенькі сільські байки, як дрібні, тонкі корінчики вкорінують у нашій душі любов до рідного слова, його краси, простоти й чарівної милозвучности. Тисячі речей у життю забудете, а тих хвиль, коли вам любя мама чи бабуся оповідала байки, не забудете до смерти.

— А кажуть, є такі пани, що хотіли би відібрати нам нашу мову, заборонити нам думати й говорити по-своєму. Чи то може бути правда?

— Правда, дітоньки. Є такі люди, що їх коле в очі те, що ми є на світі, раді би, щоб нас не було, і добирають усяких способів, аби скасувати нас. Але вони все пригадують мені ту Синицю, що збиралася спалити море.

— О-о-о! То Синиця збиралася палити море? А то за що? Як?

— Слухайте, дітоньки, як то було!

II

Була собі раз Синиця. Щось їй прийшло до голови, досить, що звила собі гніздо на самім березі моря на невеличкім корчику. Поки море було спокійне, все було гаразд. Синиця нанесла яєць і почала висиджувати їх. Аж нараз повіяв вітер, розігралося море, затопило корчик і з ним разом Синичине гніздо. Сама Синиця ледве втекла жива, а її яєчка поплили з водою.

Ой-ой-ой, як розгнівалася Синиця! Сіла собі на скелі над морем та й як не почне сварити та лаяти море!

— Ти погане та нікчемне море! Ти безглузда, темна сило! Ти захланна безодне! Ти нездале, непотрібне нехарапутне море! Як ти сміло нарушити мою хату, забрати мої яйця! Та я тебе до суду запізву, я тобі на весь світ стиду нароблю, я тобі не дам спокою ні вдень, ні вночі, поки мені не вернеш моєї страти!

А море все: хліп-хляп, хліп-хляп, хліп-хляп.

— Що, ти смієшся з мене, ти нечесне, несумлінне, неблагородне море!—пищала Синиця.— Зараз мені віддай мої яйця, бо їй-богу, помшуся на тобі!

А море все хліп-хляп, хліп-хляп, хліп-хляп.

— Ти думаєш, що я не зумію помститися? Думаєш, що я така маленька, а ти таке велике, то я безсильна супроти тебе? А бачило ти, безглузде море, яка маленька іскра, а який великий ліс, а вона запалить його, і він згорить. Коли не віддаси мені зараз моїх яєць, то їй-богу я запалю тебе.

А море все хліп-хляп, хліп-хляп, хліп-хляп.

Страшенно розлютилася Синиця і поклялася не спочити, поки не запалить море. Вона полетіла до Хробачка-Світлячка й мовить йому:

— Слухай, Світляче, ти маєш вогонь на животі. Ходи зо мною, допоможи мені запалити море.

— Не можу, Синичко — мовив Світляк. — Мій вогонь світить уночі, але не гріє і не палить. Іди до Блудного Вогника, може він тобі що pomoже.

Полетіла Синиця над болото, сіла собі на вільховім корчі та й чекає, поки наблизиться до неї Блудний Вогник. А там їх понад болотом кільканадцять ходило та все, мов п'яні, писали мислите понад болотом. Нарешті один надлетів близько Синиці.

— Гей, Вогнику-братіку — кричить до нього Синиця. — Задержися хвилечку, маю тобі щось сказати.

— Не можу задержатися, не маю коли — відповів Блудний Вогник. — Але говори, що маєш говорити, я тут буду нипати коло корча, то все почую.

Розповіла йому Синичка своє горе і просить:
— Ходи, поможи мені спалити те погане море!

— Не можу, Синичко — відповів Вогник. — Я ось тут на болоті роджуся і тут мушу гинути, а ще до того не смію ані одної хвилечки спочити, так що навіть свічки від мене не за-світиш. Але чому ж би тобі не вдатися до Крука? Він до таких речей майстер. Адже я чув, що він увесь Сов'ячий народ у печері спалив. Піди но ти до нього.

Полетіла Синиця до Крука, оповіла йому свою історію і просить допомогти в її горю й запалити море.

— Не можу, Синичко, — відповів Крук, по-важно похитавши головою. — Той вогонь, що від нього згоріли Сови, то простий людський вогонь, що я вкрав онтам на пасовиську. Але такий вогонь моря не спалить, він сам гасне у воді. Щоби спалити море, на те треба би іншого вогню, а де його роздобути, я й не знаю. От знаєш що, йди до Бузька. Кажуть, що він уміє своїм дзюбом чудесний вогонь викресати. Може цей придасться тобі на що.

Подякувала Синиця Крукові за добру раду й полетіла шукати Бузька. Розповіла йому, що й як, і просила потрудитися та викресати для неї дзюбом вогню, чей би¹ від нього занялося море.

— Не можу, Синичко, зробити цього — відповів Бузько, задумавшись і ставши на одній нозі. — То колись наші діди-прадіди вміли, кажуть, дзюбами вогонь кресати, а ми вже не вміємо тої штуки. Та й ледве, чи цей вогонь

¹ Чей би — може би.

придався би тобі на що. Мені здається, що щоб запалити море, на те треба вогню з самого неба. Полети но ти до Орла. Він щодень літає під саме сонце і знайомий у небесних сторонах, може він тобі що допоможе.

Поклонилася Синичка Бузькові та й полетіла до Орла. Летить, а все собі думає: „Чекай, ти погане, недобре море! Я тобі покажу, що може проста, покривджена Синиця! Вже я не я буду, коли ти не відпокутуєш тяжко за своє злодійство!“

Прилетіла до Орла, розповіла йому свою кривду та й просить, кланяючися йому в ноги: — Та вже ви, нівроку вам, ваша величність, не погордуйте бідною, покривдженою Синицею, роздубуйте мені небесного вогню, щоб я спалила те нікчемне море й помстилася на нім за свою тяженьку кривду.

Але Орел, вислухавши її мову, як не затріпоче крилами, як не закричить, аж Синиця забула, чи жива вона, чи ні.

— Ах, ти дрантива Синице! А хто ж тобі казав класти гніздо на морському березі? Хто тобі казав задиратися з морем? То через твою дурноту я маю для тебе красти з неба вогонь? Зараз мені забирайся! Звий собі гніздо онтам у терню на могилі, нанеси яєць і висиджуй їх, розумієш? То твоє собаче право, а до моря тобі зась!

Одержавши таку резолюцію, Синиця зараз успокоїлася, а за кілька тижнів уже справді мала нове гніздо й нові яйця, цим разом не на морським березі, але в терню на могилі.

ДРІБНІ ДИТЯЧІ
ТВОРИ

Р І П К А

Стара казка, по новому розповіді І. Ф.

Був собі дід Андрушка, а в нього баба Марушка, а в баби донечка Мінка, а в дочки сучечка Фінка, а в сучки товаришка киця Варварка, а в киці вихованка мишка Сіроманка.

Раз весною взяв дід рискаль та й мотику, скопав у городі грядку велику, мервицею попринадив, грабельками підгромадив, зробив пальцем дірочку дрібку — та й посадив ріпку.

Працював дід не марно: зійшла ріпка гарно. Щодень ішов дід у город, набравши води повен рот, свою ріпку підливав, їй до життя охоти додавав.

Росла дідова ріпка, росла! Зразу така, як мишка була, потому, як буряк, потому як кулак, потому як два, а накінці стала така, як дідова голова.

Тішиться дід, аж не знає, де стати.

— Час — каже — нашу ріпку рвати!

Пішов він у город гуп, гуп! Узяв ріпку за зелені ї чуб: тягне руками, заперся ногами, добуває сил усіх, сопе як ковальський міх — мучився, потів увесь день, а ріпка сидить у землі, як пень.

Кличе дід бабу Марушку:

— Ходи, бабусю, не лежи, мені ріпку виврати поможи!

Пішли вони в город гуп, гуп! Взяв дід ріпку за чуб, баба діда за плече — тягнуть, аж піт тече! Торгає дід ріпку за чівку, торгає баба діда за обшивку, працюють руками, упираються ногами — промучилися увесь день, а ріпка сидить у землі, як пень.

Кличе баба дочку Мінку:

— Ходи, доню, не біжи, нам ріпку виврати поможи!

Пішли вони у город гуп, гуп! Узяв дід ріпку за чуб, баба діда за сорочку, дочка бабу за торочку; торгають руками, упираються ногами. промучилися увесь день, а ріпка сидить у землі, як пень.

Кличе дочка сучку Фінку:

— Ходи, Фіночко, не біжи, нам ріпку виврати поможи!

Пішли вони в город гуп, гуп! Узяв дід ріпку за чуб, баба діда за сорочку, дочка бабу за торочку, сучка дочку за спідничку. Торгає дід ріпку за чівку, баба діда за обшивку, дочка бабу за запаску, сучка дочку за спідничку — промучилися увесь день, а ріпка сидить у землі, як пень.

Кличе сучка кицю Варварку:

— Ходи, Варварко, не лежи, нам ріпку виврати поможи!

Пішли вони в город гуп, гуп! Узяв дід ріпку за чуб, баба діда за сорочку, дочка бабу за торочку, сучка дочку за спідничку, киця сучку за хвостик. Тягнуть і руками й зубами, упираються ногами; промучилися увесь день, а ріпка сидить у землі, як пень.

Кличе киця мишку Сіромашку:

— Ходи, Сірочко, не біжи, нам ріпку вирвати поможи!

Пішли вони в город гуп, гуп! Узяв дід ріпку за чуб, баба діда за сорочку, дочка бабу за торочку, сучка дочку за спідничку, киця сучку за хвостик, мишка кицю за лапку—як потягли, як потягли та й балабунць!

Упала ріпка на діда Андрушку, дід на бабу Марушку, баба на дочку Мінку, дочка на сучку Фінку, сучка на кицю Варварку, а мишка шусть у шпарку.

1891

„К И Ц Я“

Плакала киця на кухні,
Аж їй очиці попухли.
„Чого ти, киценько, плачеш,
Їсти, чи питоньки хочеш?“

„Їсти ні пити не хочу,
З тяжкої жалости плачу.
Сам кухар сметанку злизав,
На мене, кицуню, сказав.
Хтїв мені лапки побити,
Чим же я буду ходити?“

„Скажи ж нам, киценько мила,
Як ти ся¹ в нього просила?“

„Я му² сказала: Ой, пане,
Хай тобі жаль мене стане!
Не бий ти кицю мізерну,
Я тобі шкоду поверну.
Настане ранок майовий,
Піду я в поле на лови;

¹ Ти ся просила — галицька народня форма: „ся“ стоїть перед дієсловом, до якого належить.

² Му — йому (народня форма).

Походжу мало, чи багато.
Зайчика зловлю малого,
Тобі принесу живого.
Горобці в стрісі укриті
І перепілонька в житі,
Все те моя буде здобич.
Як мені буби не зробиш.
А як полудне настане,
Пригріє сонце весняне,
Скриються зайчики й птахи.
Я влізу в воду по пахи,
Я всі броди переброжу,
Вже ся на хитрість спроможу.
Вже ся спроможу на шутку,
Наставлю хвостик, як вудку,
Наловлю рибок я много,
А все для тебе їй-богу!“

1891

„ОЙ, ВИ ЛАСТІВОЧКИ!“

„Ой, ви ластівочки легкокрилі!
Як вам вільним весело
Покидати гнізда свої милі.
Скоро літо геть уйшло.

„Скоро осінь зимним вітром свище,
Скоро в'яне тужний гай,
Летите ви, як те в гаю листя.
В нову весну, в новий рай.

„Ви, небесні путниці, о много
Щасливіші від людей!
Літо згисло—глядите нового,
Кращих дворів, ніж оцей.

„Там на юзі вас гостить багата,
Гріє краща сторона,
Коли в нас під снігом гнеться хата,
У мороз тріщить вона.

„Щастя мати дві тепленькі хаті,
І однако їх любить!
Коб то нам, о ластівки крилаті,
Щастя того ще дожить!“

Глянь, аж ластівка одна злетіла
Від сестер—це що за знак?
На гіллячці проти хлопця сіла,
І йому шебече так:

„Не кажи так! Краща доля ваша:
Ґрунт, що ти на нім, е твій!
Як Україну бурі-лиха страшать,
Можеш бути вірним їй.

„Жодна сила гнать тебе не сміє
З вітчизни в потрібний день;
В бурю, студінь все її огріє
Твого серденька вогень¹.

„Коли край твій рідний тисне горе,
Ти його не відіпхні,
Як та ластівка, що гень за море
Відлітає восени.“

Стрепенулись її крильця дужі,
І фурнула сестрам вслід.
Хлопець вже не чув морозу-стужі,
В серці інший жар горить. .

¹ Вогень—вогонь (діялект. форма).

„Не покину я тебе ніколи,
Рідний, милий краю мій,
Хоч мороз зціпить твої роздоли,
Згасне сонце в тьмі хмарній.“

„Не покину тя¹, Вкраїно-нене,
Хоч ти² лють морозить кров!
Верне яр твою і тьму прожене
Твоїх діточок любов.“

„Хай у стократь кращий край за море
Ластівки собі летять,
А я в ріднім радощі і горе
Непохитно знести рад.“

З чеського Елішки Красногорської
переклав І. Ф.

1891

СКРИНЬКА

Гопки, скоки! Наче в рою
Скачуть киці по покою,
Там то втіха їм!
Пішла мама і діточки
До города на цвіточки,—
Наш тепер весь дім.

Нуте живо скоки в боки!
Раз то тільки на три роки
Воля нам така.
От тепер ми погуляймо,
Забавочок пошукаймо,
Де лиш є яка.

¹ Тя—тебе (народ. форма).

² Ти—тобі (народ. форма).

Глянь! Ось книжечка Олюньки!
Подивімся на малюнки —
Красні, ай-ай-ай!
А ти, кицю, красий Драпку,
Візьми книгу в праву лапку,
Щось нам прочитай!

Що? Не вмієш? Ну, то годі!
Ось жовніри¹ у поході,
А ось карти! Ай!
Хай нам карти поворожуть,
Де то мишки критись можуть?
Там то буде рай.

Впала карта знакомига;
Каже, де є мишка скрита,
Пильно гляньте лиш:
Катуляйся, м'яче красий,
Де зупинеш хід свій ласий,
Там є скрита миш.

Котиться м'яч сорокатиї
Вправо, вліво здовж кімнати,
Аж тут став нараз.
Але мишка де є, де є?
М'яч мовчить, мов і не теє...
Чи здурив він нас?

А, ось скринька проти сонця
Без дверей і без віконця —
Певно мишка в ній!
Певно, вчувши шум і галас,
Перед нами тут сховалась —
Стій же ти, постій!

¹ Жовнір — салдат.

Далі, киці! Ми цю скриню
Розіб'ємо мов твердиню;
 Ти, Мурко, згори,
Ми спереду будем дряпать,
Мусимо ту мишку злапать,—
 Таже е нас три.

Гей, а осьде близько вічка
Скритий скоблик і засічка:
 Це до замку вхід!
Я його торкну злегенька,
А як скочить миш сіренька
 Ви її ловіть!

Торк! а віко штрик! у звишки.
Але з скринька замість мишки
 Вибіг лютий біс.
Весь оброслий і рогатий,
І окатий і ухатий,
 В путах руки взніс.

Одубіли киці смілі,
Аж мороз пішов по тілі.
 „Пане — кажуть враз,—
Ми не хтіли вам докучить...
Змилуйтеся нас не мучить
 Ще лиш нині раз!“

Він смієсь на мову тую.
„Ну, ще нині вам дарую,
 Лиш вам це повім:
Будьте чемні, ви муругі,
Бо вас всіх одну по другій
 Без пощади з'їм!“

1891

З чеського переклав І. Ф.

ВЕДМЕДЕВА ПРИГОДА

Ведмідь—страшний великий звір,
Вночі в село заходить з гір:
Тут вб'є вола, там цапа з'їсть—
Немилий і шкідливий гість.

А бідний бойко Сень Гандюк
Стрільби не мав, хіба лиш лук,
Ведмідь хапав його овець—
Як тут йому зробить кінець?

На спосіб взявся Сень оце:
Над стежку нав'язав сильце,
До шнура ж на глухий кінець
Прип'яв великий камінець.

Настала ніч. В свій давній слід
По стежці йде старий Ведмідь,
Сильця він і не сподівався,
Аж разом цуп! Та й спіймався.

Це що таке? Якби був знав,
Легенько б шнур із шиї зняв.
Та він рванувсь—аж разом бух!
Сильце зтяг, аж сперло дух.

Та ба, й Ведмідь же не дурак!
Дійшов нарешті, неборак,
Що камінюка ця гідка
Його держить і не пуска.

Живенько він, що сили мав,
На плечі каменюку взяв,
Чекай—міркує—вже я, ну,
Тебе в найглибший яр шпурну!

Прийшов над яр, як розмахнувсь,
В безодню камінь балабунць!
А камінь, звісно вже, за шнур
Його потяг у яр гур-гур!

Як гепнеться Ведмідь мій—бух!
Тут з нього зараз вийшов дух.
Надходить рано Сень Гандюк:
„Ну, не уйшов ти моїх рук!

„Та й хитро ж я спіймать тя вмів!“
Ведмедя він потяг домів,
І збіглось все село глядять:
Пропав наш ворог вже, Ведмідь.

1894

ЛИСОВА ПРИГОДА

З курника прибїгла жінка,
Руки в неї аж тряслись.
„Чоловіче, бійся Бога,
Задушив нам курку лис!“

Чоловік не глупий вдався.
Грізно закричав: „Го-го!
Дай лишень мені сю курку,
Нею зловлю я його!“

В паркані при самій фіртці
Дірка при землі була;
Він сильце поклав на фіртці,
Далі курочка лягла.

Лис Микита йде й міркує:
Що би то зробити слід?
Конче треба курку взяти,
Щоб на завтра був обід.

Не роздумуючи довго,
Шусть у дірку, курку хап!
Ой, нещастя, в тій же хвилі
І сильце за шию цап!

Шарпнув лис — ще гірше стало.
Переляканий глядить,
Аж з обухом величезним
З хати чоловік біжить.

Лис, не думавши багато,
Шусть у дірку за паркан,
Чоловік собі міркує:
„Вже тобі я раду дам!“

Виліз на паркан низенький,
Приклякнув і замахнувся —
Геп! Лис знову шусть у дірку,
Хлоп упав, аж ізвихнувся.

Ось мужик сидить і стогне,
Онде лис за парканом.
„Почекай, ти клятий лисе,
Дам тобі я топором!“

Швидко фірткою вбігає
На подвір'я чоловік.
Лис у дірку шусть щодуху,
Від обуха цупко втік.

Бачить хлоп, що сам не зможе
Злого лиса доконать,
Ось почав він, що є сили,
Жінку з хати викликать.

Жінка хопила за виля
І на поміч вже біжить:

От тепер, мій лисе милий,
Вже тобі мабуть не жить.

Хлоп знадвору із обухом,
Баба з вилами в дворі.
Лис крізь дірку скочив духом.
„Шпигай, жінко! Він в дірі!“

Та не встигла шпигнуть жінка,
Попри ноги лис махнув.
Ледве встигла озирнутись,
Він в діру назад шульнув.

Там піднявши вверх сокиру,
Хлоп уже на нього ждав,
Розмахнувся, змірив добре
І щосили разом втяв.

Коли б на волос поспішився,
Згиб би лис, ані мур-мур,
А тим часом лис скрутився,
А мужик розтяв лиш шнур.

Чувшись вільним, лис за курку
Та й махнув, куди видать,
Чоловік став наче дурень,
Жінка теж ні в дві, ні в п'ять.

Каже жінка: „Ей, ти чопе!
Чом обухом ти не бив?“
Сплюнув чоловік зо злости
Та й ще жінку насварив.

У В А Г И

Лис Микита — (з німецького переробив), друкував Франко в дитячому журналі „Дзвінок“ за 1890 рік ч.ч. 3—4, 6—21. При тексті були й ілюстрації. Всіх пісень цей перший текст має дев'ять. 1891 року вийшов „Лис Микита“ окремою книжкою, як відбиток з „Дзвінка“: „Лисъ Микита“ зъ нѣмецкого переробивъ др. Иванъ Франко“ (накладом ред. „Дзвонка“, ст. 100). Друге видання, перероблене й поширене, вийшло у Львові 1896 року зі вступною статтею: „Хто такий Лис Микита і відки родом“. Це видання має дванадцять пісень. Третє видання вишло 1902 року, четверте 1909 року, п'яте в Київі 1914 року. Всі ці видання виходили під доглядом самого Франка. 1910 року „Рух“ видав „Лиса Микиту“ з передмовою й поясненнями О. Синявського. 1921 року перевидало „Лиса Микиту“ Державне Видавництво України. 1921 р. вийшов „Лис Микита“ у Відні, а 1925 року у Львові з поясненнями В. Дорошенка. „Лис Микита“ належить до тих українських творів, що мають найбільше видань і тираж приблизно до 80.000 примірників. Наше видання передруковується з п'ятого видання (Київ, 1914 накл. Видавничої Спілки).

Коли ще з віри говорили, — казки для дітей; збірка цих оповідань першим виданням вийшла 1899 року й містила 19 оповідань — казок. Друге побільшене видання, до якого додано одну казку („Як звірі правувалися з людьми“), вийшло 1903 року (Львів, 1903 р. видан. Руського Товариства Педагогічного), звідки й передруковується наше видання. На Україні після 1917 року досить часто ці казки виходили окремими книжечками під редакцією В. Тодосіва.

Ріпка, — стара казка по новому розповів І. Ф. друкувалася в „Дзвінку“ за 1891 рік, звідки й передруковується.

Киця,—під псевдонімом „Мирон“ віршик цей друкувався в „Дзвінку“ за 1891 р., звідки й передруковується.

Ой, ви, ластівки,—Красногорської Елішки, з чеського переклав І. Ф. друкувалося в „Дзвінку“ за 1891 р., звідки й передруковується.

Скрипка,—з чеського переклав І. Ф. друкувалася в „Дзвінку“ за 1891 рік, звідки й передруковується.

Бєдмедева пригода,—підписана І. Ф. друкувалася в „Дзвінку“ за 1894 р., звідки й передруковується.

Лисова пригода,—підписана І. Ф. друкувалася в „Дзвінку“ за 1894 рік, звідки й передруковується.

Ів. Лизанівський.

Додаток до пісні шостої.

Так то доля грає з нами:
Хто ось-ось був близький ями,
Раптом на вершку став! Ох,
А хто гордо дувсь, пишався,
У кайдани враз попався
І пішов в тюремний льох!

Вид. Т-во „Книгоспілка“

